

T. C.
EGE ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü

BEKRİ'NİN KİTAB-I MESÂLİK VE'L-MEMÂLİK ADLI ESERİNDE
AVRASYA ÜLKELERİ

Yüksek Lisans Tezi

Hana MESSAOUDİ

Türk Tarihi Anabilim Dalı

İzmir

2019

T. C.
EGE ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü

BEKRİ'NİN KİTABU MESÂLİK VE'L-MEMÂLİK ADLI ESERİNDE
AVRASYA ÜLKELERİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hana MESSAOUDİ

TEZ DANIŞMANI: Dr. Öğr. Üyesi Muhammet ŞEN

Türk Tarihi Anabilim Dalı
Türk Tarihi Anabilim Dalı Yüksek Lisans Programı

YEMİN METNİ

Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü'ne sunduğum "*Bekri'nin Kitab-ı Mesâlik Ve'l-Memâlik Adlı Eserinde Avrasya Ülkeleri*" adlı yüksek lisans tezinin tarafımdan bilimsel, ahlak ve normlara uygun bir şekilde hazırlandığını, tezimde yararlandığım kaynakları bibliyografyada ve dipnotlarda gösterdiğimi onurumla doğrularım.

28-11-2019

Hana MESSAOUDİ

T.C.EGE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

YÜKSEK LİSANS
TEZ SAVUNMA TUTANAĞI

ÖĞRENCİNİN

AdıSoyadı: Hana MESSAOUDİ

Numarası: 92120000637

Anabilim Dalı: Türk Tarihi Anabilim Dalı

Tez Başlığı (Türkçe): Bekri'nin Kitab-ı Mesalik ve'l –Memalik Adlı Eserinde Avrasya Ülkeleri

Tez Başlığı (İngilizce): Eurasian Countries in Bekri's Work Kitab-ı Mesalik ve'l –Memalik

Tez Başlığı Değişikliği Varsa Yeni Başlık:

JÜRİ ÜYELERİ

Jüri Başkanı

Unvan, Adı, Soyadı : Dr. Öğr. Üyesi Muhammet ŞEN

Kararımza Başarılı Başarısız Düzeltme

.....

Jüri Üyesi

Unvan, Adı, Soyadı : Prof. Dr. Osman KARATAY

Kararımza Başarılı Başarısız Düzeltme

.....

Jüri Üyesi

Unvan, Adı, Soyadı : Doç. Dr. Zafer ATAR

Kararımza Başarılı Başarısız Düzeltme

İmza

TEZ HAKKINDA JÜRİNİN GENELGÖRÜŞÜ

(Jüri Başkanı Tarafından Doldurulacaktır)

Tez savunması sonucunda öğrenci tarafından hazırlanan çalışma;

Oybirliğiyle

Oyçokluğuyla

Başarılıdır

Düzeltilmelidir

Başarısızdır

- Bu tutanak üç (3) iş günü içerisinde jüri üyelerinin raporlarıyla beraber Anabilim Dalı Başkanlığı üst yazısıyla Enstitü Müdürlüğüne gönderilmelidir.
- Tezli yüksek lisans programlarında düzeltme alan öğrencinin 3 (üç) ay içerisinde yeniden savunmaya girmesi zorunludur.

ÖZET

Tez çalışmamızda, tarih, coğrafya, din, botanik, dil ve edebiyat alanında birçok eser vermiş olan, özellikle XI. yüzyıl Arap tarihçi ve coğrafyacısı kimliğiyle öne çıkan Ebu Ubayd Abd Allah İbn Abd Aziz Bekri'nin en önemli eserlerden biri olan 'Kitab-ı Mesâlik ve'l-Memâlik' adlı eserinde Avrasya ülkelerine dair vermiş olduğu malumat tercüme edilerek ele alınmıştır.

1068 senesinde kaleme almış olduğu mezkûr eserde Bekri, Avrupa, Asya, Kuzey Afrika ve Arap yarımadasına dair bilgiler vermektedir. Diğer Arap tarihçi ve coğrafyacılarından farklı olarak Bekri, eserinde bizzat gezip görmemiş olduğu yerler hakkında bilgiler vermiş ve bunu kendisinden önceki gezgin ve tüccarların raporları ve eserlerinden esinlenerek yapmıştır.

Bekri'nin istifade ettiği kaynaklar arasında Mesudî'nin 'Murûc ez-Zeheb', Taberi'nin kısaca 'Tarih', İbn Kuteybe'nin 'Ma'arif', İbn Hurdazbih'in 'Memâlik', İbn Rûsteh A'laku'n Nefise', İsfahani'nin 'Egani', Yusuf Varrak'ın 'Mesalik ve'l-Memalik' adlı eserleri bulunmakta olup, tez çalışmamıza konu olan Bekri'nin Kitab-ı Mesâlik ve'l-Memâlik' adlı eseri yukarıda ismini zikretmiş olduğumuz eserlerle mukayese edilerek hazırlanmıştır.

ABSTRACT

In this study, the informations about Eurasian countries which take part in the book *Kitab Masālik va'l-Mamālik* reveal the identity of some historians, geographers of 11 th century- like "Abu Ubayd Abd Allah Ibn Abd Al-Aziz El-Bekri" who worked on translating history, geography, religion, botanics, linguistics and literature.

In this book which was written in 1068, Bekri gave information about Europe, Asia, North Africa and Arabian Peninsula.

Unlike other Arabian historians and geographers, Bekri gave information about some places he did not visit in person but through getting back to some reports and studies of previous travellers and merchants.

Among the sources that bekri benefits from, we can mention *Muruj al-Dzahab* by Mesudî, briefly *Tārih* by Taberî, *Ma'arif* by Ibn Kutayba, *Mamālik* by Ibn Hurdadzbih, *A'laku 'n-Nefise* by Ibn Rušd, *Agānī* by Isfahāni, and *Masālik va'l-Mamālik* by Yusuf Varrak.

In addition, *Masālik va'l-Mamālik* by Bekri is prepared by being compared with the works that we mentioned.

ÖNSÖZ

IX. Yüzyılda Endülüs'te yaşıyan Arap coğrafyacı ve tarihçisi Bekri'nin "*Kitab-ı Mesâlik ve'l-Memâlik*" adlı eseri, İslam coğrafyacılığının altın çağı olan X. yüzyıldan hemen sonra gelmesi ve önceki eserlerin bir terkibi olması noktasında önem taşımaktadır. Bu eserdeki bazı metinler, günümüze ulaşmayan eserlerden veya nüshalardan alınmadır. Akdeniz dünyasının bilinenleri ve özellikle Hint Okyanusu'nun uzak adalarına hamledilen '*Acaib'ül-Garaib*' tarzı haberleri hariç tutarsak, Bekri'de Avrupa'nın geri kalanı ve Asya ülkeleriyle ilgili de değerli bilgiler bulunmaktadır.

Çalışma konumuz olan tez, Bekri'nin eserinin tamamının çevirisini değil, Avrasya bölgeleriyle ilgili, daha doğrusu bir şekilde Türkler ile ilgili olabilecek metinlerin çeviri ve incelemesini içermektedir. Kitabın tamamı Arapça aslından taranmış ve Türkçeye doğrudan çevrilmiştir. İlk Özel isimler arapçada geçtiği gibi yazılıp parantez içinde de günümüzdeki kullanımları açıklanmıştır, çoğunlukla kaynak olan daha önceki eserlerle karşılaştırma yapılarak doğru biçim tespit edilmiş ve izahlarda sunulmuştur. Bu izahlar tezin temelini teşkil etmektedir. Bekri'nin '*Kitab-ı Mesâlik ve'l-Memâlik*'inin Türkçeye kazandırılması ile Orta Çağ İslam coğrafyacılığının Türk tarihiyle ilgili verisine doğrudan ulaşmaya önemli bir katkı sağladığımızı umuyoruz.

Tez çalışmamda, danışmanlığın ötesinde özellikle eksik ve hatalı Türkçe metinlerimin düzeltilmesine kadar bana her türlü desteği veren Dr. Öğr. Üyesi Muhammet ŞEN'e, tez konumu belirlememde ve kaynak konusunda yardımlarını esirgemeyen Prof. Dr. Osman KARATAY'a teşekkür ederim.

İÇİNDEKİLER

ÖZET	v
ABSTRACT	i
ÖNSÖZ	ii
İÇİNDEKİLER.....	iii
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM YARATILIŞ VE ESKİ DÖNEMLER HAKKINDAKİ METİNLER

1.1. Hazreti Nuh Hakkında	10
1.2. Bivrasp Hakkında	11
1.3. Hz. Nuh'un Oğulları	12
1.4. İshak ve Yakup Hakkında	14
1.5. Zerdüş, Mecusiler ve Nübüvvet Hakkında	15
1.6. Gulyabani Hakkında	16
1.7. Kehanet Hakkında	17
1.8. Cahiliye Dönemindeki Muazzam Evler	17
1.9. Yunanlıların Kutsal Mekanları	18
1.10. Saklabların Kutsal Mekanları	19
1.11. Sabiilerin Kutsal Mekanları	19
1.12. Ateş Tapınakları	20

İKİNCİ BÖLÜM YERLER, DENİZLER VE NEHİRLER

2.1. Yerler	22
2.1.1. Yedi Kıta	22
2.1.1.1. Yedi Kıta ile ilgili Olarak Yunan Filozofları Tarafından Verilen Malumat	23
2.2. Denizler	24
2.2.1. Hint Denizi	25
2.2.2. Fars Denizi	27
2.2.3. Rum Denizi	28
2.2.4. Nitaş Denizi	28

2.2.5. Bâb'ül Ebvâb Denizi.....	29
2.2.6. 'Muhtasar Acayibü'd-Dünya' Adlı Eserde Okyanus Denizinin İlginçlikleri ve Diğer Denizler Hakkında İlginç Bilgiler	30
2.3. Nehir ve Kaynak Suyu Hakkında.....	34
2.3.1.1. Vahşab Nehri.....	35
2.3.1.2. Vahab Nehri	35
2.3.2. Efrencce (Franklar - Avrupalılar) ve Celalik (Galiçya)Nehirleri	35

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM KRALLIKLARIN TARİHİ

3.1. Hint Krallıkları	36
3.2. Çin ve Türk Krallıkları	43
3.2.1. Çin Krallıkları.....	43
3.2.2. Türk Memleketleri.....	47
3.2.2.1. Kafkaslar ve Bâb'ül Ebvâb	48
3.2.2.2. Hazarlar	48
3.2.2.3. Bulgarlar	49
3.2.2.4. Kafkas Halkları.....	50
3.2.2.5. Süryaniler	51
3.2.2.6. Soğdlar	52
3.2.2.7. Tibet	52
3.2.2.8. Keşmir	53
3.2.2.9. Multan.....	53
3.3. Sint Memleketleri.....	53
3.4. Fars Kralları ve Nesepleri Hakkında.....	54
3.4.1. Birinci Fars Kralları.....	54
3.4.2. İkinci Fars Kralları.....	58
3.5. Makedonya Krallığı.....	66
3.5.1. İskender [Büyük İskender]	66
3.6. Yunan Kralları (M.Ö. 359 - 323)	68
3.7. Rum Kralları	71
3.8. Saklablar(Slavlar) Hakkında.....	78
3.9. Franklar (Efrencce)	83
3.10. Calalika (Galegada) Hakkında	84
3.11. Navkubard (Lombardiler)	84

3.12. Kürtler Hakkında	84
------------------------------	----

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM ÜLKELER, ŞEHİRLER VE ADALAR

4.1. Ülkeler.....	86
4.1.1. Madayin	86
4.1.2. Ahvaz.....	86
4.1.3. Fars Toprağına Has Şeyler	86
4.1.4. Horasan.....	87
4.1.5. Maveraünnehir.....	87
4.1.6. Kirman	88
4.1.7. Barez Ülkesi Sınırları	88
4.1.8. Bacanakya (Peçenekler) Hakkında	88
4.1.9. Hazar Hakkında	89
4.1.10. Pardas Hakkında	90
4.1.11. Balkar (Bulgar) Hakkında	91
4.1.12. Macgariya (Macar) Ülkesi	91
4.1.13. Serir (Avar)	91
4.1.14. Burcan Hakkında.....	91
4.1.15. Yecüc Mecüc Seddi Hakkında	92
4.1.16. Roma Ülkesiyle İlgili Bilgiler	94
4.1.17. Mecdüniye (Makedonya) Hakkında.....	97
4.1.18. Tarakiba (Trakya)	97
4.1.19. Taşalya	97
4.1.20. İngiliz Ülkesi	98
4.1.21. Rus Hakkında.....	98
4.1.22. Ülkelerin Sınırları	98
4.2. Şehirler.....	99
4.2.1 'İranşehr Şehirleri Hakkında	99
4. 3. Adalar	100
4.3.1. Kıbrıs Adası.....	100
4.3.2. (Girit) Adası.....	100
4.3.3. Sikilya (Sicilya) Adası.....	100
4.3.4. Malta Adası	101

4.3.5. Kavsara (Pantelleria) Adası	101
SONUÇ	102
KAYNAKÇA.....	103
EKLER	108
TEŞEKKÜR.....	115
ÖZGEÇMİŞ	116

GİRİŞ

Şam'daki Emevi Devleti (661–750), Kuzey Afrika'yı aldıktan sonra Endülüs tarafını fethetme kararı almış, Târik b. Ziyâd¹, komutasındaki öncü birliklerini Endülüs topraklarına göndermiştir. Müslümanlar burada karşılarına çıkan Vizigot ordusunu mağlup ettikten sonra bölgedeki bütün şehirleri ele geçirmişlerdir.

Endülüs'e ilk fetih hareketlerinin (711-714) tarihleri arasında olduğunu söyleyebiliriz². 714 yılında Halife Velîd b. Abdülmelik'in emriyle, Mûsâ b. Nusayr oğlu Abdülazîz³ Endülüs'e vali tayin edilmiş, yanına Târik'i de alarak bol miktarda savaş ganimetleriyle birlikte Dımaşk'a dönmüştür. Daha sonra Endülüs'te 42 yıl sürecek "*Valiler Dönemi*" (Asrû'l-Vülât) denilen bir devir başlamıştır⁴.

Müslümanların Endülüs adını verdikleri bu topraklara miladi takvim ile 711 yılında girdikleri ve tam dokuz asır sonra miladi 1609 sürgünüyle de bu coğrafyaya veda ettiklerini kaydetmektedir. Endülüs fethinden kısa süre sonra Emevîlerin yerine Abbâsîler (750-1258) ayaklanarak halifeliği ele geçirip Emevi ailesini tamamen öldürmeye başlamışlardır. Bu sebepten dolayı hanedandan hayatta kalan Ebü'l-Mutarriif Abdurrahmân ed-Dâhil⁵ b. Muâviye b. Hişâm (731- 788) kurtuluşu Endülüs'e kaçmakta bulmuştur.

Bir süre sonra İfrikiya'ya (Tunus) dayılarının yanında kalan I. Abdurrahman, yeni devlet kurabilmek için şartların olgunlaşmasıyla Endülüs'e gitmiş, burada Kays kabilesi⁶ ve son vali Yusuf ibn Abdurrahman Fihri⁷ ile mücadele etmiş ve netice Fihri mücadeleyi kaybedip kaçmış, valilik dönemi sona ermişti. 756 yılında I. Abdurrahman, Kurtuba şehrinde Emevi Devleti'ni kurduktan sonra yeni bir dönemin başladığını söyleyebiliriz.

¹ Târik b. Ziyâd, 670 yılında doğdu. Berberî asıllı olup Nefzâ kabilesine mensuptur. İlk Müslüman olarak Endülüse girdi. Abdillâh Hımeydî, *Cezvetu'l-Muktebis fî Târîhi 'Ulemâi'l- Endülüs*, Dar Garb İslami, Tunus, 2008, s. 356.

² Abdurrahman Ali Hacci, *Târîhu'l-Endelüsî mine'l-fethi'l-İslamî hatta sukutî Gırnata (711-1492)*, Dar kalem, Şam, Beyrüt, 1981, s. 49.

³ Abdülaziz b. Musa gayet başarılı biriydi. Fetihleri devam ettirmiş, ayaklanmaları bastırmıştır. *Hacci*, s. 139, 140.

⁴ *Hacci*, s. 49.

⁵ Arapça kaynaklarda I. Abdurrahman, 'Ed-Dahil' olarak bilinmektedir, Emevi ailesinden Endülüs'e ilk giren kişidir. Makkarî, *Nefhu 't-tîb Min Gosn Endülüs Aratib*, C.3, Dar Sader, Beyrüt, 1968, s. 27. Aynı zamanda Ebu Cafer-el Mansur, ona Kureys'in şahini lakabını takmıştır. *Makkarî*, C.1, s. 329.

⁶ Kays Aylân b. Mudar b. Nizâr b. Mead b. Adnân şeklinde sıralanan bir neseb silsilesiyle Adnân'a ulaşır. Kays Aylân'a bağlı kabileler (Kaysiyyûn, Kaysiyye) Kays'in Amr, Sa'd ve Kâ'b (Hasafe) adlı oğullarının soylarından gelmektedir. Ahmet Önkâl, "Kays Aylan (Beni Kays Aylan)", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C.25, İstanbul, 1992, ss. 91-92.

⁷ Yusuf b. Abdurrahman b. Habib b. Ukba b. Nafii Fihri, 9 sene Endülüs'te valilik yapmıştır. *Hımeydî*, s. 210.

I. Abdurrahman vefat ettikten sonra oğulları aynı şekilde devleti yönetmeye devam etmişlerdir. Celalik⁸ (Galiçya) ve Mayorka Adası gibi yerler fethedilmiştir.

912 yılında III. Abdurrahman tahta geçmiştir. 929 yılında kendisini halife olarak ilan etmiş ve bu şekilde Emevi Halife Dönemi⁹ olarak bilinen 929-1009 yılları arasında sürecek yeni bir döneme girilmiştir. Halife döneminin son halifesi II. Hişam'dır. Fakat yaşı küçük olduğu için pek çok kişi onun hükümdarlığına müdahil olmuştur. Bunun sonucu olarak da Emevi Devleti parçalanmaya başlamıştır. 1031 yılında devlet düzeni tamamen çökmüş ve yerine 'Mülûkü't-tavâif' ya da 'Tavâif-i mülûk'¹⁰ olarak da tabir edilen bir dönem başlamıştır. Bu dönemde Abbâdîler, Âmirîler, Bekrîler, Birzâlîler, Cehverîler, Demmerîler, Eftasîler, Hammûdîler, Hârûnîler, Hazrûnîler, Hûdîler, Müzeynîler, Rezînîler, Tücîbîler, Yefrenîler, Zîrîler¹¹ gibi sayıları 23'e varan küçük devletçikler ortaya çıkmıştır.

Tavaif-i Mülûk birbirleriyle sürekli savaş halindeydiler. Hristiyanlar, beylikler arasındaki bu mücadelelerden azami derecede istifade etmişlerdir. Tavaif-i Mülûk döneminin askeri ve siyasi açıdan kötü, kültürel açıdan oldukça gelişme gösterilmiş bir dönem olduğunu söyleyebiliriz.

Tavaif-i Mülûk arasında kültürel anlamda rekabetler yaşanmıştır. Hükümdarların her akşam kendi saraylarına şairleri, tarihçileri, filozofları ve bilim adamlarını davet etmelerini buna örnek gösterebiliriz. Onların rekabeti sayesinde İbn Hazm, İbn Hayyan ve İbn Bessam eş-Şenterini, gibi bilim insanları temeyyüz etmiş ve sayısız eserler ortaya koymuşlardır. Üzerinde çalıştığımız 'Kitab-ı Mesâlik ve'l-Memâlik' adlı bu eserin yazarı olan Bekri de bunlardan biridir.

- Bekri'nin Öz Geçmişi

Asıl adı Abdullâh b. Abdilazîz b. Muhammed b. Eyyûb b. Amr Bekrî, Ebû Ubeyd¹² olup ailesi Arap kökenlidir. Vâil ve Bekri kabilelerinden olduğu için daha çok 'Bekrî' olarak

⁸ Celalika: 'Cıllık' kelimesinin çoğul halidir. Cıllık, Bağdat'a bağlı bir kasaba adıdır. Araplar İspanya'yı fethedince kendi ülkelerindeki yerleri hatırlatan isimler koymuşlardır. Mesudî, *Murûc El Zeheb ve Ma'adin Acevher*, Mektebe Tavfikiye, Kahire, 2004, s. 62. Celalika (Galiçya), Kuzeybatı İspanya'da yer almaktadır. Muhammed Beşir Amiri, *Mezahir İbda' il-hadari fi't-tarihi'l Endülüsi*, Dar Ayda'a, Amman, 2012, s. 255.

⁹ Hacci, s. 297-320.

¹⁰ Hacci, s. 321.

¹¹ Mehmet Özdemir, "Mülûkü't-Tavâif", *TDV*, C.31, s. 553-556.

¹² İbnü'l-Ebbar, *Kitâbü'l-Hulleti's-siyerâ*, C.1-3, Dar Ma'arif, Kahire, 1985, s. 193-194.

anılır¹³. Bekri'nin ailesinin çoğu Endülüs'te resmi görevlerde bulunmuşlardır. Fakat Endülüs'e ne zaman geldikleri, ne zaman yerleştikleri, ilk gelenin kim olduğu hususunda maalesef elimizde hiçbir bilgi mevcut değildir.

Tarih'te Bekri ailesinden karşımıza çıkan ilk isim, Bekri'nin büyük dedesi olan Eyyûb b. Amr Bekrî'dir. X. Yüzyılın sonunda Kurtuba'da hâkim rütbesine terfi etmiş, akabinde mezâlîm mahkemesi başkanlığı yapmış, döneminin etkili devlet adamlarından biri olduğu bilgisine sahibiz. Önce ailesi ile birlikte Velbe (Huelva) şehrine yerleşen Eyyûb b. Amr Bekrî, daha sonra İşbiliye (Sevilla) şehrine çok yakın küçük bir ada olan Şeltîş'e (Saltés) yerleşmiştir. 1040 senesinde, görevi kardeşi Muhammed b. Eyyub'e devredene kadar Seltîş valiliğinde bulunmuştur. Bu sebep ile Şeltîş ve Velbe şehirlerinin bağımsız bir devlet olarak Muhammed b. Eyyub tarafından yönetildiğini söylemek mümkün olabilir¹⁴.

Bu bilginin doğruluğundan emin olmamakla birlikte, bildiğimiz şey sözkonusu şehirlerin 1012 tarihinden itibaren bağımsız bir devlet olarak yönetilmeye başlandığıdır¹⁵.

Muhammed b. Eyyup vefat ettikten sonra oğlu Ebu Musab Abdülaziz tahta çıkmış ve idareyi ele almıştır. Ebu Musab Abdülaziz'in idaresi, 1051 senesinde İşbiliye valisi Mu'tadid b. Abbad'ın Velbe'yi işgal etmesine kadar sürmüştür. Abbad'ın gücünü gören Ebu Musab Abdülaziz, Şeltîş şehrini de 10.000 miskal altın karşılığında satmış ve ailesi ile şehri terk etmiştir¹⁶. Ebu Musab Abdülaziz, Bekri'nin babasıdır. Şeltîş'i terk ettikten sonra ailesi ile birlikte nereye göç ettiği bilinmemektedir. Kurtuba¹⁷ ya da İşbiliye'ye göç ettiklerine dair rivayetler vardır. Bu sebeple Bekri'nin doğum tarihi ve doğum yeri hakkında kesin bir bilgi bulunmamaktadır.

Söz konusu rivayetlerden biri P. Gayangos'a¹⁸ aittir. Makkari'nin '*Nefhu't-tîb*' adlı eserini çevirirken söz konusu eserde Bekri'nin kesin bir tarih verilerek 1040 senesinde doğduğu ifade edilmektedir¹⁹. Herhangi bir kaynağa dayandırılmayan bu bilgiye temkinli yaklaşmaktayız. Çünkü Bekri 1040 senesinde doğduysa, ailesi ile Şeltîş şehrinden ayrıldığı zaman 11 yaşında olması gerekirdi. Fakat İbnü'l-Abbar eserinde, Bekri için "yakışıklı, edepli ve çok marifetli bir çocuktur" ifadelerini kullanmaktadır²⁰. Leeuwen ve Ferré, henüz 11

¹³ Muhammed Fares, *Mevsuati ulamai Arab ve Muslimin*, Muasasa Arabiye lidiraset ve Anaşr, Beyrüt, 1994, s. 66.

¹⁴ Bekri, *Mesâlik ve'l-memâlik*, A. P. van Leeuwen, A. Ferreal-Dâr Arabîyah lil-Kitâb, 1992, s. 8.

¹⁵ *Bekri*, s. 8.

¹⁶ *Ibnü'l-Ebbar*, C.1, s. 194.

¹⁷ *Ibnü'l-Ebbar*, C.3, s. 182-183.

¹⁸ Pascual de Gayangos y Arce (1809 1897) İspanyol bir bilgin ve oryantalist olup Sevilla'da doğdu.

¹⁹ *Bekri*, s. 9.

²⁰ *Ibnü'l-Ebbar*, C.1, s. 182.

yaşındaki bir çocuk nasıl bu sıfatlara sahip olabilir sorusunu sorarak konuya temkinli yaklaşmaktadır²¹. Çocuk iken Bekri ile karşılaştığını bildiren Feth ibn Hakan ise “çocuk iken, zekâm daha gelişmemişken Bekri ile karşılaştım ve o zamanlar 80 yaşındaydı” ifadelerini kullanmaktadır²². Ebû Ubeyd, 1040 yılında doğduysa, 1094 senesinde ölmüş olmalıdır. Bu hesaplama göre, öldüğünde 54 yaşında olması gerekir. Bekri'nin doğum ve ölüm tarihleri hakkında verilen malumatlar birbirini tutmamaktadır. Netice olarak Bekri'nin 1051 senesinde Kurtuba'ya ilk gelişinde 37 yaşını geçmiş olduğu ve 1010 yılında Velbe şehrinde doğmuş olabileceği tahmin edilmektedir²³.

Abdulaziz'in ailesi ile birlikte nereye gittiğini net olarak bilinmemektedir. İbnü'l-Abbar'ın bildirdiğine göre, cehverîlerden Ebü'l-Velîd Muhammed b. Cevher'in himayesinde Kurtuba'ya gitmiştir. 'Beyan' adlı kitabında İbn Üzeri, Abdulaziz'in İşbiliye şehrine gidip ölünceye kadar orada ikamet ettiğini nakletmektedir²⁴. Buradan Abdulaziz'in önce İşbiliye'ye, daha sonra Kurtuba'ya gidip yerleşmiş olabileceği kanaatine varabiliriz.

Ebu Ubeyd Bekri'nin Kurtuba'da kaç sene kaldığı, babasının ölümünden önce mi? Yoksa sonra mı? Kurtuba'dan ayrıldığı gibi soruları cevaplamaya elimizdeki mevcut kaynaklar imkân vermemektedir. İbn Beşküval'in naklettiğine göre Bekri, epeyce bir süre Kurtuba'da kalmış, İbn Mervan ve dönemin büyük tarihçisi İbn Hayyân'dan, İbn Abdülber en-Nemerî Kurtubî'den ve Ebu Bekr Mişifi'den eğitim ve dersler almıştır²⁵.

Ebu Ubeyd Bekri'nin, ne zaman yazmaya başladığı sorusuna gene maalesef elimizdeki kaynaklar cevap vermekte kifayetsiz kalmaktadır. Ancak İbn Hayyan, İbn Hakan ve İbnü'l-Abbar'ın²⁶ “*Bekri, Meriye'nin Emiri Muhammed b. Maan'dan bir davet aldı*” ifadeleri bizde Bekri'nin bu sırada kitap yazmaya başladığı ve üne kavuştuğu kanaati uyandırmaktadır. Davete icabet eden Bekri'nin Meriye'ye gittiğini bilmekle beraber, buradaki meşguliyetleriyle alakalı kaynaklarda fazla bir bilgiye rastlayamıyoruz. Bildiğimiz Meriye'ye giden Bekri'nin kendisini davet eden Emir ile yakın dost olduğu, gündüzleri coğrafyacı Ebü'l-Abbas Ahmed b. Ömer Üzerî'den coğrafya dersi aldığı, akşam vakitlerini ise Meriye Emiri ile sohbetlerle geçirdiğidir.

²¹ Bekri, s. 9.

²² Husayn Mu'nis, *Atlas Tarih'il İslam*, Mektebet Medbuli, Kahire, 1987, s. 109-131.

²³ Bekri, s. 9.

²⁴ Üzeri. *Beyan-ul Muğrib fi ihtisar Ahbar mülük Endelüs ve Mağrip*, C. 3, Dar Garb İslami, Tunus, 2014, s. 299.

²⁵ Bekri, s. 9.

²⁶ Bekri, s. 9.

Hristiyanlar, Tuleytula'yı (Toledo) istilâ ettikten sonra, Emir Muhammed b. Maan Fas'taki Murâbitlarından yardım almak için Fas hükümdarı Yûsuf b. Tâşfin'e, Bekri'yi elçi olarak göndermiştir. Fakat Bekri'nin Fas'a gidip gitmediği konusu muammadır.

1086 senesinde İşbiliye'ye giden Bekri'nin daha sonra nerede kaldığını bilmiyoruz. Bildiğimiz tek şey, Murabitların Kurtuba'yı aldıktan sonra Endülüs'ün başkenti yapmış olmalarıdır.

Adrian van Leeuwen ve André Ferré: "1090-1091 Yılları arası Bekri, Kurtuba'ya gidip orada ölene kadar kalmıştır" demektedir²⁷. İbn Beşküval ise "Bekri'nin 1094, H. 487'de vefat edip, Ümmü Müslime türbesinde defnedildiği" bilgisini vermektedir²⁸.

- **Bekri'nin Eserleri:**

Eski dönemlerde âlimlerin tüm beşeri bilimlere hâkim olması gerekirdi. Bu sebeple Ebu Ubeyd Bekri de belli bir bilim dalı üzerine yoğunlaşmamış ve edebiyat, şiir, felsefe, tarih, fıkıh, hadis gibi geniş bir bilim yelpazesi ile iştigal etmiş ve meşhur ulemâ arasına girmeyi başarmıştır. Lakin en fazla coğrafya ile meşgul olduğu muhakkaktır.

Ebu Ubeyd Bekri, coğrafya derslerini Ebu'l-Abbas Ahmed b. Ömer Üzeri'den almıştır. Daha sonra da hocasından etkilenip coğrafya ile ilgili yazılar yazmaya başlamıştır. Çalışmamıza konu olan 1058 senesinde kaleme aldığı "*Mesâlik ve'l-Memâlik*" adlı eseri de coğrafya ile ilgili bir eser olup Bekri'yi şöhrete kavuşturmuştur. Bekri'yi kendisinden önce ve sonra gelen coğrafyacılarından farklı kılan şey seyahat etmemiş oluşudur. Endülüs dışına hiç çıkmamış olduğu hususunu yeri gelmişken birkez daha belirtelim.

Ebû Ubeyd Bekrî, coğrafya, dil ve edebiyat alanlarında birçok eserler kaleme almıştır. Lakin eserlerinin ve şiirlerinin çoğu kaybolmuş, günümüze kadar sadece birkaç tanesi ulaşabilmiştir. Çalışmamızda elimize ulaşmayan eserlerinin ismini vermekle iktifa edeceğiz.

- **Dil ve Edebiyat Alanındaki Eserleri**

- *Kitabü't-tenbih 'Ala aġlati Ebi'Ali fi Emalihi*: Müellifin, Bağdat'tan Kurtuba'ya göç eden meşhur âlim Ebû Ali Kâlî'nin Emâlî'deki (bk. Emâlî) hatalarını tashih ettiği bu eser, Emâlî'nin ikinci baskısının (I-IV, Kahire 1344/1926) son cildi olarak neşredilmiştir²⁹.

²⁷ Bekri, s. 11.

²⁸ İbn Beşküvâl, *Asıla*, Dar Kutub Masriye ve Dar kutub lübneniye, Beyrüt, 1989, s. 447.

- *Faslü'l-Makal fi Şerhi Kitabi'l-Emsal (Emsâl: Ebû Ubeyd Kâsım b. Sellâm): Ebû Ubeyd Kâsım b. Sellâm'ın atasözlerini ihtiva eden 'Kitâbü'l-Emsâl' adlı eserinin şerhidir.*

- *Silatü'l-Mefsul fi Şerhi Ebyatü'l-Garibü'l-Musannef (Emsâl. EbûUbeyd Kâsım b. Sellâm).*

- *Simtü'l-le'ali fi Şerbi Emali'l-Kali.*

- *İhsa' li-Tabakati's-şu'ara.*

- *İştikaku'l-Esmâ.*

- *Şifa'ü 'alili'l-Arabiyye.*

- **Coğrafya Alanındaki Eserleri**

- *Mu'cemi Me'sta'cem Esmâ'l-bilâd ve'l-Mevazi.*

- *Kitâbü'l-Mesâlik ve'l-Memâlik.*

- **Diğer Alanlardaki Eserleri**

- *Kitâbu fi A'lami Nübüvveti Nebiyinâ Muhammed.*

- *Tedbir ve't-Tehzib fi Durubi Ahvali'l-Hurub.*

- *Kitâbü'l-Nebât.*

İbn Beşkuvâl, Bekrî'nin Hz. Muhammed'in peygamberlik alâmetlerine dair bir eser kaleme aldığını bildirmektedir lakin eserin adıyla alakalı bir bilgi vermemektedir³⁰.

- **Kitâbü'l-Mesâlik ve'l-Memâlik**

Kitâbü'l-Mesâlik ve'l-Memâlik, Bekri'yi şöhrete kavuşturan en önemli eseridir. Aynı başlıkla başka eserler mevcut olmakla beraber Bekri'nin söz konusu eseri içerik olarak diğerlerinden farklıdır. Bu eser, İbn Hardal'in yazdığı eser gibi sadece yolları anlatan, İbn Fakih'in (Ahbaru'l Büldan) kitabında olduğu gibi hikâyeler ve garip rivayetlerin düzensiz bir şekilde bir araya getirilerek derlenmesinden oluşan bir eser değildir. Makdisi ve İstahri'nin seyahatlerinde gezip gördükleri yerleri kaleme aldıkları eserleri gibi de değildir. *Kitâbü'l-*

²⁹ Özdemir. "Ebu Ubayd Bekri", *TDV*, C.10, s. 247-248.

³⁰ *İbn Beşkuvâl*, s. 437.

Mesâlik ve'l-Memâlik, siyasî ve sosyal tarihe değinmesinin yanında mezhepler tarihi, arkeoloji ve etnografya gibi birçok alanda değerli bilgiler ihtiva etmektedir.

Kitâbü'l-Mesâlik ve'l-Memâlik'in 10 nüshası bulunmaktadır. Mevcut nüshalardan da tam bir nüsha intikal etmemiştir. Elimizdeki nüshaları birleştiresek bile tamamlaması mümkün olmuyor. *Mesâlik ve'l-Memâlik* hacim olarak hemen hemen aynı olan iki bölümden oluşmaktadır.

Birinci bölümde, uzun bir mükaddime bulunduğu rivayet edilmekte olup bu kısım günümüze ulaşmamıştır³¹. Mukaddimeden sonra başlayan tarihi girizgâhta dünyanın ilk yaratılışından başlayıp, Hz. Âdem'den Hz. Muhammed'e kadar tek tek tüm peygamberlerden bahsedilmektedir. Yaratılış, gece ve gündüz, güneş, gezegenler, melekler, cinler, cennetten ilk insan Âdem'e kadar her ne varsa hepsinden söz edilmekte, Âdem ve Havva'nın yaratılması hakkında uzun bir bilgi verdikten sonra cennetten nasıl çıkartıldıkları ve nereye indirildikleri gibi kendisinden önce kaleme alınan benzer eserlerdeki mukaddime dâhilindeki tekrarı görmekteyiz.

Eserde dünyanın uzunluğu, denizler, nehirler, vadiler, göller, adalar ve dünyanın yedi kıtasıyla alakalı bilgiler mevcuttur. Memleketlerle ilgili bölümlerde, ülke ve şehirler geniş bir biçimde tasvir edilir. Bu bilgiler aktarılırken belli bir usül takip edilir ve önce ülkeler anlatılır, akabinde bu ülkelerde yaşayan halklar, iş grupları, meslekler, satılan ürünlere yer verilir. Yollarla ilgili bölüme de yer vermekle beraber araya mutlaka garip ve ilginç hikâyeler de sıkıştırılır. Eserde ülkeler anlatılırken usül gereği doğudan başladığını ve akabinde Çin, Türk, Arap Ülkeleri, Şam, Tibet, Hint, Sind (Sint)³² ve sayfalarca Farslardan bahsedildiğini görmekteyiz. Ardından Avrupa ile ilgili de malumata yer verilmiştir.

Eserin ikinci bölümünde, Yecüc ve Mecüc'le ilgili birçok bilgi nakledildikten sonra, Bulgarlar ve Rum topraklarıyla ilgili malumat verilir. Bu minvalde kiliseler, şehirler, adalar vb. Detaylı bir şekilde tasvir edilir.

Belirttiğimiz gibi günümüzde tespit edilebilen Bekri'nin *Kitâbü'l-Mesâlik ve'l-Memâlik* adlı eserinin 10 adet nüshası bulunmakta olup, bu yazmalarınhiçbiri Bekri'nin bizzat kendi yazdığını yansıtmıyor. Ayrıca bu nüshaların çoğunda eksiklikler mevcuttur. Eserin en güvenilir nüshası 19. Yüzyılda yazılmış İstanbul'daki nüshadır. Biz de çalışmamızda *Nuriosmaniye Kütüphanesi, İstanbul - 3034* künyeli nüshayı kullandık.

³¹ Bekri, *Mesâlik ve'l-Memâlik*, Jamal Tolba, Dar Kotob, Beyrüt, 2003, s. 204.

³² Hint, Kirman ve Sicistan arasında bulunmaktadır. Derler Sint ve Hint iki kardeştir, bunlar Ham b. Nuh'un oğullarıdır. Hamevi, *Mucemü'l-Büldan*, C.1-5, Dar Sader, Beyrüt, 1977, s. 267.

Kitâbü'l-Mesâlik ve'l-Memâlik adlı eserin Türkiye ve dünyada tespit edebildiğimiz nüshaları şunlardır: (N) *Mahtut Nuriosmaniye Kütüphanesi, İstanbul 3034*, (L) *Mahtutu Ali Kütüphanesi, İstanbul 2144*, Paris 'te iki nüshası 905 ve 2218 bulunmaktadır, (M) 13, Madrid, (K) *Beytü'l-Maktis*. Eserin nerede olduğunu bilmediğimiz 4 nüshası daha mevcuttur.

- **Eserin Kaynakları**

Bekri'nin *Mesâlik ve'l-Memâlik* adlı eserini birçok kaynaktan istifadeyle vücuda getirdiğini biliyoruz. Zaten kullandığı kaynakları da bizzat kendisi eserinde belirtmektedir. Lakin bazı yerlerde tek bir rivayeti, her bir kaynaktan birer satırını hiç değiştirmeksizin alıp eserine koyduğu için bazı paragrafların anlam bütünlüğü oluşturmadığı görülmektedir.

- **Tarihle İlgili Kaynaklar**

Muhammed b. Cerîr Taberî (839–923): Taberistan'da doğdu, daha sonraları Taberî olarak anılacak olup, tarih ve din bilimleri konusunda dönemin önde gelen mütehasısları arasında yer alır. Bekri, *Mesâlik ve'l-Memâlik* adlı eserininin peygamberler, Farslar ve Araplar ile ilgili bölümünün çoğunluğunu 130 sayfa halinde Taberî'den nakleder. Bekri, Taberî'yi zikrederken kısaca “T” harfini kullanmıştır.

Ebu-l Hasan Ali b. Hüseyin b. Ali Mesudî: Bağdat'ta doğdu. ‘*Murûc ez-Zeheb*’ adlı eseriyle üne kavuştu. Bekri'nin eserinde Türk, Saklab, Kürt ve Rumlarla ilgili alıntılarında, coğrafya ile ilgili bölümlerde Mesudî'den istifade ettiğini görmekteyiz. Bu 330 paragrafa tekabül etmektedir. Bekri, Mesudî'den bilgileri aktarırken bazen “S” harfini, bazen de ‘Hassan’ kelimesini kullanmıştır.

Muhammed Abd-Allâh ibn Müslüman ibn Qutayba Dîawarî Marwazî: İbn Kuteybe olarak meşhurdur. 828'de Irak'ta doğdu. Bekri, İbn Kuteybe'den 20 paragraf iktibas etmiştir. Bekri eserinde, İbn Kutaybe'yi zikrederken kısaca “K” harfini kullanmıştır.

İbrahim b. Vasif Şah: Mısırlı olan bu müellifin en meşhur eseri ‘*Muhtasar Acayibü'd-dünya*’dır. Daha da zenginleştirerek Bekri, bu eserden yaklaşık 120 paragraf alıntılanmıştır.

Üzeri Ahmed b. Ömer B. Anas: 1003 yılında Almeria'da doğdu, Ailesinin taşınmış olduğu ve 10 yıl süreyle ikamet ettiği Mekke'de çocukluk yılları geçmiştir, daha sonra Endülüs'e döndü. Coğrafyacı ve tarihçi kimliyle bilinir.

- Coğrafya ile İlgili Kaynaklar

Bekri'nin eserinde coğrafya ile ilgi bölümde en fazla istifade ettiği müellif Mesudî'dir. Lakin Mesudî'nin '*Murûc ez-Zeheb*' adlı eseri değil, '*Tenbih ve'l-İşraf*' adlı eseridir.

Ahmed ibn Rustah İsfahani: X. Yüzyılda yaşamış olup İbnü Rüsteh olarak bilinir. En bilinen eseri '*Kitâbü'l A'laku'n-Nefise*'dir. Eserinde "A" harfi ile kodladığı İsfahani'den Bekri 60 paragraf alıntı yapmıştır.

Bunların haricinde Bekri'nin eserinde IX. Yüzyılda yaşamış İbn Hurdâzbih ve X. Yüzyılda yaşamış İstahrî ve İbn Havkal gibi coğrafyacıardan azami derecede istifade ettiğini görmekteyiz.

BİRİNCİ BÖLÜM

YARATILIŞ VE ESKİ DÖNEMLER HAKKINDAKİ METİNLER

1.1. Hazreti Nuh Hakkında

Nuh, Bivrasp³³ çağında yaşamıştır. Bu hükümdar, Âdem'in sözlerinden bazılarını duymuş, sonrada sihir olarak kullanmıştır. *“O, Âdem'in bu sözleriyle emirleri yerine getirir, gerek umumi memleket işleriyle ilgili bir şey yapmak isterse gerek bir hayvan yahut bir kadın hoşuna giderse altından kamyş şeklinde içi boş olarak yapılmış borusuna üfler, bunun üzerine istediği her nesne onun katına gelirmiş. Sonradan Yahudiler de bu borudan üflemeğe başlamışlardır. Lakin Yahudiler, putperest bir halktır. Allah emrediyor diye birbirlerine: 'Sakin kendi ilâhlarınızı (putlarınızı) bırakmayın. Ve Vedd'i, Suvâa'yı, Yagûs'u, Yaûka'yı ve Nesra'yi sakın terk etmeyin'”³⁴ demişlerdir.*

Abdullah b. Abbas'ın rivayetine göre : *“Allah, Nuh'a 480 yaşına gelince peygamber olduğunu bildirmiştir. Nuh indikten sonra 120 yıl kadar insanları dinine çağırmiş ve 600 yaşındayken, Allah'ın emriyle gemi yapıp selden kurtulmuştur. Ondan sonra 350 yıl daha yaşamıştır ve nihayetinde 950 yıl ömür sürmüştür”*. Fakat Vahap: *“Allah, Nuh'u 50 yaşındayken gönderdi ve 600 yaşına gelinceye kadar kavimleri dinine davet etti”* diye nakletmektedir. İbn Abbas'ın rivayetine göre ise *“Nuh 40 yaşındayken gökten inmiş, 950 yaşında iken Tufan hadisesi cereyan etmiş, Tufan hadisesinden sonra 100 sene daha yaşayarak 1050 yaşında vefat etmiştir”*.

Mecusilerin bir kısmı Tufan hadisesini bilmediklerini ileri sürmüşlerdir. Çünkü devletlerinin Kiyumers³⁵ çağından beri kendi ellerinde bulunduğunu ve Kiyumers'in 'Adem' olduğunu iddia etmişlerdi. Mecusilerin diğer kısmı Tufan hadisesinin Babil ve Babil'e yakın ülkelerde meydana geldiğini, yaşadıkları coğrafyaya sirayet etmediğini söylemişlerdi³⁶.

³³ Med hükümdarı Azdahhak'ın unvanıdır. 'Bin atlı' anlamına gelir. Aşağı bkz.

³⁴ Nuh süresi 71/23. Bu bölümler Taberi'den (Taberî, *Milletler ve Hükümdarlar Tarihi*, C.1, çev., Z, Kadirî Ugan - A. Temir, İstanbul, 1991, s. 236 vd.) nakledilmiştir ancak onda Yahudi bahsi bulunmaz. Burada putlara tapınlar Bivrasp'a tabi olan kavimdir ve Taberî'ye göre Hz. Nuh onlara peygamber olarak gönderilmiştir.

³⁵ Eski İran inancında, Yaratılış'ın altıncı gününde, bütün canlılardan sonra yaratılan ilk insan. Yonar Gönül, *Yaratılış Mitolojileri*, C.2. Baskı, İstanbul, 2016, s. 229.

³⁶ Eski İranlılar Tufan'ı biliyorlardı ama onlarda gemi bulunmamaktaydı. Avesta'da geçen bir hikâyeye göre, ilk kral ve ilk insan Yima (Hint 'Yama') büyük bir kış olacağını öğrenince yüksekçe bir tepeye 800 metre kenarlı kare biçiminde bir kale yaptırmış, insanları ve hayvanları buraya alarak kurtarmıştır. Zerdüştlük öğretisinde Yima, yerini Keyümers'e bırakmıştır. İslami döneme sarkan eski İran mitolojilerinde ise bu kişilik Cemşid olarak karşımıza çıkar (Skjærvø Prods Oktor, "Jamşid", *Encyclopedia Iranica*, Cilt XIV/5, New York, 2012. ss. 501-522). Bekri bu bilgiyi muhtemelen Mesudî'den almıştır. Mesudî, *Murûc ez-Zeheb (Altın Bozkırlar)*, çev. D. Ahsen Batur, İstanbul, 2004. s. 117.

Ayrıca Mecusiler, Nuh'u "uzun boylu, ciddi, narin bir cilde sahip, hassas kol ve bacakları olan bir adam" olarak tasvir etmişlerdir.

Tevrat'a göre: "Tufan'dan önce Nuh'un hiçbir evladı yoktur, Tufan hadisesinden sonra evlat sahibi olmuştur. Nuh ile gemiye binenler ona iman edenlerdi ve onlardan geriye kimse kalmamıştı". Diğer bir rivayete göre: "Nuh'un Tufan'dan önce iki oğlu vardı ve her ikisi de ölmüştü. İki oğlundan biri olan Kena'an (Kenan) Tufan sırasında, diğer oğlu ise Tufan'dan önce ölmüştü". İbn Abbas, "Kena'an'ın suda boğularak öldüğünü" bildirmektedir. Araplara göre: "Kena'an, onların amcası olan Yam'dır ve Nuh, ona gemiye binmesini" söylemiştir. Lakin Tevrat'ta böyle bir bilgi mevcut değildir.

1.2. Bivrasp Hakkında

Arplar ve Acemler onu 'Zahhak' olarak bilirler, Yemenliler ise Zahhak'ın kendi milletlerinden olup adının Alvan b. Ubeyd b. Uveyc olduğunu ve Zahhak'ın 1000 sene dünyaya hükmettiğini iddia etmektedirler. Farslar ise Zahhak'a 'İzdihak' adını vermişlerdir. Farslar Zahhak'ın asi olduğunu, hükümdarlığı sihirbazlık ve kötü yollarla elde ettiğini, halkı ensesindeki iki yılanla korkuttuğunu, hatta yılanları doyurmak için her gün iki insanı yılanlara kurban ettiğini rivayet etmektedirler³⁷.

Farslar, Nemrut ve Hz. İbrahim'in arkadaş olduğunu iddia etmektedirler. Aynı zamanda Bivrasp'ın kral olduğunu ve yedinci iklim (kıta) sahip olduğunu ileri sürmektedirler. Efridun, Zahhak'a karşı harekete geçip onu, Dünbavend Dağı'na bağlayıp götürmüş ve bugün bayram ilan edilmiştir. Bu bayrama 'Mihricam' denmektedir. Efridun, Bivrasp'a karşı savaşmaya başlayınca halk çarçabuk onun etrafında toplandı. Kabi, Zahhak'ı yendikten sonra halk arasında ün saldı. Acem hükümdarları onu kutlu sayarak onunla şereflendiler ve ona, 'Derefşi Kabyan' adını verdiler. Lakap olarak da ona, 'Efridun' ismini vermişlerdir. File ilk binen, katırı ilk keşfeden, panzehiri ilk kullanan odur.

³⁷ Taberi'de daha ayrıntılı ve düzenli geçer. Onun Herodotos'ta 'Astiages' olarak geçen son Med hükümdarı olduğunu anlıyoruz. Onun ismi Azdahak şimdiki 'ejderha' kelimesinin kökünde olup, boynundaki iki habis urun acısını dindirmek için beyin asidi sürmek maksadıyla hergün iki kişiyi öldürtmesi, daha sonraki canavar imgesinin temelinde bulunmuştur. Onu tahttan indiren kimse ilk Pers hükümdarı Kyros'tur. Ancak daha sonraki efsaneleşme döneminde Kiro'sun adı anılmamış, Ari dönemi ilahi olup, Zerdüş öğretlerinde ilahlıktan indirilen Feridun'a bir halk kahramanı olarak bu şeref verilmiştir. Türk yaratılış destanı Oğuzname'de de Oğuz Kağan halkı yiyen canavar Kıyant'ı aynen Feridun gibi başına demir çubukla vurarak öldürür. Ayrıntılı bilgi için bkz. Osman Karatay, *İran ile Turan. Hayali Milletler Çağında Avrasya ve Ortadoğu*, 4. Baskı, İstanbul, 2019, ss. 253-261. Osman Karatay, "Ejderhanın Nesebi Üzerine", *Yılan Kitabı*, yay. Emine Gürsoy Naskali, İstanbul, 2014, s. 123-132.

Diğer bir rivayete göre, Nuh'un Tufan'dan önce iki oğlu vardı fakat her ikisi de ölmüştü. Kur'an'da bir ayette buna şöyle işaret edilir: “*Onun neslini yeryüzünde kalanlar sürdürdü*”³⁸. Tanrı elçisi bu ayeti “*Biz ancak onun (yani Nuh'un) neslini baki kıldık*” şeklinde açıklarken, zürriyet tabirini Sam, Ham ve Yafes'in nesli olarak tefsir etmiştir. Yine bu rivayete göre, Nuh 500 yaşındayken evlenmiş ve bu üç çocuk tek bir anneden doğmuştur.

1.3. Hz. Nuh'un Oğulları

Tevrat ehline göre, “*Nuh eğlenmiş, içmiş, avret yeri açılmıştır. Ham, babasının avretinin açıldığını görmüş ve örtmemiş, gidip bunu Yafes ve Sam'a anlatmıştır. Bunun üzerine Yafes ile Sam bir örtü alıp geri dönerek babalarının avretini örtmüştür*”. Nuh, bu olayı duyunca Ham'a ve doğacak çocuğuna şu sözlerle lanet okumuştur: “*Ham'a ve oğlu Kena'an'a lanet olsun. İki kardeşinin kölesi olsun, Sam'a mübarek olsun, Tanrı Yafes'i mükâfatlandırın*”.

Sam, kutsal toprakların ortası ve çevresindeki yerlerde Yemen, Hadramut, Umman, Bahreyn ve Dahna'da ikamet etti. Abdullah b. Abbas: “*Sam'ın oğulları, Şam'dan Yemen'e kadar batıda, denize kadar uzanan yerlere yerleşmişlerdir. Allah bu kavim için peygamber ve kitap indirmiştir*” diye rivayet etmektedir. Nuh ölünce Sam, tüm sorumluluğu üzerine aldı. Sam'dan sonra gelen tüm peygambeler, Sam'ın neslindedir. Sam'ın Erfahşed (Erfahşet) ve Aram adında iki çocuğu vardır. Emim b. Lavez b. Aram ve kardeşi Aram'ın oğullardır. Vibâr (Jobaritae) toprağına yerleşmişlerdir. Fars kavimleri, Aram oğullarıdır. Maş, Babil'de inmiştir. Maş'ın oğulları Arnit b. Maş ve Nabatîlerdir³⁹. Bazı rivayetlere göre Nabatîler, Kena'an b. Ham'ın oğullarıdır.

Maş, Nemrut'un babasıdır. Nemrut 500 sene Nabatîlere hükmetti. Onun zamanında Tanrı, dilleri farklı vermeye başladı. Sam'a 19, Ham'a 17 ve Yafes'e 36 dil verildi. Nemrut, Fars toprağında bir kale inşa etti. Kale 5.170 arşın uzunluğundadır. Kalenin üstü yukarisına göre çok daha geniştir. Binanın içinde değişik mihraplar vardır. Bu mihraplar, mücevher, altın ve mermer ile yapılmıştır. Nemrut, Babil'den ayrıldıktan sonra kaleyi inşa etti ve daha sonra ateş ibadetini tüm halka yaydı.

³⁸ Kur'an, Saffat 77.

³⁹ Yazılı belgelerde: ‘Nabât’, ‘Nebît’, ‘Enbât’ ve ‘Nabatî’ şeklinde geçen ismin, yaşadıkları bölgeye izâfeten ‘fişkirmek’, ‘parlamak’ anlamlarındaki Akkadca ‘Nabâtu mastarından’ veya Tevrat’taki ‘Nabayot’. İslâmî kaynaklarda Enbâtü’s-Sevâd (Irak) ve Enbâtü’s-Şâm (Suriye) olarak iki tür halinde bahsi geçen Nabatîler’le ilgili birbirinden çok farklı görüşler ortaya atılmıştır. Ahmet Ağrakça, “Nabatîler”, TDV, C.32, ss. 257-258.

Yafes'in oğulları: Saklab⁴⁰, Burcan⁴¹, Türk, Hazar, Ye'cüc, Me'cüc⁴² ve Eşben'dir⁴³. Eşbenler, Rumlardan önce Rum topraklarında yaşamışlardır.

Kut Ham'ın oğludur. Kut, Hint ve Sind topraklarında yerleşti. Hintlerin, meşhur Kraliçe Sıla b. Kut'un oğulları olduğu rivayet edilir. Ebu Hureyre, Tanrı elçisinin sözlerinden hareketle: *"Nuh'un üç oğlu olduğunu, üç oğlundan biri olan Sam'ın, Arapların, Farsların, Rumların, Şamlıların ve Mısırlıların, Ham'ın siyahî milletin, Yafes'in Hazarlar ve Yecüc ve Mecüc'ün atası olduğunu"* nakleder. Sa'id b. Müseyyeb ise şöyle rivayet eder: *"Sam, Ham ve Yafes adında Nuh'un üç oğlu vardır. Onların da her birinin üç oğlu vardır. Arap, Fars ve Rumlar Sam'ın milleti olup herbiri hayırlıdır. Ham'ın oğulları Kıpti, Sudanlı ve Berberiler iken, Yafes'in oğulları Türk, Saklab, Yecüc ve Mecüc olup bu milletler hayırlı değildir"*. Yafes, Türklerin ve Frankların (Efrence, Avrupalılar) atası olarak görülmekteyken Bivrasp, Farslılar'ın atası olarak görülmektedir.

Bekri'nin aktardığı bir rivayete göre: *"şeytanın vesvesesinden dolayı Sam ve Ham'ın oğulları birbirine girmişler, Ham, Mısır'a kaçmış ve oğulları dağılmıştır. Mısır'a giden Ham, Mağrib'e (Fas) kadar gitmiş ve Esefi şehrine yerleşmişti. Onu aramaya çıkan oğullarından bazıları Ham'ın yanına gelebilirken, diğerleri gidebildikleri yerlerde kalmışlardı. Gene bir rivayete göre Ham 441, başka bir rivayete göre ise 770 yaşında ölmüş, öldükten sonra Asıla Dağı'nda defnedilmişti"*.

Ceyhani'nin naklettiğine göre: *"Nemrut b. Kena'an b. Saharib b. Nemrut b. Kuş b. Ham, zamanında İslam dinini yasaklamış ve bu yüzden halkı değişik diller konuşmaya başlamıştı. İnsanların artık ortak dili kalmamıştı. Bu durum üzerine Yüce Allah, Avs b. Sam'ın oğulları Ad ve Abil'e, Lavis b. Sam'ın oğulları Amlık, Tasam, Amım ve Casım'a Arap dilini öğretmişti. Böylece Âdemoğullarının dili 72 dil olmuştu. Bu dillerin 32'si Sam'ın, geriye kalanları Ham ve Yafes oğullarına verilmişti"*.

⁴⁰ Bizans'ta kullanılan 'Skavos' biçiminden Arapçaya 'Saklab' olarak geçmiş olup, Slav demektir. Ortaçağ İslam kaynaklarında çoğulu 'Saqâliba' olarak geçer. M. Dmitriy Yevgen'evich, *Sakaliba (Slavyane) v İslamskom Mire v Rannee Srednevekove*, Moskva, Kraft, 2002, s. 8.

⁴¹ Bulgar Türklerinin bir boyu olup bazen 'Bulgar' kelimesinin karşılığı olarak kullanılmıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz. U. Üren, "Kafkasyalı Eski Türk Kavimlerinden Burcanlar", *Karadeniz Araştırmaları*, C. 34, 2012, s. 47-65. Burcanlar, Hazarlara komşu bir ülkedir. Münecimlere göre altıncı kıtada bulunur. Kıtanın uzunluğu 40, genişliği 45 derecedir. *Hamevi*, C.1, s. 373.

⁴² Türklerin, Müslüman olmadan önce doğrudan Yecüc ve Mecüc soyundan geldiği gösterilirken, daha sonra Yafes oğlu olarak onların kardeşi haline gelmişler, ayrılmışlardır. Süryani yazarlar ise İslam döneminden sonra da Türkleri, Yecüc ve Mecüc soyundan göstermeyi sürdürmüşlerdir. Ayrıntı için bkz. İsmail H. Danişment, *Türklük Meseleleri*, C.3, baskı, İstanbul, 2006, s. 106-108.

⁴³ Dönem Arapçasında İspanyol demektir. İlk Belâzurî'de geçer. Buna göre, Tarık b. Ziyad'ın fethettiği Endülüs halkı 'İşban' kavminden olup, aslen İsbahan'dandırlar (İsfahan). Belâzurî, *Fütühu'l-Buldân*, çev. M. Fayda, 2. Basım, Ankara, 2002, s. 330.

Nabatîlerin, Erfahşed'in çocukları olduğuna dair rivayetler vardır. İrem ve Babil Krallığı, Nabatîlerden gelmektedir. Onların yeryüzünün en şerefli kralları olduğu ve yerleştikleri yerleri düzenleyip inşa ettikleri, fakat kısa zaman sonra krallıkların yıldızının sönüp yıkıldığı Bekri'de nakledilmektedir.

Acemlerin bir kısmının Arap olduğu rivayet edilirken, Rumların bir kısmının da Hassan b. Ali Cefne topluluğuna ait olduğu iddia edilmektedir. Hz. Ömer⁴⁴ zamanında Rum topraklarına girilmiştir.

Başka bir kavim olan Rum Kralı Heraklius⁴⁵, Müslümanlar karşısında mağlup olduktan sonra Şam'dan çıkıp Rum topraklarına sığınmıştır. Bunların Kuza'a b. Tenuh oğulları olduğu iddia edilmektedir. Arap yarımadasında mukim olan Hristiyanlar da bunların Arap olduklarını ileri sürmüşlerdir.

Türkler de farklı olarak Arap olduklarını iddia etmişler, hatta yeni doğan çocuklarına Arap "Aribe"⁴⁶ gibi isimler vermişlerdir. Kürtler, onların Kays ve Havazan'dan geldiklerini öne sürmüşlerdir. Hazarlar ise, onların Kureyşli Beni Ümeyye kabilesinden olduklarını söylemişlerdir. Bir kısmı Abbasi Devleti kurulduğu zaman, Abbasi Devleti'nden kaçıp Hazar milleti olarak kurulmuşlardır⁴⁷.

1.4. İshak ve Yakup Hakkında

Tevrat ehline göre İshak, amcasının kızı ile evlendirilmiştir. İbn İshak'ın bildirdiğine göre: “İshak'ın karısının adı Refka'dır ve Betvil b. Azir'in kızıdır. İshak 60 yaşına geldiğinde, Refka ikiz çocuk doğurmuş, ikizlere Ays'u ve Yakup adları verilmiştir”.

⁴⁴ Ömer B. Hattab, Raşit Halife'nin ikincisidir. 644 senesinde öldürülmüştür.

⁴⁵ Bizans imparatoru Heraklius (610-641). Genç yaşta tahta geçişinden itibaren bütün zamanını İran ile savaflara ayırmış, nihayet 629 yılında Sasaniler'i kesin bir yenilgiye uğratmıştır. Uzunca bir süredir onların elinde bulunan Suriye ve Mısır tekrar Bizanslılara geçmiştir. Ancak 634'ten sonra buralara yönelik Arap-İslam ilerleyişi karşısında başarılı olamadı. Kendisinin Suriye'de Müslümanlarla bizzat ordunun başında savaştığı bilinmiyor. Antakya'da iken geri çekilmiştir. Bekri de muhtemelen buna işaret etmektedir. George Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi*, çev. F. Işıltan, Ankara, 1995, s. 102-104.

⁴⁶ Aribe ve Müstaribe, aslında Arapların kökeninden bahsederken zikir edilir. Yemen ve Arabistan'da yaşayan kabileler arasında sürekli kim daha önce yaratıldı? Kim ilk önce Arap dilini konuşmaya başladı gibi tartışmalar mevcuttu. İbn Kesir'in nakline göre: “Araplar, Hz. İsmail b. İbrahim'in oğullarıdır. Fakat Arab-Aribe, hem İbrahim hemde İsmail'den önce yaşamışlardı. Bunlardan, Samud, Cedis, Tasm, Emim, Carham vb. bu şekilde Arabî mustaribe, İsmail b. İbrahim'in oğullarıdır. İbn Kesir, *Bideye ve Aniheyeye*, C.1-15, Dar fikr, Beyrut, 1986, C.2, s. 176.

⁴⁷ Taberi'yi okumasına rağmen Bekri'nin zaman bilgisini kaçırdığı ve başlıca kitaplarda bulunmayan şifahi bilgileri naklettiği görülüyor. Hazar Devleti, Arapların Derbent sınırına dayandığı, 642 senesinden birkaç yıl önce kurulmuş ve Emevi dönemi boyunca 737 yılına kadar, Araplarla savaş halinde olmuşlardır. O. Karatay, *Hazarlar: Yahudi Türkler, Türk Yahudiler ve Ötekiler*, 4. Baskı, Ankara 2019, s. 77-96.

Konu ilgili Bekri'nin naklettiği bir kaç rivayetleri vardır: *"Ays'u, İsmail'in kızı ile evlendirilmiştir: 'Rum' adında bir oğlu olmuştur. Rum, Benü'l Asfer'in (Sarı Oğulları) babasıdır"*. Diğer bir rivayete göre: *"Eşbenler, Ays'u'nun oğullarındandır. Fakat onların İsmail'in kızı mı, yoksa başka bir kadından mı olup olmadıkları muammadır. Bazı kaynaklarda ise Ays'u için, 30 çocuk doğurduğu ve bunlardan birinin Rum Kralı Büyük İskender olduğu"* söylenmektedir. Bir kaynağa göre: *"Rum adında sarışın ve beyaza yakın bir tene sahip bir adam vardır. Tüm nesline bu adamın sarılığına nispetle 'Sarı Oğulları' adı verilmiştir"*. Başka kaynağa göre ise *"Rumlar, İshak'ın oğullarıdır"*. Gene bazı kaynaklar, *"Rum şehrinde yaşayan halkların şehrin adından dolayı 'Rumlar' olarak anıldıklarını"* rivayet etmektedir. Bu adlandırmanın kişi ismiyle uzaktan yakından bir ilgisinin olmadığını da ilave ederler.

İshak, oğulları için sürekli dua ediyordu. Fakat Yakup için duası diğerlerinden daha fazlaydı. Yakup, baba duasının bereketini gördü. Ays'u, kardeşi Yakup'u kıskanıp onu öldürmekle tehdit etti. Yakup korkusundan Babil'de yaşayan dayısının yanına kaçtı. Yakup, kardeşinden çok korktu fakat Allah ona güven verdi. Aynı zamanda Yakub'a 5.500 koyun ihsan etmişti. Allah, Yakup'a emniyet vermesine rağmen Yakub'un korkusu devam etmişti. Bu itimatsızlığının bedelini, zararın kaldırılması için koyunlarını kardeşine öşür olarak vererek ödedi. Ays'u, kardeşini tehdit etmekten vazgeçmedi ve Yakup oradan kaçıp Roma'ya yerleşti. Bundan dolayı Yunanlılar için Yakub'un oğulları olduğu rivayet edilmektedir. Yakup, Ays'u'ya ülfet etmeye çalışırken, Ays'u o topraklardan çıkıp Rum topraklarına geçti ve orada yerleşti. Bundan sonra krallar, onun oğullardan oldu.

1.5. Zerdüş, Mecusiler ve Nübüvvet Hakkında

Babil Hükümdarı Yastasıf'ın⁴⁸ zamanında Zerdüş diye bir adam ortaya çıkmıştı. Mecusiler, bu kişinin peygamber olduğuna inanmışlardı. Zerdüş, önceden Filistin'de yaşayan bir âlimdi fakat yaptığı bir hainlikten dolayı Allah onu lanetledi. Zerdüş, hastalandıktan sonra Azerbaycan'a gitti ve Mecusi dinini tebliğ etmeye başladı. Mecusi dinine girmek istemeyen insanları zorla Mecusiliğe sokmaya çalışmış hatta öldürme yoluna kadar gitmişti.

Zerdüş, dünyada mevcut olan mahlûkatı anlattı. Aynı zamanda dinini yaymak üzere altın kaplama 'Besteh' (Avesta) adında 12 ciltlik bir kitap yazdı. Bu kitabı anlatmak için

⁴⁸ İran destanındaki Beştasp. Buhtunnasr'ı, Yahudiler üzerine gönderip mahveden Lehrasb'ın oğlu olan ve Belh'te yaşayan Fars hükümdarıdır. Taberi, C.2, s. 780-782.

‘Bazand’ isimli bir kitap daha yazdı. Bu kitaptaki metinleri herkesin ezberlemesini emretti. Zerdüş’ün peygamberliği 35 sene sürmüş, 77 yaşında ölmüştür. Farslar, Zerdüş’ün yazdığı kitabı nesilden nesile aktarmışlar, anlamaya çalışmışlardır. Bu silsilede ortaya çıkan ‘Haştet/Hahşetet’ adındaki bir çocuk Farslar’a, Mecusi dininin temel öğretilerini anlatmaya çalıştı. Farslar, ibadet için ateş tapınaklarını kullanmaya başlamışlar, her bir ateş tapınağı için bir din adamı görevlendirmişlerdi. Bu tapınaklarda kurban kesilir, Zeredüş’ün yazdığı kitaplar haricinde hiçbirşey okunmazdı.

Yastasıf’ın hüküm süresi 112 senedir. Fars hükümdarlarına hizmet eden Baht Nasr (Buhtünnaşr)⁴⁹, Acem’i 300 seneden fazla yaşatmıştır. Yastasıf, Behmen’in babasıdır. Behmen ise Dara’nın⁵⁰ babasıdır. Behmen vefat ettiğinde Dara henüz doğmamış, tacı eşine verilmişti. Dara, doğunca tacının oğluna verilmesini emretmişti. Sasan b. Behmen, babasının yaptıklarını görünce, saraydan çıkıp İstahr şehrine gitti ve orada züht hayatı yaşamaya karar verdi. Koyun alıp yetiştirmeye başlamıştı. Farslar, Sasan’ın yaptıklarını çok beğenmişlerdi. Farsların ikinci imparatorluğu, Sasan b. Behmen’den dolayı ‘Sasani Dönemi’ olarak adlandırılmıştır. İlk Hükümdarı ‘Erdeşir-i Bâbekân b. Sasan’dır⁵¹.

1.6. Gulyabani Hakkında

Bazı rivayetlere göre: “Ömer b. Hattab, İslamiyet öncesi birkaç yolculuğunda Gulyabani ile karşılaşmış ve ona kılıcıyla vurmuştur”. Filozoflara göre: “Gulyabani, tabiattaki kurallara karşı çıkan çirkin bir hayvandır”. Gulyabani’nin hem hayvan hem de insana benzer bir görünümü vardır. Hintliler, Gulyabani hakkında: “gezegenler ortaya çıkarken put ve heykellerle birleşip Gulyabani’yi ortaya çıkarmışlardı” demektedirler. Gulyabani’nin geceleri ortaya çıktığı ve insanları çağırıp kandırdığı rivayet edilmektedir. İnanışa göre, Gulyabani’nin sesini takip eden insanlar kaybolur.

⁴⁹ M.Ö. 586’da Yahudi Krallığı’nı ortadan kaldıran Babil Hükümdarı. Fars hükümdarlarına hizmeti sözkonusu değildir. Onun döneminde Pers Devleti de kurulmuş değildir. Mehmet Aydın, *Dinler Tarihine Giriş*, 7. Baskı, Konya, 2015, s. 176.

⁵⁰ Dara (eski Yunancada Darius) tarihi bir kişilik olup, M.Ö. 522-486 yılları arasında tahtta kalan Pers hükümdarıdır. Babası, Orta Asya kökenli Türk halkı olan Massagetler ile savaşta ölen Kyros’tur. Kendisi daha çok Karadeniz’in kuzeyindeki Sakalar üzerine düzenlediği sefer ile bilinir. Ayrıntılı bilgi için bkz. *Waters Matt*, “*Darius the First, the Ninth King*”, *Excavating An Empire. Achaemenid Persia in Longue Durée*, ed. T. Daryae – A. Mousavi – Kh. Rezakhani, Costa Mesa/California, 2014, s. 63-70.

⁵¹ Erdeşir ve Babek farklı kimseler olup, Sasan’ın oğlu Erdeşir, Babek tarafından evlat edinilmiştir. M.S. 216 yılında Erdeşir, şahlığı ele geçirince yeni bir sülale kurulmuş, babsının adına nispetle bunlara ‘Sasaniler’ denmiştir. Bkz. Frye, Richard, “The Political History of Iran under the Sasanians”, *Cambridge History of Iran*, III/1, 4. Baskı, Cambridge, 2006, s. 116-121.

1.7. Kehanet Hakkında

Tarihte hiçbir ümmet kehanetsiz yaşamamıştır, bu çok net bir bilgidir. Yunanlılar'a göre: “*temiz ruhlu insanlar dünyadaki sırları görebilirler*”. Bu yüzden Fitagros (Pithagores) gayb ilimleri dersi verir ve bu gruba ‘ruhaniler’ denmiştir. Başka bir inanca göre kehanet, vahye bağlıdır. Diğer bir inanca göre ise: “*müteferrid olan cinler, temiz ruhlu insanlar gelip gelecekte ne olacağını haber verirler*”. Şeytan'ın duyduklarını gelip kâhinlere söylediklerine dair inançlar da mevcuttur. Genel kanı ise insanın ruhu ne zaman güçlenirse, o zaman tüm latif sırlar kendini gösterir.

1.8. Cahiliye Dönemindeki Muazzam Evler

Birinci büyük eve, Kâbe için ‘Zühal’in evi’ denmektedir⁵². İkinci eve, ‘Marbin’ denmektedir. Marbin, İsfahan dağında bulunmaktadır. Genişliği üç fersah olup⁵³ içinde putlar bulunmaktadır. Babil Kralı Yastasif, Mecusi dinine girince o ev, ateş tapınaklarına dönüştürülmüştür ve günümüze kadar Mecusiler oraya gitmeye devam etmişlerdir. Üçüncü ev, Hindistan’da bulunan ‘Mandusan Evi’dir. Dördüncü evi, Hint Kralı Menuşih, Horasan’da Belh şehrinde inşa ettirmiştir. Ev, ay nisbeti ile ‘Nevbahar evi’ olarak adlandırılmıştır.

Hükümdarlar, bu bölgedeki evin korumalığını yapan kişiyi ulular, onun emrine uyar, hükmüne müracaat eder ve ona hediyeler, paralar getirirlerdi. Evi korumakla görevlendirilen kişinin adı ‘Bermek’dir. Evi koruma görevi kendisine verilen herkes bu lâkapla çağrılırdı. Bu sebeple ‘Bermekiler’ ortaya çıkmıştır⁵⁴. Çünkü Halid b. Bermek, bu binayı korumakla görevli kişinin oğullarındandı. Bu bina, en yüksek binalarındandı. Çatısına, üzerine yeşil ipek parçalar asılı mızraklar dikilirdi. Her bir parçanın uzunluğu en az 100 ziraydı. Bu yüzden bu mızrakları ve üzerindeki ipeği rüzgarın şiddetinden koruyan bir kereste dikilmişti. Doğruluğu kesin olarak bilinmese de bir söylentiye göre: bir kere rüzgar bu parçalardan bazılarını koparıp 50 fersah uzağa uçurmuştur. Bu mesafenin daha fazla olduğunu rivayet edenler de mevcuttur. Bu durum da binanın ne kadar yüksek olduğunu göstermektedir.

⁵² Zühal: Arapça’da Satürn gezegeninin adıdır. Kaynağı olan Mesudî’de yıldız tapanların böyle düşündüğü belirtilirken (Murûc ez-Zeheb, s. 198), Bekri bu kaydı düşmez.

⁵³ Bekri’nin Mesudî’den dikkatsiz aktarmalar yaptığı gözlenmektedir. Mesudî, mesafeyi “İsfahan’an üç fersah mesafede” olarak belirtir. (Murûc ez-Zeheb, s. 199).

⁵⁴ Abbasi Devleti’nin ilk dönemlerinde komutanlık, valilik ve vezirlik yapmış Belhli bir aile. Aileden ilk Müslüman olan kişi Halid b. Bermek, 747 yılından itibaren Abbasi ihtilali tarafında bulunmuş ve kısa zamanda yükselmiştir. Aile 803 yılına kadar Abbasi Devleti içinde etkili olmuş, daha sonra ortadan kaldırılmıştır. Hakkı D. Yıldız, “Bermekiler”, TDV, C.5, s. 517-520.

Nevbahar kapısında Budasef'in⁵⁵ yazdığı “*Hükümdarların kapısına gelmek için üç şey gereklidir: Akıl, sabır ve para*” ibaresi bulunmaktadır. Bu ibarenin altında ise, Arapça kaleme alınan “*Budasef yalan söylemiş. Hür bir kişi bunlardan birine sahipse, Sultanın kapısına gitmemeli*” diye yazmaktadır.

Beşinci ev, Yemen'in San'a şehrinde bulunan ‘Beyt-i Gumdan’dır. Osman b. Affan tarafından yıkılmıştır. Altıncı ev, Kavusan Krallığı tarafından inşa edilmiştir ve ‘Kavusân’ olarak adlandırılmıştır. Bu muazzam bina, semavi cisimlerin en büyüğü olan güneş adına Horasan’ın Fergana şehrinde inşa edilmiştir⁵⁶. Bina, Mutasım Billah tarafından yok edilmiştir. Evin ilginç bir biçimde yok edilmesine dair hikâye *Ahbar ez-Zaman* kitabında anlatılmaktadır⁵⁷. Yedinci ev, Çin’de yüksek bir yerde, Amur b. Sevel b. Yafes b. Nuh tarafından inşa edilmiştir. Ev inşa edilirken saltanatın menşei, mebdei ve saltanat üzerinde nur saçıcı olması amacı güdülmüştür. Binanın çok eski zamanlarda bazı Türk hükümdarları tarafından yedi ev halinde yaptırıldığı, her evde yedi yıldızı temsilen yedi ocak bulunduğu da söylenmektedir.

1.9. Yunanlıların Kutsal Mekanları

Yunanlılar, üç kutsal mekan inşa etmişlerdir. Birincisi, Şam’da bulunan Antakya mabedidir. Bir dağda inşa edilmiş olup içinde gümüş ve altından putlar, mücevherler bulunmaktadır. Bu binayı Selakiyus (Selefkos) inşa ettirmiştir. Fakat Müslümanlar tarafından yıkılmıştır. 289 Yılında Harranî es-Sâbîel-Mu’tezid-Billah’ın o mabedi ziyaret ettiği rivayet edilmektedir. İkinci kutsal mekân, Mısır’da Fustat şehrinde bulunan piramitlerdir. Üçüncü kutsal mekân ise, Beytül-Makdis’tir. Kimilerine göre, Hz. Davut bu mabedi inşa etmeye başlamış ve daha sonra Süleyman aleyhisselam binanın inşasını tamamlamıştır.

Yunanlılar, "Ba’l putunu" Lübnan’da bulunan bir dağdaki oyulmuş heykelin içine koymuşlardır. Bu heykel taştan yapılmıştır ve üstündeki oymalar ahşapta bile bu kadar güzel yapılamaz.

⁵⁵ Budacılık dininin kurucusu Buddha. Bkz. *Aydın*, s. 125-128.

⁵⁶ Babek isyanını bastırmasıyla ünlenen Afşin adlı Abbasi komutanının babası olan Kavus tarafından Uruşana’da yaptırılmıştır. Kavus Müslüman değildi. Afşin de, Müslüman olup başkomutanlık yapmasına rağmen, nihayetinde eski Soğd dinine bağlılığı gerekçe gösterilerek öldürülmüştür. İbn’ül-Esir, *İslam Tarihi*, C. VI, heyet çevirisi, İstanbul 1986, s. 454.

⁵⁷ Mesudî’nin kendi kitabına yaptığı gönderme (s. 201), Bekri tarafından naklediliyor. Buradan onun bu eseri görmediği anlaşılıyor.

1.10. Saklabların Kutsal Mekanları

Saklabların üç kutsal mekânı vardır. Birinci kutsal mekânın içinde bir takım eşkâlli resimler yer alır ve bu çizimler gelecekteki hadiseleri ve nelerin olacağını resmeder. Filozofların bildirdiğine göre: bu mabed, dünyada bir dağda bulunmaktadır.

İkinci kutsal mekân, Siyah Dağ'da bulunmaktadır. Çevresinde muazzam sular, güzel ve değişik ağaçlar vardır. Aynı dağda kocaman bir put olduğu söylenmektedir. Bu putta, bir ihtiyar elinde bir sopa tutmuştur ve sopayla kemikleri karıştırmaktadır. Sağ ayağının altında karınca suretinde bir hayvan, sol ayağında ise karga resmedilmiştir.

Üçüncü kutsal mekân, denizdedir ve çevresinde bir göl vardır. Mabed, mercan taşı ve yeşil zümrüden inşa edilmiştir. Mabedin içinde büyük bir kubbe vardır. Kubbenin içinde mücevher, inci ve kırmızı altından yapılmış bir put olduğu söylenmektedir. O putun yanında ise, başka bir cariyeye ait bir başka put daha vardır.

1.11. Sabîilerin Kutsal Mekanları

Sabîilerin pek çok heykeli vardır. Birincisi; aklî, ikincisi; suret, üçüncüsü; ruh heykelidir. Hepsinde de yuvarlaktır. Günümüze kadar kalan mabedler:

Birinci mekân, Mağitya'dır. Harran'da bulunmaktadır. İbrahim'in babası Azar tarafından inşa edilmiştir. Evin altında dört tane tünel vardır ve her tünelde bir put bulunmaktadır. Harran şehrinin kapısında Süryanice "*insanlar semavi bir bitkidir*" yazan bir ibare varmış.

Sabîiler, Harran'da kurban kesecekleri zaman mutlaka siyah bir koçun yüzünü tuza çarpıp keserlerdi ve daha sonra öküzün hareketlerine göre gelecek senenin nasıl geçeceğini tahmin ederlerdi. Kurbanlarda sır ve gizem vardı.

Çin topraklarının sonunda bir heykel vardır. Bu heykel yuvarlak olup yedi kapısı vardır, içinde bir kubbe ve kubbenin üstünde bir cevher vardır. Cevher, koç kafası kadar büyüktür ve ışık saçmaktadır. Hükümdarlar, o cevheri almaya çalışmışlar, fakat ona yaklaşan herkes ölmüştür. Aynı zamanda heykelin içinde bir de kuyu vardır ve kuyunun sonunda garip hazineler bulunmaktadır.

1.12. Ateş Tapınakları

Mesudî'nin nakline göre: *“Ateş tapınaklarını ilk gören ve kullanan kişi Efridun'dur”*. Rivayete göre: *“Efridun'un halkı bir ateşe ibadet ediyordu. Onlara bu ateşin ne olduğunu, ona neden taptiklerini sormuştu. Onlar da ona, tapınmayı cezbeden şeylerden bahsetmişlerdi. Söylediklerine göre bu ateş Allah ile kulları arasında bir vasıta, nurani bir ilahmış”*. Başka şeylerde anlatmışlar. Karmaşık şeyler olduğu için biz burada onlara yer vermeyeceğiz. Onlara göre nur, derecelere ayrılır. Nurun yapısıyla, nur arasında fark vardır. Örneğin parlak, nurani şeyler hayvanları kendisine çeker. Kelebek, gece kendisini bu ışığa atarak yakar. Latif bulduğu lambanın üzerine atılır ve yanar. Ceylan, bazı kuşlar ve vahşi hayvanlar gece avlanırlar. Balık, gece kayıktaki ateşi görünce sudan çıkar. Basra diyarında da balık gece avlanır. Sudan fırlayarak kendisini geminin ortasına ve çevresine konulan lambaların üzerine atar. Dünya yaşanabilir olmasını ışığa borçludur.

Daha sonra Kralın emriyle Tus'da ve Buhara'da tapınaklar yaptırdı. Ondan sonra komşu krallara ateş evleri inşa edildi.

Farslardan kalan mekânlardan biri 'Darabcird' adında bir şehirdir. Bu şehir, Fars topraklarında bulunmaktadır. Zerdüş, Yastasıftan ateş isteyip ona, Harezmi'den ateş almalarını ve Darabcird'e⁵⁸ getirmelerini emretmişti. Mecusiler bu ateşlere mukades olduğu için ta'zim etmektedir.

İstahr şehrinde bir ateş tapınağı vardır fakat bugün içinde her hangi bir ateş yoktur. Kimileri buranın aslında Süleyman Camii olduğunu iddia etmektedirler.

Mesudî'nin naklettiğine göre: *“İstahr'dan bir fersah kadar uzak olan birtapınak vardır. Bir defa oraya girdim, muhteşem binalar ve muazzam bir heykel gördüm. Heykelin üstünde taşlı bir resim vardı. Resimde atlar ve diğer tüm hayvanlar bulunuyordu. Çevresinde taşlı bir sur ve o surun içinde peygamberlerin resimleri olduğu söylenmektedir. Heykelin içindeki esintinin sesi duyulmasına rağmen ne gece ne de gündüz ortaya çıkmaktadır.”*

Başka bir rivayete göre: *“Süleyman, heykelin içine bu esintiyi hapsetmiştir. Cor şehrinde gül suyu ve ateş tapınakları vardır. Erdeşir⁵⁹ o tapınakları göz sularının üzerine inşa*

⁵⁸ Sasanilerin memleketi olan İran'ın güneyinde, yuvarlak biçimiyle dikkat çeken bir kent. Burada ilk Sasani hükümdarlarının anıtları vardır. Ancak daha eski dönemlerde, hele Ahameniş çağında böyle bir merkezi özelliği olduğu bilinmiyor. Karimian, Hassan ve Seyedein, *“Sasan, Iranian Cities after the Collapse of Sasanian Kingdom”*, *International Journal of Humanities*, XVIII/2, 2011, s. 51-62.

⁵⁹ Yukarıda geçtiği üzere, M.S. 216'da Sasani hanedanını kuran kimse.

etmiştir ve tapınakların yapımının tamamlandığı günü bayram olarak ilan etmiştir. Cor şehrinde mukaddes binalar bulunmaktadır ve bunlardan bir tanesi Torpal'dır. Cor şehrinde bulunan gül suyu, güzel topraklardan ve temiz bir havadan gelmektedir. Orada yaşayan insanlar oldukça güzeldir, tenleri genellikle beyaz ve kırmızıdır. Curu⁶⁰ ve Şiraz⁶¹ şehirleri arasındaki mesafe yaklaşık 20 fersahtır”.

⁶⁰ Curu, Fars toprağında yer almaktadır. Şiraz şehri ile aralarındaki mesafesi yaklaşık 20 fersahtır. Curu şehri, üçüncü kita'da bulunur'. *Hamevi*, C.2, s. 181.

⁶¹ Farsların kullandığı gibi Şiraz kelimesi 'şir' ve 'az' kelimelerinden meydana gelmekte olup 'Şir' hem aslan hemde süt anlama gelir. Az özne olarak kullanılmaktadır. Şehrin adı bazen Şiraz bazen de Razi ve Maruzi olarak geçmektedir. Serahs ve Şiraz arasında deve ile üç gün yürüme mesefesi vardır. *Hamevi*, C.3, ss. 381-382.

İKİNCİ BÖLÜM

YERLER, DENİZLER VE NEHİRLER

2.1. Yerler

Ebu Ubayd, “dünya medeniyetinin 4.000 arşın⁶² uzunluğunda olduğunu, Okyanus Denizinde bulunan Altı Adalar’dan başlayıp Atlas Denizi ‘ni geçerek Çin’e kadar uzandığını Çin’de güneşin batıp, adalarda doğduğunu” rivayet etmektedir.

2.1.1. Yedi Kıta⁶³

Yedi Kıta denilince birinci kıta Babil topraklarındaki şehirler: Horasan, Fâris, Ahvaz⁶⁴, Musul ve Cebal toprağını⁶⁵ kapsamaktadır. Oranın burcu, yay ve yıldızı olan Müşteri’dir (Jüpiter). İkinci kıta: Sind (Sint), Hint ve Sudan’dır. Burcu oğlak, yıldızı Zuhâl’dir (Satürn). Üçüncü kıta: Mekke, Medine, Yemen, Taif, Hicaz ve bunların arasında kalan bölgedir. Burcu akrep, yıldızı Zühre’dir (Venüs). Dördüncü kıta: İfrikiye, Berber, Endülüs ve bunlar arasında kalan bölgedir. Burcu ikizler, yıldızı Merkür’dür. Beşinci kıta: Şam, Rum ve Cezire’dir⁶⁶. Burcu kova’dır. Altıncı kıta: Türk, Hazar, Deyle⁶⁷ ve Sakalibe’dir. Burcu yengeç, yıldızı Merih’dir. Yedinci kıta: Deybül⁶⁸ ve Çin’dir. Burcu terazi ve güneştir.

⁶² Kumaş ve bina yapmak için bir ölçü olup toplam 24 parmakdır.

⁶³ Ayrıntı için Bkz. *Hamevi*, C.1, s. 32.

⁶⁴ Ahvaz, arapça kökenlidir. Farslar’da, ‘Havazistan’, Araplar tarafından ‘Suk’ul Ahvaz’ olarak kullanılmaktadır. Arap ve Farslar haricinde ‘Hürmüz şehir, Hürmeşir’ olarak adlandırılmıştır. Rivayete göre: “*Sabur, Havazistanda iki şehir inşa ettirmiş, birine kendi, diğerine Tanrı’nın adını vermiş. Bu şekilde “Tanrının verdiği nimetler” anamına gelen ‘Hurmuz ded sabur’ adında bir şehir ortaya çıkmıştır*”. Araplar bu şehri: ‘Suk’ul Ahvaz’ olarak adlandırmışlardır. *Hamevi*, C.1, s. 284.

⁶⁵ Cebal, arapça’da ‘dağ’ anlamına gelmektedir. Yer olarak bugünkü Irak toprağını ifade eder. Cebal, İsbahan’dan Zencan, Kazvin, Hamadan, Deynur, Ray ve Karmasın’a kadar uzanır. *Hamevi*, C.1, s. 32.

⁶⁶ Dicle ve Fırat Nehrinin arasında yer almaktadır. Komşu ülkeleri Şam ve Diyarbakırdır. *Hamevi*, C.2, s. 134.

⁶⁷ Deylem, İran’ın kuzeyinde, Elbruz Dağ silsilesi ile Hazar Denizi arasında kalan bölgedir. İstahrî, *Mesâlik ve ‘l-memâlik*, Dar Sader, Beyrüt, 2004, s. 107. Deylem, dördüncü kıtada bulunmaktadır. Uzunluğu 75, genişliği 36 derecedir. İsbahan’a bağlı bir şehir olduğu rivayet edilmektedir. *Hamevi*, C.2, s. 544. Deylem: Cürcan, Farap, Vaspıcap ve Kimyek arasında bulunmaktadır. İbn’i Verdi, *Hiyret Ajâ’ib ve Farîdat Gârâyib*, Maktabet Sakafa Adiniye, Kahire, 2018, s. 36.

⁶⁸ Deybül, Mehren şehrinin batı tarafında yer almaktadır. Şehirin büyük bir pazarı vardır. Çünkü ticaret yapmak esas işleridir. Deybül, Hint Denizinin kıyısında bulunur. İkinci kıtadadır. 92 derece uzunluğunda, 24 derece genişliğindedir. İstahrî, s. 107. Deybül, Hint Denizinin kenerinde bulunur, ikinci kıtadadır, 75 derece uzunluğunda 36 derece genişliğindedir. *Hamevi*, C.2, s. 544.

2.1.1.1. Yedi Kıta ile ilgili Olarak Yunan Filozofları Tarafından Verilen Malumat

Tüm kıtalar doğudan batıya uzandığı takdirde yörünge 12 saat kadar uzundur. Birinci Kıta: En uzun gündüz 12,5-13 saat sürmektedir. Kıta 440 mil⁶⁹ uzunluğundadır ve Çin topraklarından başlamaktadır. Orada Kral Vaskar adına bir liman şehri mevcuttur. Daha sonra Sint ülkesinden, deniz sahilinden ve Kok adasından geçer. Akabinde denizden geçer, Yemen'e kadar gider ve oradan Mağrip Denizi'ne kadar uzanır.

İkinci Kıta: En uzun gündüz 13 saat 45 dakika sürmektedir. Bu kıta doğuda, Çin toprağından Hint'e, Sint'e, Yeşil Denize ve Basra'ya gider. Arap adasından koparak Kulzum'a ve daha sonra Mağrip topraklarına ulaşır.

Üçüncü Kıta: En uzun gündüz 14 saat sürmektedir. Doğudan başlar, Çin'e gider. Kandeher'dan Hint, Sint, Kabil, Kermān (Kirman)⁷⁰, Sicistan, Ciraft Asircan⁷¹ ve Basra'daki Sıraf, Sabur, Canabba, Mahruban, Ahvaz ve Irak'a ulaşır. İskenderiye ve İfrikiya'yı geçtikten sonra Mağrip Denizi'ne ulaşır.

Dördüncü Kıta: En uzun gündüz 14 saat 30 dakika sürmektedir. Doğudan başlar, Tibet, Horasan başta olmak üzere birçok şehri geçer. Fergana, Semerkant, Buhara, Belh, Musul'dan geçerek Şam'a kadar ulaşır. Sonrasında, Şam Denizi, Mağrip topraklarından geçer ve nihayetinde Kurtuba'ya ulaşır.

Beşinci Kıta: En uzun gündüz 15 saat 15 dakika sürmektedir. Bu kıta doğudan başlar, Yec'üc ve Mec'üc, Horasan, Tiraz, Nokth⁷², İspicab'tan geçer. Daha sonra Rum topraklarına gelir, Şam Denizi'nden geçer ve en son Endülüs'e ulaşır.

Altıncı Kıta: Orada en uzun gündüz 15 saat 30 dakika ya da 45 dakikadır. Mesafesi 210 mil olarak tahmin edilmektedir. Bu kıta doğudan başlar, Hazar ülkelerine geçer. Hazar ülkesinden Taberistan Denizi'ne varır ve Rum topraklarına gelene kadar ilerler. Sonra Cürcan, Amasya, Halkizon, Konstantin, Burcan ve daha sonra Mağrip Denizine ulaşır. En son İfranca ülkesinin sonuna kadar uzanır.

⁶⁹ Mil kelimesini Mesudî şöyle açıklar: "1 mil, esved zirası ile 4.000 ziradır. Esved zirası denilen şey ise Halife Me'mun'un kumaş ve bina ölçümünü için koyduğu ölçüdür ve 24 parmakdır". Mesudi, C.1, s. 25.

⁷⁰ Başka görüşlere göre dokuzuncu kıtada bulunur. Uzunluğu 90, genişliği 30 derecedir. Büyük ve meşhur bir şehirdir. Mukran, Fars ve Horasan'ın ortasında yer almaktadır. Hamevi, C.5, s. 303.

⁷¹ Ciraft, üçüncü kıtada bulunmakta olup Kirman'a bağlıdır. 88 derece uzunluğunda, 30 derece genişliğindedir. Kirman'da Ciraft en büyük ve en zengin şehirdir. Bu şehirde birçok hurma ağacı bulunmaktadır. Hamevi, C.2, s. 544.

⁷² Maveraünnehir 'de bulunan Şaş ülkesine bağlı bir şehirdir.

Yedinci Kıta: 85 mil uzunluğunda olduğu tahmin edilmektedir. Bu kıta doğudan başlar, kuzeyde, Yecüc ve Mecüc toprakları bulunur. Türk topraklarını geçtikten sonra Taberistan Denizi'ne varır. Daha sonra Burcan ve Saklablar ülkesinden geçer.

Zikrettiğimiz kıtaların dışında başka bir kıta daha vardır. Bu kıta da doğudan başlar, Türk, Lan⁷³ ve Saklab topraklarından geçer ve Mağrip Denizi'ne kadar devam eder. Kıta, arka taraftan dünyanın sonuna kadar uzanmaktadır. Doğuda, Tagher ülkesinden başlar, Türk topraklarına ilerler, sonra Lan ülkesi, Burcan, daha sonra Saklab topraklarından geçerek Mağrip Denizine kadar devam eder. Bu kıta, diğer kıtalara dâhil olmayan bir kıtadır ve orada gündüz uzundur. Gündüz 16 buçuk veya 17 saat sürmektedir.

2.2. Denizler

Filozoflar ve bilim adamlara göre: *"Büyük bir deniz olan birinci deniz, tüm dünyayı çevrelemektedir. Dünyadaki bütün denizlerin bu denizden geldiğini "* iddia etmektedirler.

Tarihçilere göre: *"Bir kral bu denizle ilgili gerçekleri öğrenmek istemiş, bu yüzden büyük bir gemi inşa edip gemiyi, insanlar, yiyecekler ve para ile doldurmuş, gemiyi güneyi ve kuzeyi kontrol etmek için göndermiştir. Söz konusu denizde dâhil olmak üzere bugün var olan bütün denizlerin Atlas Okyanusu'ndan meydana geldiği"* rivayet edilmektedir.

İkinci deniz, Okyanus Denizi'nin kuzeyinde yer almakta olup, güçlü ve kötü olduğu için hiç kimsenin oraya gidemediği söylenmektedir.

Üçüncü deniz, Rum Denizi'dir. Sınırları Antakya'dan Mağrip ülkelerine kadar uzanır ve orada Zulumat Denizi'yle birleşir. Bu deniz, büyük bir körfez oluşturmakta ve Endülüs'ten geçmektedir. Oradan Fars topraklarına kadar uzanmakta, Antakya'da dördüncü bir deniz oluşturmakta ve Konstantiniye şehrinden geçerek Hazar'a kadar uzanmaktadır. Bu denizin kıyısında Tarsus, Masisa, İskenderiye, Antakya, Lazkiye, Araka, Trablus, Şam gibi şehirler bulunmaktadır. Bu deniz daha sonra Belh şehrine dönmektedir. Hazar topraklarını geçtikten sonra en son Bab-ül Ebvâb'a⁷⁴ uzanmaktadır.

⁷³ Geniş bir ülkedir. Erminiye tarafında bulunmaktadır, Bâb'ül Ebvâb ve Hazarlar ile komşudur. Bazı insanlar 'Al'a'n' olarak ifade etmektedir. Orada yaşayan halk Hristiyandır. *Hamevi*, C.1, s. 8.

⁷⁴ Hazar'ın batı kıyısında, Kafkas Dağlarının denize en yakın olduğu yerdeki Derbent kentinin Arapların dilindeki ismi. *Karatay*, Hazarlar, s. 77.

2.2.1. Hint Denizi

Bu deniz, Habaşa Denizi, Çin, Hint, Sind, Zinciler (Siyahlar), Basra, Übülle⁷⁵ ve Fars Denizi'nden geçmektedir. Bir diğer görüşe göre: Bahreyn, Amman, Yaman ve Kulzum'dan geçmektedir. Dünyadaki en büyük deniz, Hint Denizi'dir. Doğudan batıya 8.000 mil uzunluğunda olup, genişliği 2.700 mildir. 2.900 mil olduğunu da iddia edenler de vardır. Tek bir deniz olarak görünmektedir lakin altı denizden oluşmaktadır. Bilim insanları bunu, denizin kokusundan, renginden, havasından ve içerisinde yaşayan balık cinslerinden anlamaktadırlar.

Hint Denizi'nden Laravi Denizi geçmektedir. Laravi kıyısında Saymur⁷⁶, Sabur⁷⁷, Tana, Sandan ve Hint ülkesinden başka şehirlerde yer almaktadır.

Çin Denizi ile ilgili garip bilgiler bulunmaktadır. İnanişaya göre: bu denizin yengeci, denizden bir karış kadar yukarı çıkarsa taşla dönüşmektedir. Yani canlı bir varlık bir anda cansız, nefessiz bir varlık halini almaktadır.

Sind ve Hint gibi Müslüman memleketlerinden sonra Balahra⁷⁸ memleketleri gelmektedir. Balahra, en güzel memleketlerdir. Orada yaşayan insanların yaş ortalaması yüksektir.

Balahra memleketinden sonra Takı⁷⁹ memleketi gelmektedir. Oranın kadınları çok güzeldir. Bu sebeple farklı ülkelerden tüccarlar gelir ve en güzel kadınları almak için yarışa girerler.

Balahra'dan sonra Dahram memleketi bulunmaktadır. Bu memleket, büyük ve zengindir. Gümüş ve altınları çoktur. Sayısız madenlere sahiptir. Ayrıca burada gergedan sayısı da fazladır. Balahra ile sürekli mücadele halinde olan Takı şehrinin insanları gergedanı yemektirler. Bu topraklarda bulunan filler, gergedanlardan korkar.

⁷⁵ Diele Nerinin, tüm Basra Körfezin'de (girişinde) bulunmaktadır. Uballa, Basra şehrinin öncesine inşa edilmiştir. Çünkü Basra, Müslümanlar tarafından inşa edildi. Uballa'da Enuşirvan'nin eserleri mevcuttur. *Hamevi*, C.1, s. 77, *Mesudî*, C.1, s. 145.

⁷⁶ 'Saymur', ve ya 'Saymun', Hint'te bir şehirdir. Sint ve Deybul şehirlerinin yanında yer almaktadır. Balahra diye bir kralın Saymur şehrini inşa ettiği söylenmektedir. *Hamevi*, C.3, s. 440.

⁷⁷ Sabur ve Şiraz şehri arası 25 fersah'tır. Sabur, üçüncü kıtada yer almaktadır. Uzunluğu 78, genişliği 31 derecedir. Sabur, Fars toprağında meşhur bir yerdedir. Sabur'un merkezi Nubandacan'dır'. *Hamevi*, C.3, s. 167.

⁷⁸ Mankir'de oturan bir Kral idi. Daha sonra tüm krallar için bir ad oldu. Bu yerlerde yaşayanlar kral yerine 'Balahra' adını kullanırlardı. *Hamevi*, C.3, s. 440.

⁷⁹ 'Tako' olarak zikr edilmekte olup Sacistan'da küçük bir şehirdir. Sacistan ve Horasan şehirlerinin ortada yer almaktadır. Üzüm ağaçları çoktur. Başka rivayetlere göre: 'Tako', Tobrostan'da bir dağdır. Daha önceden Farslar, Takı dağına hazine olarak kullandılar. Enuşirvân Kral olduğunda hazinesi için buraya yer yaptırmıştı. Daha sonra buraya girenler bir daha çıkmadı. *Hamevi*, C.4, s. 501.

Hint kralları, sıkıştıklarında toplum içinde gazlarını salmaktan imtina etmezler. Gaz tutmanın insan sağlığına zarar verdiğine inanırlar. Öksürmeyi, gaz çıkarmaktan daha kötü bir davranış olarak görürler.

Hintliler, kişi hayatta ne kadar azap görürse, ileride ya da ahirette o kadar çok refaha kavuşacağına inanırlar.

Saymur şehrinde 10.000 kişi (Müslüman) yaşamaktadır. Bir rivayete göre: *“Adamın biri 334 senesinde Saymur şehrinde bir Adam görür. Bu adam başının üzerine koyduğu köz ve kibrit ile çarşıda gezinirken başı yanmaya başlar ve etrafa kötü kokular yayılır. Alev alınca hançeri kapar ve göbeğini keserek ateşi söndürmeye kalkar ve bu suretle oracıkta ölür”*.

Dahram şehri, Sanf adası ve Kamar adası arasındadır. Sanf ve Kamar arasının bir ay yürüme mesafesinde olduğu söylenmektedir. Kamar adasından ‘oud’ getirilmektedir. Oud ağacı, nar ağacına benzemekte fakat yaprakları reyhan yaprakları görünümündedir. Kamar adası ve Neyuma adası arasındaki mesafe beş gündür. Sanf Dağında gergedan⁸⁰ ve fil bulunmaktadır.

Hint Denizi, bir körfez oluşturmaktadır ve bu körfeze 'Berberi' denir. Mezkur körfez Berber (Hebeşe ve Zinc) ülkelerine kadar uzanmaktadır. 500 mil uzunluğunda ve 100 mil genişliğindedir. Körfezin suları çok güçlü, dalgaları kırılmamakta, dağa kadar yükselmektedir. Bu körfezde yaklaşık 400-500 arşın uzunluğunda balıklar yaşamaktadır. Hint Denizi’nde balıklar o kadar uzundur ki, bir sokak gibi görünür ve püskürttükleri su yaydan çıkan bir ok gibidir. İnanişe göre, yüce Allah bu kocaman balığa bir arşın uzunluğunda küçük bir balık göndermiş, bu küçük balık büyük balığa yapıştığında, büyük balık küçük balıkla ölene kadar sallanmaya devam etmişti. Ölen büyük balık, su yüzeyinde bir dağ gibi durur.

Serendip⁸¹ adasında büyük bir heykel bulunmaktadır. Bu heykelin kaplanmış olduğu altın ve mücevherlerin kıymeti çoktur. Heykelin çevresinde insanlar toplanıp geçmişte yaşananları, atalarını öğrenirlerdi. Serendip şehrinin 80 fersah olduğu söylenmektedir.

Bir rivayete göre: Serendip’te gökyüzüne kadar uzanan Menif Dağı vardır. Denizden gelenler dağı çok uzaktan görebilirlerdi. Âdem’in bu dağa indiği de rivayet edilir. Dağda rengarenk yakutlar bulunmaktadır. Kırmızı, sarı ve siyahi yakutlar vardır ve bunlardan kırmızı

⁸⁰ Ekler kısmı, Şekil Numara - 5.

⁸¹ Serendib, kocaman bir adadır, Harkent Denizinde bulunur. Serendip 80 fersah uzunluğundadır. Adanın içinde Rahün Dağı olarak bilinen büyük bir dağ vardır. Hz. Âdem’in bu dağa indiğine inanılır. Dağda, Hz. Âdem’in ayak izi olduğuna inanılan ayağın uzunluğunun 70 arş olduğu iddia edilmektedir. *Hamevi*, C.3, s. 216.

olanları en değerlileridir. Aristoteles (Aristo), bu taşları biri takarsa ve başka bir ülkeye giderse, o ülkede veba olsa bile kişiye zarar gelmeyeceğini, çünkü taşın kişiyi koruduğunu söylemiştir. Serendip Kralı, içki içer ve içkiler Arap ülkelerinden getirilirdi. Tüm Hint krallarından sadece Serendip kralı, içki içer ve memleketinde yaşayan vatandaşların içki içmesine izin verirdi.

Hint kralları, bir fil beş arşın uzunluğunu geçtikten sonra herbir arşın için filden 1.000 dinar alırlardı. Çin’de bulunan fillerin hiçbiri yedi arşını geçmez, sadece Barraniye’deki filler 10 arşına kadar uzayabilirdi. Hint’teki en cesur filler Saylaman’daki fillerdir. Bu fillerin cesaretini ölçmek için bir ateş yakılır, bu ateşten geçen filler savaşlarda kullanılırdı. Ateşten geçmeye cesaret edemeyen fillerden yük taşımacılığında istifade edilirdi.

Hint Denizi’nde bir körfez daha oluşmuştur ve bu körfez Kulzum Denizi’ne kadar uzanmaktadır. Bazı Yemen kralları, Kulzum ve Rum Denizlerini birbirine bağlamak istemiş, bu yüzden bir nehir açmaya çalışmışlardı. Fakat iki deniz arasındaki kod farkından dolayı bunu bir türlü başaramamışlardı. Kulzumdaki bu nehirlere ‘timsah kuyruğu’ denmiştir. Mısır’dan çıkan hacılar, oradan geçmekteydiler. Daha sonra Rum Denizi’nde kazdıkları bir nehir ile Mısır’a gidebilmişlerdi. Fakat zamanla bu nehir yok olmuştur. Hârûnürreşîd⁸² tahta geçince nehirlere tekrardan kazmak istemiş fakat Yahya b. Halid⁸³ ona, nehirlere yeniden kazarsa Rumların camilere gelip Müslümanları esir edebileceğini söylemiştir. Böylelikle Hârûnürreşîd, nehirlere tekrar kazmaktan vazgeçmiştir.

2.2.2. Fars Denizi

Hint Denizi’nde üçüncü bir körfez daha olup adı Fars Denizi’dir. Bu denizin uzunluğu 400, genişliği 500 mildir. Fars Denizi, üçgen şeklindedir. Bir tarafında Hint Sahili, diğer tarafında Übille⁸⁴ ülkesi ve üçüncü tarafında ise, Fars, Siraf (Bender Siraf)⁸⁵, Kirman ve

⁸² Hârûnürreşîd, beşinci Abbasi halifesidir.

⁸³ Yahya b. Halid Bermeki (ö. 190/805), Abbasi zamanında bir vezirdir.

⁸⁴ Übille şehri, Dicle Nehrinin kenarında yer almaktadır. *Mesudî*, C.1, s. 145.

⁸⁵ İran Körfezi’nde önemli bir şehir ve limandır. Erdeşir tarafından kurulduğu söylenir. Tacirler kendi aralarında ona ‘Şilav’ derler. Bu şehirde ilk zamanlar liman yoktu ve gemiler iki fersahtan fazla yaklaşamazlardı. Basra ile Siraf arası yedi günlük yoldur. Ebû Zeyd’in kaydına göre bu şehirde yiyecek, içecek ve giyecek olarak hiçbir şey yoktu ve tamamı dışarıdan getirilirdi. Ekin dahi ekilmezdi. Lakin buna rağmen Fars’ın en zengin şehriydi. Ancak Hintliler, Kays Adası’nı liman haline getirince Siraf önemini kaybetti ve zamanla harabeye dönüştü. Sıraflılar evlerine çok önem verir ve hiçbir masraftan kaçınmazlardı. Hatta bir tacir yaptırdığı evi için 30 bin dinar harcamıştı. Evleri birkaç katlıydı. Mucem el Buldan’da anlatıldığına göre: “*Keykavus göğe yükseleceği iddiasında bulunmuş ve yükselmiş. Gözden kaybolduktan sonra Allah, rüzgâra onu rezil etmesini emretmiş ve o da Siraf’a düşmüş. Oradakilere ‘bana süt ve su verin’ demiş. Böylece adı Şirab olmuş. Şir, süt, ab da su*

Mukra⁸⁶ ülkeleri bulunmaktadır. Batıda ve karşı tarafında Arap ülkeleri vardır. Hint sahilinde, Sint'ten çıkan Mahran Nehri akmaktadır.

Daha önce zikrettiğimiz deniz ve körfezlerden hiçbiri Kalzem gibi kötü kokmamaktadır. Kalzem Körfezi, Hint Denizi'nin sağında kalır, yabancı bir körfezdir. Etrafında büyük dağlar yer almaktadır. Gemiler, körfeze sadece gündüzleri girebilmekte, gece ise çok zorlanmaktadır. Hint ve Sint Denizleri ile sınırdır, dibinde ambar ve inci vardır. Dağlarda ise altın, gümüş, abnus, oud gibi değerli madenler bulunur.

2.2.3. Rum Denizi

Rum Denizi: Şam, Mısır ve Endülüs Denizi olarak da bilinmektedir. Uzunluğu 5.000 mildir. Muhammed es-Serahsî'nin, Kindî'den aktardığı malumata göre: “*Rum Denizi 6.000 mil uzunluğunda 810 mil genişliğindedir. Sibte ve Tanca tarafında 12 mile kadar daralır*”.

Rum Denizi'nin: Rum, Tarsus, Masisa, Antakya, Lazkiye, Trablus ve daha birçok yerle sınırı vardır. Rum Denizinde, Kıbrıs, İkrîç (Girit), Sikilye (Sicilya) ve Sardunya gibi birçok ada bulunmaktadır. Roma'nın kuzey tarafında bir körfez oluşturmuştur. Bu körfezin adı 'İdris Körfezi'dir⁸⁷ ve uzunluğu 500 mildir. İdris Körfezi, Rum halkı tarafından 'Ruciye Suyu' olarak bilinmektedir. Rum Denizi başka bir körfez daha oluşturmuştur ve bu körfez Nerbüne⁸⁸ topraklarına dökülmekte olup uzunluğu 100 mildir.

2.2.4. Nitaş Denizi

Nitaş Denizi, Lazika şehrinde Konstantiniye'ye kadar uzanmaktadır. Uzunluğu 1.100 mil, genişliği ise 300 mildir. Nitaş Denizi, Türk, Bulgar ve Rus milletinin denizidir⁸⁹. Hazar Denizi ile sınırı vardır. Önceden Nitaş Denizi'nin Mantiş Gölü⁹⁰ ve Hazar Denizi ile aynı olduğu düşünülmekteydi. Fakat bu yanlıştır. Mantiş Gölü'nün uzunluğu 360 mildir. Batısında,

anlamındaymış. Daha sonra Arapçalaştırılmış ve 'şin sine', 'be de fe'ye dönüşmüş ve Siraf olmuş”. Mesudî, C. I, s. 28.

⁸⁶ Mukran: Arapça'da 'kurnaz' demektir. Aynı zamanda 'Mukran b. Fark b. Sam b. Nuhin nisbeti ile adlandırılmıştır. Mukran, geniş bir ülkedir ve zengindir. Mukran: Fars toprağında, Kirman ve Sacistan şehirlerinin ortasında yer almaktadır. *Hamevi*, C.5, s. 180.

⁸⁷ *Mesudî*, C.1, s. 56.

⁸⁸ Yemele, Endülüs'te yer almaktadır. *Hamevi*, C.5, s. 434.

⁸⁹ Bu kelime Yunan 'Pontos' kelimesinin Arapça yazımı 'Buntus'un muharref bir biçimidir. Bu cümle aynen Mesudî'den alındığına göre (*Murûc ez-Zehab*, C.1, s. 36) Bekri ve ya müstensihlerden biri 'b' harfini düşürmüş gözüküyor.

⁹⁰ Bizans'tan alınan 'Maeotis' (Azak) ismi Mesudî'de aslına uygun biçimde 'Mayutis' olarak geçer. *Mesudî*, C.1, s. 36. Bekri'de ise tahrifata uğramıştır.

Konstantiniye kuzeyinde, Rum ve Endülüs bulunmaktadır⁹¹. Bu gölün genişliği 10 mildir fakat 6 mil olabileceği de söylenmektedir. Konstantiniye şehrine yaklaştıkça daralmaya başlamakta, genişliği 4 mile kadar düşmektedir.

Tanais⁹² Nehri, Mantiş Denizi'ne dökülmektedir. Kuzeyden başlamaktadır ve bu bölgede Yafes'in oğulları yaşamıştır. Kantanakış Nehri'nin suyu 300 fersahlık bir alana kadar uzanmaktadır. Büyük bir nehirdir. Etrafında çeşitli bitkiler, tedavi için kullanılan pek çok ot vardır. Bu nehir, Mantiş Denizi'ni bölmekte, Nitaş Denizi'ne kadar akıp, oraya dökülmektedir.

Mantiş büyük bir göldür. Uzunluğu 300, genişliği 100 mildir ve doğudan batıya uzanmakta, Konstantin tarafından çıkararak Şam Denizi'ne dökülmektedir. Konstantin'de genişliği 3 mile düşmektedir. Nitaş Denizi büyük bir denizdir. Gölüne 'Mantiş' adı verilmiştir.

2.2.5. Bâb'ül Ebvâb Denizi

Bâb'ül Ebvâb Denizi⁹³, Hazar, Deylem, Cürcan, Taberistan ve tüm Türklerin Denizidir. Bir tarafı Harezmi, Horasan'da bitmektedir. Genelde Horasan Denizi olarak bilinmektedir. Uzunluğu 800, genişliği 600 mildir ve yuvarlak bir denizdir. Bu deniz, Acem Denizi (Kazvin) olarak da bilinmektedir ve her tarafı imarlıdır.

Bâb'ül Ebvâb Deniz'inde çok tinnîn (ejderha) bulunmaktadır. Şam (Rum) Deniz'inde de aynı şekilde çıkan tinninler çoktur. İnsanlar, tinnînleri değişik biçimlerde yorumlamışlardır. Bazıları tinnînî siyah yılan olarak adlandırmıştır. Tinnînlerin, denizin dibinden çıkıp gökyüzünde uçup döndükleri ve bu şekilde insanlara siyah yılan olarak görüldükleri rivayet edilir. Bazılarına göre ise, tinnîn bir hayvandır ve denizin dibinde yaşamaktadır. Ejderha büyüyünce Allah melekleri gönderir, geldiğinde yukarı çıkmaktadırlar ve tekrardan siyah yılan gibi görünmektedirler. Tinnîn kuyruğu ile neye dokunsa, ağaç, dağ, ev fark etmeksizin hepsini yok eder, nefesiyle ağaçları yakarmış. İbn Abbas'ın naklettiğine göre: “*Tinnîn bir*

⁹¹ Mesudî, 'Konstantiniye Körfezi' adıyla Marmara'yı kastedip, bu suyun nihayetinde Rum, Endülüs ve diğer batı ülkeleriyle sınırdış olduğunu söylerken (*Mesudî, C.1, s. 37*) ifadeyi kısaltan Bekri, böyle anlaşılabilir bir sonuca ulaşmıştır.

⁹² Metinde 'Kantanakış'. Tanais, Don Nehrinin eski Yunan coğrafyasındaki ismidir. İsmi dilsel bir inceleme için bkz. Osman Karatay, "Türkler ve Doğu Avrupa Nehirleri: Don", *Uluslararası Türkiye-Ukrayna İlişkileri Sempozyumu: Kazak Dönemi (1500-1800)*, Sakarya Üniversitesi, 3-5 Kasım 2014, s. 65-70.

⁹³ Yukarıda bahsettiğimiz Derbent kentinin Arapça ismine nazaran bu isim kullanılmıştır. Alıntı yaptığı Mesudî'de esas olarak 'Acem Denizi' geçer ve Bâb'ül Ebvâb da dâhil diğer isimler sıralanır. Bekri ise Arapça isme öncelik vermiştir.

yılana benzer, sular o yılanı alıp denize bırakır. Tinnîn, o denizde 500 yıl yaşarmış. Bu tinnînyedi başlıymış ve adı 'Ecdihak'⁹⁴ imiş.” Zikredildiği üzere Okyanus, Habeş, Rum, Hazar denizleri vardır. Bunların en küçüğü Mantiş Denizi'dir. Bu denizlerden hiçbiri Habeş Denizi'ne bağlı değildir. Fakat Hazar Denizi'nin Okyanus'a bağlı olup olmadığı tartışma konusudur. Bekri'nin bildirdiğine göre: “Hazar Denizi, hiçbir denize bağlı değildir”. Konstantine'deki körfezin Mantiş Denizi'nin yanı sıra başka bir deniz ile de bağlantılı olduğu bildirilmektedir. Fakat bu doğru değildir.

Fars Denizi'nin doğusunda Tız Mukran adası⁹⁵ bulunmaktadır. Bu ada Sint bölgesindedir. Batısında Dicle Nehri vardır. Doğusunda Mukran, Kirman, Fars şehirleri ve Arap ülkeleri bulunmaktadır⁹⁶.

Fars Denizi'nden sonra Fırat Nehri akmaktadır. Fırat Nehri'nde çok sayıda inci bulunmaktadır.

Hint Denizi'nin doğu tarafında Tız Mukran adası ve Çin ülkesi bulunur. Batı kısmında Aden şehri ve Zenc ülkesi bulunmakta olup, bu şehri geçtikten sonra Berberilerin topraklarına ulaşılmaktadır. Yolcuların Hint ve Çin'e gitmeleri gerekirse, Doğu tarafından gitmeleri gerekmektedir. Doğudan çıkınca ortadan gitmemeleri, Batı yönüne hareket etmeleri gerekmektedir. Çünkü ortadan giderlerse altı saatten fazla süre karanlığa mazur kalırlar. Şam Denizi'ne Rum Denizi de denilmektedir. Bu denize 4 ay boyunca girilmez. Güneş, Akrep burcuna girince, Balık burcu gelene kadar deniz çok tehlikeli olmaktadır.

2.2.6. 'Muhtasar Acayibü'd-Dünya' Adlı Eserde Okyanus Denizinin İlginçlikleri ve Diğer Denizler Hakkında İlginç Bilgiler⁹⁷

Yeşil Deniz'de⁹⁸ İblis'in arşının bulunduğu iddia edilmektedir. Yüce Allah gibi İblis'in de bir arş kurduğu, çevresinde ifritler, cinler ve birkaç şeytan bulunduğu, bunlardan bir kısmının İblis'ten hiç ayrılmadığı, diğer kısmının ise insanları aldattığı söylenmektedir. Daha sonra İblis, isyan eden cinler için o adada bir hapisane inşa etmiş ve cinleri buraya

⁹⁴ Bkz. Yukarıdaki 'Azdahhak' bahsi.

⁹⁵ Tız ve Mukran iki farklı şehir olup aralarında 12 fersah mesafe vardır. Hamevi, C.5, s. 180. Tız bir şehir olup Mukran ya da Sint sahilinde yer almaktadır. Hamevi, C.2, s. 66. Bekri'nin zikr ettiği Tız Mukran adası ilgili herhangi bir bigimiz yoktur. Sadece Hamevi: “Tız Mıkran, Fars Denizinin kenarında bulunur” demektedir. Hamevi, C.1, s. 344.

⁹⁶ Fars Deniz'inin, Hint Deniz'inden çıkan bir bölümdür. Farça'da, Fars Deniz'ine, 'Zarah Kamsır' derler. Sınırları Mukrandaki Tız şehrinde Abadan şehrine kadardır. Hamevi, C.1, s. 343.

⁹⁷ İbrahim Vasif Şah, *Muhtasar Acayibü'd-Dünya*, Dar Kutub İlmiye, Beyrüt, 2001.

⁹⁸ Okyanus Deniz'inin dünyadaki tüm denizler çıkar. Hazar Denizi, bu denizlere dâhil değildir. Aristos, 'Okyanus' olarak adlandırırken başkaları 'Yeşil Deniz' olarak adlandırmaktadır. Hamevi, C.1, s. 344.

hapsetmiştir. Aynı adada Süleyman'ın heykeli de bulunmakta ve cesedi acayip bir sarayda durmaktadır.

Bu denizde birçok ada vardır. Bu adalarda insan dışında başka canlılar da yaşamaktadır. Orada ateş sürekli olarak 100 arşına kadar yükselmektedir. Denizde bir çok balık türü yaşamakla birlikte balıklar çok uzun ve çirkindir.

Yeşil Deniz'de, Ebrehe Zulmanar Hümeysi'nin yaptığı putlar bulunmaktadır. Putlardan biri sarı renkli olup eliyle gelen gemilere geri dönmelerini emreder gibi bir işaret yapmaktadır. Diğer yeşil put ise gelen bu gemilerin nereye gideceğini sorar gibidir. Diğer üçüncü siyah put, parmağıyla denizi işaret edip buraya gelen gemilerin batacağını söylüyor gibidir. Aynı zamanda bu putun göğsünde Sint diliyle yazılmış "*Ebrehe Zulmanar Hümeysi'nin seyidi güneşi yakınlaşmak için bu putu yaptı*" ibaresinin bulunduğu rivayet edilmektedir. Denizin derinliği ise bilinmemekte olup 7.000 arşın olduğunu söyleyenler vardır.

Siyah (Zulumat) Deniz, Yeşil Deniz ile birbirine bağlıdır. Bu Deniz'den Çin Denizi'ne çıkılmakta olup, Çin Denizi'nin başlangıcında Fars Denizi bulunmaktadır. Zülumat Deniz'inde bir sürü girdap olduğu ve bir geminin bu girdaplara kapılması halinde parçalanacağı ifade edilmektedir.

Bu denizde ilginç deniz canlıları yaşamaktadır. Balıkların uzunluğu, 200 arşın kadardır. Adalarında çokça altın ve inci bulunmaktadır. Denizin içinde camdan bir kale ve kalenin içinde hiç sönmeyen bir ışık olduğu rivayet edilmektedir. İskender⁹⁹, bu kaleye girmek istemiştir. Hintli Brahman, bu kaleye girenlerin uyuşuk olduklarını söylemiştir. İskender birkaç garip insanın kaleden çıktıklarını görünce onların çok kısa boylu olduklarını, ağaçların yapraklarını giydiklerini ve bu uyuşukluğa nasıl dayandıklarını sormuştur. Bu soruya Brahman, burada mevcut bir ağaçtan yedikten sonra uykularının açıldığı cevabını vermiştir.

Zülümet Deniz'inden sonra çok geniş bir deniz bulunmaktadır. Gemilerin o denizi aşması iki ay sürmektedir. Zülümet Deniz'inde 'Vak Vak ülkesi'¹⁰⁰ bulunmaktadır. Fakat bu adada insan yaşamamaktadır. Nadir olarak gemileri batan insanlar oraya sınırlar. Burada başka yerde bulunamayacak kadar lezzetli meyveler vardı. Mezkur ada, Vak Vak adası olarak adlandırılır. Çünkü bu adada meyveleri kadına benzeyen garip bir ağaç bulunmaktadır. Bu

⁹⁹ Vak vak ülkesi, geniş bir ülkedir. Zengin ve çok değerli şeylere sahip bir ülkedir. Altınları boldur. Bu ülkede hiç soğuk olmaz ve asla yağmur yağmazmış. *İbn'i Verdi*, s. 142.

¹⁰⁰ Ekler kısmı, Resim Numara 6 Bkz.

meyveler, saçlarından ağaca asılıdır ve sürekli olarak vak vak sesi çıkarır. Kesilip yere düştükten birkaç gün sonra çürüyüp yok olur. Bu adada hangi yiyeceğin lezzetli olduğuna dair bir malumat bulunmamaktadır.

Başka bir adada, kadınlara benzer bir ümmetin bulunduğu rivayet edilmektedir. Saç, yüz ve göğüs kısımları tıpkı kadınlardaki gibidir ve sürekli olarak kahkaha atıp konuşmaktadırlar. Fakat dillerini kimse anlamaz. Bir rivayete göre: *“bir defasında bir denizci, bu deniz kızlarından biriyle evlenmiş ve bir çocuğu olmuştur. Adam, çocuğa sahip olduğu için deniz kızının bir daha denize döneceğine ihtimal vermemiş, fakat bir gün deniz kızı ailesini terk edip denize dönmüştür. Birkaç gün sonra içinde incilerin bulunduğu bir deniz kabuğu ile gelmiş, incileri oğluna verdikten sonra geri dönmüştür. O günden sonra oğluna ‘denizciliğin oğlu’” denmiştir*¹⁰¹.

Rum Deniz’inin, Nukara (Bakmuliye - I. Konstantin şehri) şehrine sınır olduğu ve burada bir kilise bulunduğu söylenmektedir. Nukara şehri, tam olarak denizin ortasında bulunmaktadır ve senede bir defa suların çekilmesiyle kilisiye gidip hac, kurban ve ibadet etme imkanı bulunmaktadır. Akşam saatlerinde denizin suları yükselmeye başlar, yol kapanır ve şehir bir sonraki seneye kadar görünmez.

Rivayete göre: *“Yeşil Deniz’de bir ada daha mevcut olup, burada yaşayan insanların kafası köpek kafası gibidir*¹⁰². *Dişleri, ağızlarının dışındadır ve aynı zamanda ağızlarından ateş çıkmaktadır. Zülkarneyn*¹⁰³ *oraya gitmiş, oradaki halk ile savaşmış ve onları yok etmiştir”*.

Bir nakle göre: *“Yeşil Deniz’de beyaz bir ada daha mevcuttur. Bu adada sayısız genişlikte ağaçlar ve nehirler bulunmaktadır. Orada yaşayan insanlar sarışıdır, yüzleri göğüslerindedir ve insanların iki avret yeri vardır. Biri kız, diğeri erkektir. İnsanlar, kuşlar gibi konuşmakta ve mantara benzer bir yiyecek yemektirler”*.

Gene bir rivayete göre: *“Yeşil Deniz’de, ‘Ejderha Adası’ isminde bir ada daha vardır.*¹⁰⁴ *Orada yaşayan insanlar ejderhalardan çok zarar görmüşlerdir. İskender, bu adaya girerken insanlar yardım istemiş ve şöyle demişlerdir: “Bu ejderha koyunlarımızı öldürdü, her gün onun için iki öküz kurban ediyoruz. İskender, ada sakinlerinden ejderhaları*

¹⁰¹ Ekler kısmı, Resim Numara 7 Bkz.

¹⁰² Köpek kafalı insanlar bahsi, en ayrıntılı Oğuz Kağan destanında geçen Kuzey dünyasına ait efsanevi bir topluluğu akla getirmektedir. Destanda İt-Barak denilen bu topluluk hakkında ayrıntılı bir inceleme, Emre Erzincan, *İt-Baraklar*, Ankara, 2018, adlı eserde bulunabilir.

¹⁰³ İskender bölümünde bilgisine Bkz.

¹⁰⁴ Ejderha Adası, Hazar Deniz’inde bulunur, Yeşil Deniz’inde değildir. Ayrıntı için Bkz. *İbn’i Verdi*, s. 244.

göstermelerini istemiş. Halk, iki öküz getirmiş ve ejderha kara bir bulut gibi çökmüş. Gözleri ateş gibi parlıyormuş. Ejderha, öküzleri yemiş ve geri dönmüş. İskender durumu görünce kocaman iki öküzdaha getirmelerini istemiş. Bu öküzleri kesip derilerini demir ile doldurup kapatmışlar. Ejderha gelip derinin içindeki demirleri yiyince kendini ağır hissetmiş ve sonra ölmüş. İnsanlar, o günü büyük fetih günü olarak ilan etmişler. Ada sakinleri, İskender'e bir hediye getirmiştir. Bu hediye tavşana benzer sarı bir hayvandır ve aslanlar bile bu hayvandan korkup kaçmaktadır”.

Zülkarneyn'den rivayet olduğu düşünülen bir söylentiye göre: “Zülkarneyn, bembeyaz, sayısız nehirler ve ağaçların bulunduğu bir adaya inmiştir. Ada sakinleri yırtıcı hayvanlara benzemekte olup, adanın meyveleri çok lezzetlidir. Adaya uğrayan denizciler, bu meyvelerden İskender'e götürmek istemişler fakat yaprakları almaya çalışan denizcilere görünmez bir kırbaç vurmaya başlamıştır. Kendilerine vuranları göremeyen denizciler, ağaçlarımızdan çaldığımız yaprakları iade edin, yoksa helak olacaksınız'diye bir ses duymuşlardır. Bu sese binaen denizciler, yaprakları bırakıp geri dönmüşlerdir. Daha sonra İskender, İbadet Adası'na gitmiş fakat haraphaldeki bu adada birkaç ottan başka bir şey yokmuş. Adada çok ibadet ettiği için oldukça yorgun görünen bir kavim varmış. İskender, onlara ne yediklerini sorunca onlardan 'denizden birkaç cins balık ve göletten su' cevabını almış. İskender, onları daha verimli bir yere götürmeyi teklif etmiş fakat halk, orada ne yapacaklarını sormuş ve İskender'e 'Bu dünyada bizim adamız kadar zengin bir ada bulamazsınız' cevabını vermişler”.

Mezkûr adada sayısız parıldayan inci ve cevherler vardır. İskender ile birlikte ada sakinleri çok geniş ve muhteşem bahçeleri olan başka bir yere geçmişler. Bahçelerde, inanılmaz ve benzersiz meyvelerbulunmaktaymış. Ada sakinlerinin İskender'e: “Sen bizi böyle bir yere kavuşturabilir misin?” Sorusuna İskender yemin edip, öyle bir yerin olmadığını söylemiş. Buna mukabil ada sakinleri: “Bu Allah'ın bize verdiği bir nimettir fakat bize göre diğer otlar bu meyvelerden daha lezzetlidir” demişler. İskender ile birlikte adaya gelenlerden bazıları adadan birkaç cevher almaya çalışmış lakin kendilerine izin verilmemiş. İskender adadan şaşkın bir şekilde ayrılmış.

(Aristo) Mantık adlı eserinde: “Belkide kara, denizin, deniz, karanın yerindedir” demektedir. Bu konuda Mesudî şöyle bir örnek vermektedir: “Önceden Çin ve Hint'ten gelen

gemiler, Necef şehrinde demirlemekteydi. Fakat bir süre sonra Hire şehrinin deniz ile mesafesi birkaç günlük yürüme mesafesinde olmuştur”¹⁰⁵.

2.3. Nehir ve Kaynak Suyu Hakkında

Kimileri, nehirlerin vücuttaki damarlar gibi yerin içinde bulunduğunu iddia etmişlerdir. Bir inanışa göre: Suların normalde yerin üstünde olması gerekirken yer, düz olmadığı için sular sıkışıp yerin altına girmiş ve daha sonra nehir ve kaynak suyu şeklinde ortaya çıkmıştır.

Ceyhun¹⁰⁶ Nehri, ‘Belh Nehri’ olarak adlandırılır. Bu nehir Rum topraklarından çıkmakta olup Şam Denizi’ne akmaktadır. Ceyhan ve Ceyhun iki farklı nehirlerdir. Ceyhan Nehri, Rum’dan akmaktadır. Ceyhun Nehri ise Tibet’ten çıkar, Belh toprağından geçer ve Harezm’e kadar uzanır. Kimileri Ceyhun Nehrinin Belh dışında devam ettiğini ve sonra denize aktığını iddia ederken, kimileri de Mahran Nehrine aktığını söylemektedirler. Mahran Denizi, Sint’ten çıkar. Fırat Nehri, Arminiye’den başlar, tüm Afredes¹⁰⁷ dağından dolanıp Rum topraklarına kadar uzanır. Dicle Nehri, Diyarbakır’dan başlar, Zülkarneyn kalesinden, Musul’dan geçer ve Arminiye’ye kadar Habur Nehrinde¹⁰⁸ akar. Büyük ve Küçük Zab Nehirleri, Arminiye ve Azerbaycan’dan çıkar. Dicle Nehri önceden ‘Avraa’ olarak bilinirdi. Seyhan ve Onda Nehirleri, Tarsus’tan çıkar ve Rum Deniz’ine akar. Dünyanın en meşhur nehirleridir. Hint Kank (Ganges) Nehri, Sint’te ‘Mehran Nehri’ olarak da adlandırılır. Bu nehirden Ceyhun Nehrinin çıktığı söylenmektedir. Ras (Aras) Nehrine ‘Arminiye’ nehrinde denmektedir. Nahravan Nehri, Arminiye Dağı’ndan çıkmaktadır. Habur Nehri, ‘Karkisya’ olarak da adlandırılır.

¹⁰⁵ Mesudî bunu ‘karaların denize yürümesine’ yani zamanla aradaki sahilin dolup karlaşmasına örnek olarak anlatır. *Mesudî*, C.1, ss. 34-35.

¹⁰⁶ ‘Cayhan’ olarak zikr edilmiş, ‘Kafar baya’ şehrine akmaktadır. *Hamevi*, C.2, s. 196.

¹⁰⁷ Efredhas. *Mesudî*, C.1, s. 28.

¹⁰⁸ Habur, büyük bir nehir olup Musil’de bulunur. Dicle Nehrinde akmaktadır. Bu durumu Mesudî: “*Erminiye toprağından çıkar, Dicle’de akar*” diye nakletmektedir. *Hamevi*, C.2, s. 334.

2.3.1. Ceyhun Nehri'nde Akan Nehirler

2.3.1.1. Vahşab Nehri¹⁰⁹

Vahşab Nehri, çok büyük bir nehirdir. Türk topraklarından çıkar, Famer (Pamir), Rast (Reşt), Kemiz¹¹⁰ ülkelerinden geçer ve daha sonra iki dağın ortasından geçerek Vascard¹¹¹ ve Huttel¹¹² ülkelerine uzanır. Mezkur nehir, Ceyhun Nehri'ne gelene kadar Termed (Tirmiz) şehri tarafından akmaktadır.

2.3.1.2. Vahab Nehri

Hint ülkesi tarafından geçer ve Tibet ülkesinden çıkar. Rivayete göre, nehrin üst noktasında iğne başı kadar küçük altınlar bulunmaktadır.

2.3.2. Eference (Franklar - Avrupalılar) ve Celalik (Galiçya)¹¹³ Nehirleri

Miniye (Minyo) Nehri, 303 mil uzunluğunda olup Altebe (Alvo)¹¹⁴ dağından çıkmaktadır. Rudiye Nehri, Galayş¹¹⁵ ülkesinden çıkmaktadır. Saklablar, 'Rayn Nehri' olarak adlandırmıştır ve bu nehrin sahilinde büyük Eference (Muğanc) şehri vardır. Rivayete göre: "*Nehrin üzerinde gemiden yapılmış bir köprü varmış. Bu köprü, gemiler birbirine bağlanarak inşa edilmiş, böylelikle su seviyesi yükseldiği zaman köprü de yükselmektedir. Nehir, Rum Denizi'ne akmaktadır. Bedvine Nehri, bölgedeki büyük nehirlerden biridir*".

¹⁰⁹ Doğrusu Vahş Nehri olup, Bekri tıpkı İbn Rüsteh gibi Farsça; -ab; 'su, ırmak' kelimesini buna bitişim olarak görmüştür. V. Barthold, *Moğol İstilasına Kadar Türkistan*, haz. H. D. Yıldız, Ankara, 1990, s. 73.

¹¹⁰ 'Kumici' adlı Türk oldukları belirtilen bir topluluğun yaşadığı bölge (Barthold, s. 74). Bekri'nin kaynağı gözüken İbn Rüsteh aynen böyle 'Kemiz' olarak yazarken (İbn Rüste, *A'laku'n-Nefise*, Beyrüt, 1894, s. 111), Ya'kubî'de burası 'Kumâd' olarak geçer. Ya'kubî, *Ülkeler Kitabı*, çev. M. Ağarı, İstanbul, 2002, s. 70.

¹¹¹ Vaşgird; şimdiki adı 'Feyzabad' olan kent. *Barthold*, s. 74-78.

¹¹² Orta Asya'ya yönelik İslâm fütuhatından sonra Arapça kaynaklarda Ceyhun Nehrine, Amuderya / Oxus) izâfeten 'nehrin öte tarafında bulunan bölge' anlamında kullanılmıştır. Osman Gazi Özgüdenli, 'Mâverâünnehir', *TDV*, C.28, ss. 177-180.

¹¹³ Galiçya, Kuzeybatı İspanya'da yer almaktadır. 'Cillik' olarak bilinir. Sarakusta şehrinin yanında yer almaktadır. Endülüste hiç bir su, onun suyu kadar lezzetli değildir. *Hamevi*, C.2, s. 155.

¹¹⁴ 'Alvo'. Abdurrahman Hamide, *A'alam Coğrafiyın Arab*, Dar-ı Fikr, Şam, 1995, s. 308.

¹¹⁵ 'Ganayş' olarak yazıldı. İspanya'nın kuzey bölgesinde bulunan bir kaledir. Sarakust tarafında inşaa edilmiş. *Hamevi*, C.3, s. 301.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KRALLIKLARIN TARİHİ

3.1. Hint Krallıkları

‘Hikmet’, Hint Krallığı’nda ortaya çıkan bir terimdir. Kâfir krallar, Hint memleketinin ‘Hikmet Krallığı’ olduğunu söylemekteydiler. Hintler, ilk ümmet olarak memleketlerini kurup başına tek bir kral koymuşlardır. Brahman’ın¹¹⁶ ilk kralları olduğu rivayet edilmektedir. Kral Brahman, hikmet ile ilgili kurallar ve memleketle ilgili temel yasalar koymuştur. Savaş için lüzumlu aletler ve kılıçlar yaptırmıştır. Mücevher ve altından heykeller yaptırmış, astronomiye büyük alaka göstermiştir. Burçlar, uzay ve gezegenlerin resimlerini çizmiş ve daha sonra bu resimleri *Sint Hint* adındaki kitabında toplamıştır. Brahman’ın kaleme aldığı bu eser, *Macesti*¹¹⁷ gibi coğrafyacılarca kaynak olmuştur.

Brahman’ın naklettiğine göre: “Allah, aydınlık bir ışıktır fakat bildiğimiz gibi değildir. Allah, duyan ve anlayan bir ışıktır. Güneşten mesaj iletti, burçlarda 3.000 sene yerleşti. Fakat ne zaman burçlar batı kısmına gelirse, o meskun kısımlar harap olacak ve harap olan kısımlar yeniden meskun olacaktır.” Fakat Rumlar, Hint halkının Allah’a ibadet etmediklerini, kendilerinin varlıklara isimler koyup isimleri anlamadan ibadet ettiklerini söylemektedirler.

Hintlilere göre: “Tanrı 36.000 senede bir mevcut dünyayı yok edip yerine yeni bir dünya kurmaktadır ve bu süre sabit gezegenlerin güneş çevresinde geçirdiği zamana eşittir”. Brahman kitabında: “Allah, dünyayı kurarken insanlara zararı, yararı ve dünyanın yönetim sistemlerini belli etmiştir” demektedir.

Brahman, yedi bilge ile dünyanın değerlendirilmesi için toplantı yapmıştır. Toplantı başlarken: “Dünyaya bakalım! Biz nerden geldik? Nereye gidiyoruz? Bizim hiç yoktan yaratılmamızın ne kadar doğru bir karar olduğunu değerlendirelim. Bizi yaratanın bir menfaati var mıdır, yoksa sadece amacı yaratmak mıdır?” Gibi sorular sormuşlardır. Bu sorulara binaen :

Birinci bilge: “Hiçbir insanın şimdiye kadar ve geleceğimiz ile ilgili olarak gerçeği öğrenip rahatladığını gördünüz mü?” Diye cevap vermiştir.

¹¹⁶ Mesudî: “Brahman hakkındaki gerçek budur. Brahman hakkında birçok tartışma olmuştur. Bir grup insan onun Hz. Âdem olduğunu, Tanrı’nın onu, Hintlileri dine çağırmak için gönderdiğini söyler. Başkaları ise Kral olduğunu söylemektedirler. Ben de bu düşünceye katılıyorum” demiştir. Mesudî, C.1, s. 76.

¹¹⁷ Klaudyos Batlamyus’un (m.ö. 168) yazdığı bir eserdir.

İkinci bilge: “Allah’ın hikmetlerini biri öğrenip anlarsa, Allah’ın bu hikmetlerinin eksik olduğu anlamına gelir” demiştir.

Üçüncü bilge: “Bence öncelikle insanın ruhu ile ilgili şeyleri öğrenmeye, anlamaya başlarsak ve daha sonra varlığımız ile ilgili araştırma yaparsak çok daha iyi olacaktır” demiştir.

Dördüncü bilge: “Bir insan, yaratılışla ilgili şeyler öğrenmek isterse, çok kötü bir hale düşer” demiştir.

Beşinci bilge: “Hikmet sahibi bilim adamlarından bu konular ile ilgili bir şeyler öğrenmeliyiz” demiştir.

Altıncı bilge: “Eğer insan kendisini seviyorsa varlığını araştırmayı bırakmaması gerekir” demiştir.

Yedinci bilge: “Sizin söylediklerinizden hiçbir şey anlamadım fakat şunu biliyorum, dünyaya mecburen geldim, hayran bir şekilde yaşıyorum ve dünyadan hiç istemeden gideceğim” cevabını vermiştir.

Bilgelerin söylediklerini insanlar daha sonra farklı farklı algılanmış, tartışmış ve sonunda 70 farklı grup oluşturmuşlardır. Gruplarından bir kısmı, Allah ve peygamberleri ispat ederken, bazıları sadece peygamberlerle ilgili söylenenlere inanmamışlardır. Diğerleri ise hiçbir şeye, ne peygambere nede Allah’a inanırlar. Diğer bir kısım ise Brahman’ın ‘Adem’ olduğunu iddia etmişlerdir¹¹⁸. Başka bir grup Adem’in, aslında yedinci bir kişi olduğunu dile getirmiştir. Bu grubun iddiasına göre : “Yedi Adem vardır, her bir Adem 7.000 sene yaşar ve neslini devam ettirir. Fakat dünyanın ne zaman oluştuğuna ve ne zaman yok olacağına dair hiçbir bilgi vermezler. Her birinin neslinin ne zaman yaşamaya başlayacağı da belli değildir. Öncesinde Allah, sonunda da yine Allah vardır. Sürekli bir dünya kurup bir ümmeti, o dünyaya yerleştirir. Daha sonra o dünyayı yıkar, ümmeti de yok eder, yerine başka bir ümmet getirir ve yeni bir dünya kurar.”

Brahman’ın krallığı, 360 sene sürmüştür. Oğullarına ‘Brahmaniler’¹¹⁹ denilmektedir ve bugüne kadar Hintler bu milleti tazim eder. Brahman oğulları hayvan eti yemez ve hiçbir

¹¹⁸ Mesudî, C.1, s. 76.

¹¹⁹ Brahmanizm, Hindistan’da kutsal metin kabul edilen Vedalar’ın yorumu mahiyetindeki Brahmanalar’da yer alan ve kast sisteminin en üst tabakasını oluşturan Brahmanlar’ca temsil edilen dinî yapı. Günay Tümer, 'Brahmanizm', TDV, C.6, s. 329-333.

zaman içki içmezler. Diğer halktan ayırt edilmeleri için erkekler ve kadınlar kılıç kını gibi sarı bir ipek takarlar¹²⁰.

Brahman'dan sonra oğlu Bayhud¹²¹ tahta geçmiş ve babası gibi çalışmıştır¹²². 100 sene boyunca Hint memleketine hükmetmiştir. Bayhud zamanında Anard (tavla oyunu) bulunmuş, tavlayı kazanmak için oynamışlardır. Başkalarına göre Erdeşir'in¹²³ zamanında tavla oyun tahtası, ay sayısı gibi toplamda 12 haneden ve pullar ayın gün sayısı gibi 30 puldan ve kaderin cilvesi iki zardan oluşmaktaydı. Sonrada Daynam (Debleşim, Daylasam) tahta geçmiş ve krallığı 120 sene sürdürmüştür. *Kelile ve Dimne* adlı bir kitap kaleme almıştır.

Daynam'dan sonra Belhit tahta geçti. Belhit'in saltanatında icat edilen santraç oyunuyla “*İyi düşünen, doğru karar veren kişi oyunu kazanır. Cahil ve akli çalışmayan kişi ise zorlukçeker ve oyunu kaybeder*” düşüncesi ifade edilmek istenmiştir. Hintler, satraç oynarken taktikleri vardır ve şakalar yapıp matematiklerini geliştirmişlerdir.

Bazı müslümanlara göre satrancı bulan kişi dürüst ve özgür bir insandır fakat tavlayı bulan kişi mecburiyetten bulmuştur. Çünkü tavlada belirleyici şanstır. Santraç gibi değildir, stratejisi yoktur.

Yâfi'nin¹²⁴ bildirdiğine göre: “*Krallar, şerifler ve faziletli adamlar, hiçbir zaman satraç kadar iyi bir şeyle meşgul olmamışlardır. Satraç hikmet, edep, tedbir, iyi bakış demektir. Krallar satrancı, eğlenmek ya da oyun oynamak için kullanmamış, aksine ileriye dönük alacakları kararların ne kadar doğru olacağını ibraz etmek için kullanmışlardır*”.

Belhit'in 88 senelik hükümranlığından sonra yerine Kuraş (Kiros) geçmiştir. Belhit zamanında kaleme alınan *Kitab'ül-Azim fi'l-Edvai ve'l-İlali ve İlacuha*, tıp alanındaki en önemli eserlerden biridir. Daha sonra bitkiler tesbit edip tasnif edilmiştir. Kuraş'tan sonra Hint memleketleri dağılmış ve küçük memleketler haline gelmişlerdir. Memleketler dağıldıktan sonra Sint kıtası, Kanuc toprağı, Keşmir, Mankir (Büyük Havza, Balahra)¹²⁵ şehirlerinde ayrı krallıklar kurulmuştur.

Mankir ülkesi, kralın adı olan ‘Balahra’ adını almıştır. Bundan sonra ve bugüne kadar ‘Balahra’ kral kelimesi yerine de kullanılmaktadır. Balahra ülkesi, çok büyük bir memlekettir

¹²⁰ *Mesudî*, C.1, s. 65.

¹²¹ Behbud. *Mesudî*, C.1, s. 76.

¹²² Brahman vefat etikten sonra Hintliler, kralı kalacakları için çok korktular. Bu yüzden Brahman'ın en büyük oğlunu kral olarak seçtiler. Oğlu Behbud b. Brahman devleti çok iyi yönetmiştir. *Mesudî*, C.1, s. 76.

¹²³ I. Erdeşir ya da Erdeşir-i Bâbekân, tezde Fars bölümüne Bkz.

¹²⁴ 1367 senesinde Yemen'de doğdu. Yemenli Himyer kabilesinin Yâfi koluna mensuptur. İmam Yâfi olarak tanılır.

¹²⁵ Balahra, ‘Hintler Kralların Kralı’ demektir. *İbn Rüsteh*, s. 134.

ve oradan tik ağacı getirilmektedir. Aynı zamanda komşu krallar, Balahra için namaz kılmışlardır. Balahra halkları, krallarına kendi dillerinde ‘Kamkam’ derler.

Zabec memleketine ‘Mihrace’ memleketi de denilmektedir. Hint memleketlerine bağlı olduğu da söylenmektedir. Şehir, Hint ve Sint arasında yer almakta ve ‘Mihrace’¹²⁶ kelimesi ‘Krallığın Kralı’ anlamına gelmektedir.

Derler ki, Mahraca memleketi birkaç adadır. Hint toprağında hiçbir memleket Mahraca kadar verimli ve güçlü değildir.

Hintliler en büyük krallarına ‘Kamar Kralı’¹²⁷ ve adaların kraliçesine ise ‘Barniye’¹²⁸ ismini vermişlerdir. Kamar kralının memleketi geniş değildir, 4 ay yürüme mesafesinden sonra memleketleri biter. Kamar kralı çok cömert, hediye dağıtan bir adamdır. Müslümanlara benzer bir karakteri vardır.

Aynı zamanda Farfitti¹²⁹ ve A’saylaman adında iki kralları daha vardır. Asaylaman’ın 70.000 kişilik bir ordusu olup Hint’teki en güçlü ve cesur fillere sahiptir. Başka bir kralın adı Nacana¹³⁰ olup Hint’te en şerif olanıdır. Kavminden biri evlenmek isterse, sadece şeriflerden evlenirdi. Av köpekleri, onun memleketinde ortaya çıktı. Aynı zamanda sandal ağaçlarıyla meşhur bir yerdir. Nacana memleketinden sonra, Carrar¹³¹ Kralının memleketi gelir. Rivayet edildiğine göre, mezkur kral çok adaletli biridir. Bir kimse sokakta altın bırakıp gitse o altınlara kimse dokunmazdı.

Carrar memleketine Araplar ticaret için giderdi. Şehirden ayrılan tüccarlardan bazılarının Carrar Kralından güvenlik talebine kral: *“Ben kefilim, eğer biri bir zarar görür, çalınma veya herhangi bir sıkıntı yaşarsa, bana geri dönebilir. Kaybolan mallarını tekrar vereceğiz”* cevabıyla ülkesinde yaşayan insanlarına ne kadar güvendiğini göstermekteydi. Carrar cesaretliydi, savaşırken çok cesur davranırdı. Hiçbir savaşı kaybetmeyen bir orduya sahipti.

Ceyhani’ye göre: *“Darhram adında bir kral daha vardır. Tanıdığım güvenilir bir adam konuşurken duydum. Darhaman’ın 300.000 mevcutlu ordusuyla çıktığında Hindistan’a oud ağacı getirdiklerini, Hindistan’da oud ağacının yetişmediğini duymuştum”*.

¹²⁶ ‘Mihrace’ ve ya ‘Maharaca’, hükümdarlara verilen isimdir.

¹²⁷ Hint memleketlerine bulunan bir şehirdir. Oud ağacı ile meşhurdur. *Hamevi*, C.7, s. 80.

¹²⁸ ‘Dize Baran’ olarak bilinir, Merv ülkesine bağlı bir ülkedir. *Hamevi*, C.2, s. 16. İbn Rüste: *“Ağbab ülkesinde bir memleket daha vardır, Orfisin memleketleri olarak bilinir, Kraliçenin adı Rabiye’dir”*. İbn Rüste, s. 134.

¹²⁹ Arti. *İbn Rüste*, s. 134.

¹³⁰ Nacaba. *İbn Rüste*, s. 135.

¹³¹ Cerraz. *İbn Rüste*, s. 135.

Hint memleketinde hiç oud ağacı yoktur. Sadece Kamarub memleketinde yetişmektedir. Bu memleketin Çin ile sınırı vardır. Ezan okunmasının yasaklandığı bu ülkenin çok sayıda askeri yoktur. Rivayete göre: *“Kamarub’da yaşayan insanlar Krala: ‘Havl’ adını vermişlerdi. Memlekette ‘Hadkira’ adında bir şehir vardı. Şehirde bir fersah büyüklüğünde bir çarşı vardı. Bu memlekette kabuklar, altından daha değerlidir ve kabuğa ‘kenc’ denmektedir. Cariyeler övülmeye başlandığı zaman ‘kenc’ alan cariye kendini daha kıymetli hissederdi”*.

‘Tarsul’ adında bir kral daha vardı ve onun memleketinde yaşayan insanlar beyaz tenli, uzun saçlı olup hırka giyerlerdi. Bu memlekette sonra kralının adı ‘Muvacah’ olan bir memleket daha vardır. Memleketin miskleri çok olup kurak ama korunaklıydı.

Çin ile sınırdaş, kralının adı ‘Muabed’ olan bir krallık vardı. Bahsi geçen son üç kral Tarsul, Muvacah ve Muabed sürekli olarak Çin kralları ile savaşmaktaydılar. Muabed’in ülkesinin denize sınırı olup, Çin’e iki sene yürüme mesafesindeydi. Kralları kadınlar gibi kuşak, şal, madalya ve mücevher takmaktaydı.

Balahra ve Naccana arasında ‘Taki’ adında bir kraldan söz edilmekteydi. Memleketi küçük, fakat çok zengindi. Orada yaşayan insanlar beyaz tenli ve çok güzeldi. Hiçbir yerde o kadar güzel insanlar yoktu.

Bekrin’nin aktardığı rivayete göre: *“Güneyinde ‘Balac kapısı’ ve ayrıca üç kapının daha bulunduğu, çevresinde iki surun yükseldiği Bayhur şehrinde, Solyan ve Serendip kralı oturmaktaydı. ‘Balac’ sarnıç anlamına gelmektedir. Diğer bir kapının adı ‘Hosta’ kapısıdır. Bu kapıdan Hristiyanlar haçlarını tutarak çıkmaktadır. Üçüncü kapıya ‘Fasıl kapu’ denilmektedir. Bu kapıdan sadece kral ve ehl-i beyt girip çıkabilmektedir. Dördüncü kapının adı ‘Aşur Kapısı’ olup ‘tüccar kapısı’ olarak da anılmaktaydı”*.

Memlekette Müslüman, Yahudi, Hristiyan, Mecusi gibi farklı dinlere mensup insanlar yaşamaktaydı. Aynı zamanda Seneviyeler¹³² ibadet etmekteydi. Seneviyeler, Kral’a en yakın olanlardır. Seneviyelerin temsilcileri için kralın sarayına yakın bir saray inşa etmişlerdir. Solyan ve Serendip’te mevcut kılıçlar, mızraklar çok hiddetli ve keskindir.

Tüccar olan İbn’ül-Hasan Buhari’nin Üzeri’ye, Üzeri’nin de Bekri’ye naklettiğine göre: *“Bir defasında Serendip Kralının sarayına girdik. Elinde iki tane kırmızı inci gördük. İncileri, köz gibiydi ve her birinin ağırlığı 50 miskaldi. Kral, incileri sürekli sağ elinden sol eline atmaktaydı. Hatta bize, bunların hiçbir yerde bulunmadığını ve dedelerinden kendilerine*

¹³² Bir mezheptir, iki tanrısı vardır. Biri karanlığı, diğeri aydınlığı o temsil eder. *Mesudî*, C.1, s. 123.

kalan bir miras olduğunu söyledi. Boynunda bir kolye vardı. Kolyede 30 inci bulunmaktaydı ve her biri kuş yumurtası kadardı”.

Hint memleketleri, dağ tarafından Horasan’a bağlıdır, aynı zamanda Sint ve Tibet ile sınırı vardır. Hintliler’de, hiçbir kralın 40 yaşına gelmeden tahta geçmesine izin verilmez. Hint kralları belli zamanlarda dışarı çıkar ve sürekli gizlenirlerdi. Çünkü bir kral çok görünürse heybeti yok olurdu. Hint halkında içki içmek yasaktı. Eğer bir kral içki içerse, tüm mülkü elinden alınırdı.

Konuyla alakalı Ceyhani şöyle demektedir: *“Hint Krallarından sadece Serendip Kralı içki içer ve içkiyi Arap ülkelerinden getirirlerdi. Hint’teki krallardan en şiddetlisi olan Kamar Krallığında zina yapanlar ve içki içenler ölümle cezalandırılırdı. Diğer krallıklarda ise zina konusu normal karşılarken, sadece evliler zina yaptığında cezalandırılırdı”.*

İçki konusunda Kindi¹³³, Ebu Ubaydallah’ın kendisine: *“Hint tüccarlarının hiçbir şekilde içki içmediklerini, hatta sirke bile sevmediklerini, sirke yerine pilav suyunu sirke gibi kullandıklarını söylediğini”* ifade eder.

Hint ahkâm ve sünnetlerinin hepsi Kamar’dan gelmektedir. Kamar’ın ubadları (sürekli tespih çekip dua ederlerdi) Müslümanlara yaklaşmaz, Müslümanlar inek yediği için onlara pis ve necis derler. Kamar Kralı içki içen insanlar için 100 tane demir halkayı iyice ısıtır ve içki içen insanın üzerine koyarak öldürürdü.

Kamar’da 100.000 ubad vardı. Bunlar sürekli tespih çekip dua ederlerdi. Kamar Kralının 80 hâkimi olup, söz konusu hâkimler kralın oğlu gelse bile ona yasaları aynen tatbik ederlerdi.

Kamar ehlinin putları yoktur fakat ‘lanç’isminde taşları vardır. Bu taşın erkeğin avrat bölgesi gibi olduğu ve Kamar Dağı’nda bulunduğu söylenmektedir. Kamar Dağı, çok büyüktür. Lanç’ın bulunduğu yeri altından yapıp ibadet etmeye başlamışlardır. Kamar kralının 4000 eşi vardır.

Kansura¹³⁴ memleketinde, Mahrac zamanından gelen insanların ateş ile yemin etmesi gibi bir uygulama vardı. Zina, hırsızlık ya da herhangi bir suç işleyen kişi saraya getirilir, defne yaprağına benzeyen fakat daha kalın bir yapraktan suçlunun eline yedi tane konur, yarım kilo demir aşırı derecede ısıtılır ve o yaprakların üzerine konurdu. Suçlu demirleri tutup

¹³³ Ebu Yusuf Yakub b. İshak Sebbah –il Kindî (801- 873) Arap bilim adamıdır, Köfe şehrinde doğmuştur.

¹³⁴ Kaysura. *İbn Rüste*, s. 135.

100 adım yürütülür, suçlunun eli ve yaprakları yandıysa öldürülür ya da ceza verilirdi. Eğer eli yanmadıysa suçlu görülmezdi. Parası yoksa kralın kölesi olurdu.

Diğer bir cezaya göre: tencerede su kaynatılır, içine bir yüzük atılır, suçlu yüzüğü almaya çalışırdı. Bu sırada eli yanmaz ve sağlam çıkarsa serbest bırakılır, eli yanarsa cezaya çarptırıldı. Çin’de bu tür cezalara hiç rastlanmaz.

İlginç bir rivayete göre: “Kamar ülkesinden bir kral bir yere yerleşmiştir. Sahili ve dağı olan bu yerin adası yoktur. Bu memleket, denize 10 günlük yürüme mesafesindedir. Burada yaşayan insanlar içki içmezler, Müslüman gibidirler. Memleket, Mahrac’ın memleketiyle karşı karşıyadır. Bir gün Kamar Kralı, Mahrac’ı öldürmek istediğini söyler. Fakat veziri aralarında hiçbir sıkıntı olmadığını ve bu yüzden nasıl öldürebileceklerini söyler. Bu bilgi Mahrac’a ulaşır. Mahrac askerlerini toplar ve yakınındaki tüm adalara ve şehirlere haber salar ve ziyaret etmeye geleceğini bildirir. Öyle hile ile gelip Kamar Kralını öldürür ve başını alıp memleketine geri döner. Başını iyice temizler, sonra ‘bir kral bize şunu yapmak istedi ve biz de onu öldürdük’ mesajıyla yeni Kamar Kralına gönderir. Bu olaydan sonra bütün Kamar Kralları her gün Mahrac için tespih çekip dua ederlerdi”. Mesudî, Hint memleketlerinin en büyük kralının Balhara olduğunu bildirmektedir.

Hint’te en meşhur şehir, Kamuhul’dur¹³⁵. Kamuhul, büyük bir şehir olmakla birlikte Saymur’a gitmek için buradan geçilirdi. Kınbaya, Subara, Sından, Candrur ve Sandeviz şehirleri vardır ve orada krala ‘Nahi’ denirdi. Kamuhul’da yaşanan insanların çoğu kâfirdir. Orada yaşayan Müslümanlar azdır ve kendilerine özgü bir kıyafet giyerlerdi. Hazar ve Lan memleketlerinde olduğu gibi Kamuhul’da da Müslümanlara valilik hakkı verilmezdi. Sadece kısıtlı olarak Balhara Müslümanlarına bu hak tanınırdı.

Mansura¹³⁶ ve Kamuhul arasında 8, Kamuhul ve Kanyaba arasında 4 günlük yürüme mesafesi vardır. Kanyabave deniz arasındaki mesafe ise bir fersah kadardır. Subara ve Sından arasında 5 günlük yürüme mesafesi, deniz ile arasında yarım fersah bir mesafe vardır. Saymur ve Serderip arasında ise 15 günlük yürüme mesafesi bulunmaktadır.

Hint toprağında, nehirler bölümünde zikrettiğimiz üzere en büyük nehirler Mahran ve Sandroz’dur. Sandroz Nehri, tek bir nehir olarak Mahran Nehrine akar ve Basmed ile Multan Nehirlerinin arasında yer alır. Candrur Nehri, büyük bir nehirdir ve Mansura tarafında yer

¹³⁵ Hint sınırlarında bulunur. Saymura’dan Kumhal’a kadar olan bölge Hint memleketlerine aittir. *Hamevi*, C.4, s. 300.

¹³⁶ Nasr’dan çıkan bir terimdir, ‘kazanmak’ anlamına gelir. Mansura, Sint toprağında bulunur, Mıhran Nehri ile sınırları vardır. Üçüncü kitada bulunur. *Hamevi*, C.5, s. 211.

almaktadır. En güzel sular Candur Nehrinden gelmektedir. Bazı araştırmalara göre: “*Hint adı verilen bir nehir varmış ve bu nehre Hint memleketleriyle aynı adın verildiği*” iddia edilmektedir.

3.2. Çin¹³⁷ ve Türk Krallıkları

3.2.1. Çin Krallıkları

Amûr b. Subil b. Yafes b. Nuh’un oğullarıdır. Çin’in başkenti, en büyük şehirlerden biri olan Enmu’dur. Enmu ve Habaş Denizi (Çin Denizi) arası üç ay yürüme mesafesindedir¹³⁸.

H¹³⁹ derki : Çin memleketinde en büyük şehirlerden bir tanesi Humdan’dır. Hükümdarın sarayı bu şehirde bulunmaktadır. Şehrin çevresinde 120 şehir daha vardır. Her bir şehirde, kralın şehrini korumakla görevlendirilmiş 1.000 muhafız vardır. Humdan şehri, ikiye bölünmüştür. Birinci bölüm ehl-i beyttir. Özel kişiler ve işçiler için ayrılmıştır. Şehrin diğer bölümü ise halk ve şerifler için tahsis edilmiştir. 380 şehri yönetmekte olan Kral’a, her bir şehrin yöneticisi günlük haraç ve kıyafet göndermekte, gönderilen bu kıyafetler cariyeler ve işçilere verilmektedir.

Kralın sarayında 380 davul vardır. Her gün güneş batmadan önce davullar çalınmakta olup, davulların çalınmasıyla halkın hemen eve dönmesi gerekiyordu. Çünkü askerler sokaklar ve yolları tek tek kontrol edip kimi görürlerse mutlaka öldürüyorlardı. Öldürülenlerin sırtına “*Bunu görenler, bir daha kralın emrine isyan etmeyin!*” yazıyorlardı ve öldürülenler, herkesin görebileceği (ceza yeri) belirlenmiş bir yere asılıyorlardı.

Humdan’ın sokakları ahşap ile kaplıdır ve günde üç kez temizlenmektedir. Evler çok geniş olmakla birlikte içerisinde değişik heykeller mevcuttur.

Kral için 400 asker vazifelendirilmiştir. Haftada bir defa vezir ile buluşan Kral, bunun haricinde kimseyle görüşmezdi. Kral, eğer bir hafta vezir ile buluşmazsa ve halktan gelen talepler reddedilirse, bu durum kralın öldüğü ve saraydaki kişilerin bunu sakladığı anlamına

¹³⁷ Çin, Türk ve Hint topraklarının arasında yer almaktadır. Birinci kıtada bulunur ve uzunluğu 164 derece. *Hamevi*, C.3, s. 440. Çin, çok uzun ve geniştir. Doğudan Batıya 3 ay yürüme mesafesi vardır. Genişliği Çin Deniz’inden güneydeki Hint Okyanusuna ulaşır. Kuzeyde Yecuc ve Mecuc seddi olduğu söylenir. Harvi: “*Çin’de 12 kapı vardır her bir kapı bir dağdan denizin içine uzanır. Oradan geçtikten sonra Çin’e girilir. Çinliler genelde kısa boyludurlar. Din konusunda farklı farklı varlıklara ibadet ederler, ateş, put, yılan, vb. fakat en şerif varlık gergedandır*”. *İbn’i Verdi*, s.129.

¹³⁸ Enmu diğer ismi ‘Kenke’dir. Kihosro, Çin toprağında inşa etmiştir.

¹³⁹ Bekri, ‘H’ harfi kullanmıştır fakat kime ait olduğuna dair bilgimiz yoktur.

gelirdi. Mutad dışı davullar çalınırsa, bu hükümdarın şehirde dolaşacağı anlamına gelir ve bu yüzden herkesin eve gitmesi gerekirdi. Sokaklar bomboş kalırdı.

Çin toprağında ilk yerleşen kişinin Sain ben Amûr b. Subil b. Yafes b. Nuh olduğu düşünüldüğünden bu topraklara ‘Sin’ yâ da ‘Çin’ adı verilmiştir. Sain b. Amûr, 200 sene boyunca Çin memleketinde hüküm sürmüş, memlekette uyulması gereken kurallar tesis etmiş ve altın madenini ortaya çıkarmıştır. Sain b. Amûr öldükten sonra normal bir şekilde defnedilmemiştir. Naaşı, altın ve mücevherlerle kaplanmış, altından yapılmış bir yatak üstüne konmuş, bu yatakta inşa edilen büyük bir heykelin içinde saklanmıştır. Daha sonra bu heykele ibadet etmeye başlandı.

Bir zaman sonra tahta geçen hükümdarlar düzgün ve akılcı bir siyaset uygulamaya başladı. Halka ibadet edilmesi öğretildi, namaz ve nikâh kuralları belirlendi. Heykellere secde etmeyecek şekilde ibadet edilmesine ve kurban verilmesine izin verildi. Fakat Seneviye (Düalizm)¹⁴⁰ ve Dihriyye¹⁴¹ mezhepleri ortaya çıkınca halkın içerisinde gruplaşmalar başlamıştır.

Çin’in batı kesminde ‘Medu’ (Med) denilen büyük bir şehir daha vardır. Medu şehrinin Tibet ve Türk topraklarıyla sınırı mevcuttur. Tibetliler ve Türkler, Medu şehrinin halkıyla sürekli savaş halindeydi.

Çin milleti, ‘Şamanlar’ olarak adlandırılmıştır. Çin topluluklarının Arap kabileleri gibi bir sürü soyu vardır. Nesillerini sağlam bir şekilde muhafaza etmeleri için aynı soydan biriyle evlenemezler, başka bir soydan evlenmeleri gerekirdi.

Bu düzen 264 senesine ‘Yanşu’ (Yensu)¹⁴² adında fitne ve fesat saçan bir şahsın ortaya çıkmasına kadar devam etmiştir. Yanşu’nun ortaya çıkmasıyla fuhuş ve kötülük saçan insanların sayısı artmıştır. Çinli olmayan Yanşu, en büyük şehri ele geçirip burada herşeyi özgür kılmıştır. Bahsi geçen şehir Khanfo’dur (Quanzhou). Yanşu, şehri zaptederken 1.200 kişinin öldürülmesine sebebiyet vermiştir. 1.200 rakamı doğrudur. Çünkü Çin hükümeti o

¹⁴⁰ Düalizm: ‘Âlemi nur ve zulmet olmak üzere iki ezeli aslın yaratıp yönettiğine inanan din veya mezhepler, İslâm kaynaklarında Seneviyye diye anılmıştır’. Mustafa, Sinanoğlu. “Seneviyye”, TDV, C. 36, s. 521-522.

¹⁴¹ Dihriye: ‘Dahr’ kelimesinden gelen bir termdir. Ezel ya da uzun zaman anlama gelir. Kısaca bunlara sadece görebilecekleri şeylere inanırlar. Metafiziği inkar etmişlerdir. Abbasiler zamanında ortaya çıkan bir gruptur. Ayrıntı bilgileri için Bkz. Cemal Eddin Afgani, *Arad ala Dihriyin*, çev, Arif Efendi, Matba’at Mevsu’at, Kahire, 1902.

¹⁴² Çin tarihlerinde ‘An-lu-Shan’ olarak bilinen, Türk bir Anne ve Soğd babadan doğma bir tüccar. 756 yılında Çin’de çıkardığı isyan, tarihin en büyük ve kanlı isyanı olarak bilinmektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. İbrahim Doğukan Dokur, “Çin’in Kalbinde İsyân: An-lu-shan İsyânının Sebepleri”, *İtil Suvi Aka Turur*, ed. Umut Üren – Didem Çatalkılıç, İzmir, 2017, s. 205-215.

kadar düzenli işliyordu ki, nüfus sayılıp divana kaydediliyordu. Aynı şekilde Çin halkı da çok titiz ve düzgün bir halktır.

Yanşu'nun Çin Kralı karşısında galip gelmesi ve sarayını ele geçirmesiyle mücadele Khanfo şehrinde devam etmişti. Bir sene kadar süren savaşlar sonrası Yanşu ortadan kaybolmuştur. Bir rivayete göre Yanşu yanarak ölmüş, bir rivayete göre de Çin Kralı Yanşu'nun birliklerini dağıtmış ve dağılan birlikler bir daha toparlanamayarak dağılıp gitmiştir. Savaşın bitimine müteakip kral sarayına dönmüştür.

Yanşu'ya 'gökyüzünden gelen' anlamında 'Bağabor'¹⁴³ adı verilmiştir. Arap kaynaklarında 'Mağbun' olarak geçmektedir. Geçen adlar birbirine benzemekte, bu durum Yanşu'nun dinden uzak olduğunu göstermektedir.

Çin'den orijinal hikâyelere göre ahlak kurallarını çiğneyen bir kadın, fuhuş yapmak isterse sadece bir yama (kağıt) hazırlayıp krala gönderir. Kral, bu yamaya cevaben bir bakır küpe gönderirse, küpeyi takan kadın artık her şeyi uluorta bile yapabiliirdi. Lakin kadın hamile kalırsa erkek doğurursa, doğurduğu erkek hadım edilir ve kralın sarayına işçi olarak alınır. Doğan bebek kız olursa kaderi annesiyle aynı olurdu.

Çin'de geleneksel olarak kadınlar, erkeklere göre daha fazla miras sahibiydiler. Çin topluluğu, güneş koç dairesine girince büyük bir bayram tertip ederlerdi. Yedi gün süren bu bayramda halk yiyip-içerdi.

Munsef adında, Çin ve Arap toprakları arasında bir ada vardır, adanın boyu 80 fersahtır. Çin'den gelen tüccarlar, Müslüman tüccarlarla bu adada buluşurlardı. Müslüman tüccarlar Umman'dan yanlarında getirdikleri kalay, kurşun, abnos ve bakkam gibi malları bu adada satardı. Burada yaşayan insanların hikmetli ve adaletli bir politikası vardı.

Çinlilerden nakledilen tuhaf bir rivayete göre: "Kureyşli bir adam, Habbar ibn Aswad'ın¹⁴⁴ oğlu, Basra'dan çıkmış ve Hindistan'a gidiyormuş. Bir anda Çin topraklarına girip Hanfu şehrini gezmeye başlamış. Şehirle deniz arasında birkaç gün yürüme mesafesi varmış. Kureyşli adam, kralın meclisini görmek istediği için Müslüman ehl-i beytten olduğunu söylemiş. Bunu duyan Kral, adamın söylediklerinin ne kadar doğru olduğunu öğrenmek üzere onunla buluşmayı kabul etmiş. Buluşma gerçekleşince Kral, tercümanı vasıtasıyla adama mertebesinin ne olduğunu sormuş. Adam, ne cevap vereceğini bilemezken kral adama şöyle cevap vermiş: "Beş kral mertebesi bulunmaktadır, kralların başı ve en büyüğü 'Kralların

¹⁴³ Bağbor. Mesudi, C.1, s. 125.

¹⁴⁴ Bir sahabedir.

Kralı'dır'. Bu krallığın, Irak ve çevresinde toprakları bulunur ve dünyanın ortasındadır. Bu yüzden bizde 'Kralların Kralı' adını verdik. Sonra bizim krallığımız gelir, 'Halkın Kralı'. Çünkü bizim gibi halkına bu kadar şefkat gösteren bir krallık yoktur ve bizim halkımız gibi itaat eden bir halk yoktur. Bizden sonra 'Yırtıcı Kral' gelir ve bunlara 'Türk Kralı' denmektedir. Çünkü Türkler, yırtıcı insanlardır. Sonra da 'Fil Kralı' gelir. Bu krallık, Hindistan'dadır ve hikmet demektir. Son olarak 'Rum Kralı' gelmektedir. Bunlara 'Erkek Kralı' denir. Çünkü dünyada hiçbir erkek, Rum erkekleri kadar güzel yaratılmamıştır. Bunlara 'Hanedanlık Kralı' da denmektedir".

Akabinde Kral, tercümanı aracılığıyla adama: “Arkadaşımı görsen, tanır mısın?” sorusunu yöneltir. Kralın burada arkadaş olarak kastettiği Hz. Muhammed'dir. Soru karşısında adamın cevabı: “Ben, onu nasıl görebilirim?” Bunun üzerine Kral: “sepet getirin!” diye emreder. Sepetten bir resim alıp gösterir. Adam gördüklerini şöyle anlatmaktadır: “Resimde tüm peygamberler vardı. O fotoğrafı görünce dudaklarım kıpırdadı. Peygamberler için salavatlar okudum”. Kral, gene tercümanı aracılığıyla adamın neler gördüğünü anlatmasını isteyince adamın cevabı: “Nuh'un halkıyla gemiden nasıl kaçtığını, Hz. İsa'nın eşeğe bindiğini ve Havariler ile yürüdüğünü gördüm. Her bir resim üstünde uzun cümleler yazılıydı. Ülkeler, adları ve ülkeler hakkındaki bilgiler tek tek yazılmıştı. Bu şekilde tüm nebiler zikredildi. Hz. Muhammed'in bir deveye bindiğini ve arkadaşlarının ona baktığını gördüm. Görünce ağlamaya başladım”. Kral, adama neden ağladığını sordurunca adam: “Bu resim Peygamberimizi hatırlattı bana” cevabını verdi. Kral, tercümanı aracılığıyla bana “Dünyanın ömrü ne kadardır?” diye sordu. Ben de bildiğim kadarıyla cevapladım fakat Kral güldü ve söylediklerimi inkâr etti. Akabinde bana “Bunu kim söyledi?” diye sordu. Kral'a “Hz. Muhammed söyledi” deyince Kral: “Hayır! Hz. Muhammed'in böyle bir şey söyleyebileceğini sanmıyorum” dedi. Kral ve Kureyşli adam arasında yaşanan bu dialogtan sonra Kral, adama bir ödül vermiş. Adama bir mektup vererek onu, Hanfu şehrine göndermiştir.

Çin'de hurma haricinde tüm meyveler mevcuttur. Zanaat konusunda ustalık Çinlilerdedir. Zanaati geliştirmek için kral, onlara yardım eder. Kral, yeni bir şey, bir nakış, bir mal üretildikten sonra o mali alıp krallık kapısına bir yıl boyunca asar. Eğer bir eksik ya da bir sıkıntı çıkarsa o ürünler yasaklanır, bir sorun yoksa işçiler sevindirilir.

Mesudî'den¹⁴⁵ nakledilen bir hikâyeye göre: “Çinli Adam, bir elbise diker ve diktiği elbisede, başağın üstüne bir kuş çizer. O elbisenin üstündeki başak ve kuşu görenler bunu normal karşılar ve önünden geçirdi. O elbise, krallık kapısında bir müddet asıldı. Bir gün

¹⁴⁵ Mesudî, C.1, s. 131.

kambur bir adam geçerken o elbiseyi gördü ve Kral'a gidip şikâyet etti. Şikâyet üzerine elbiseyi diken terzi çağrıldı. Terzi, elbisede ne sorun olduğunu sorunca, şikâyetçi kambur adam: “*Bir kuş, başak üstüne düşerse başak mutlaka eğilir fakat resimdeki düz durmaktadır*” cevabını verdi. *Terziye birşey yapılmamakla birlikte herkes, şikâyetçi kambur adama inandı*”.

3.2.2. Türk Memleketleri

Türkler de Amûr oğullarındandır. Türklerin topraklarının büyük kısmı Çin ve Horasan'da yer almaktadır. Türklerden en güçlüleri Toğuzlar¹⁴⁶ (Tuguzguz, Dokuz-Tokuz Oğuz)¹⁴⁷ olup Kuşan şehrinde ve çevresinde oturmaktadırlar. Krallarına, Uğurhan (Uygurhan) denir. Mezhepleri Mani'dir. Çok Türk memleketi vardır. Huttel (Huttel toprağında yaşarlar)¹⁴⁸, Rûsân, Buhara ve Semerkand arasında yaşayan Soğdlar¹⁴⁹, Fergana¹⁵⁰, Şaş¹⁵¹, İsbicab ve Fârâb halkı Türk'tür. Kralı Fergana'dan gelmektedir ve bu krala, 'Kralların Kralı' denmektedir. Çünkü tüm Türk şehirlerini yönetir. Tibet'e kadar ilerlemelerine rağmen kral ölünce memleketi dağılmıştır.

Bekri, Mesudî'den şöyle aktarır: “*Bazıları Türkler'in Tuh b. Efridun'un oğlu olduğunu iddia etmişler fakat bu bilgi yanlıştır. Çünkü Tuh b. Efridun hem Türkler hem de Rumlar için başka hükümdar tayin etmiştir. Bir hükümdar kendi çocuğunu asla tayin etmez*”.

Amur'ın oğullarından bir kısmı Kuzey ve Doğu taraflarına gidip orada yeni memleketler kurmuşlardır. Deylem, Cîl (Hettul), Taylasan¹⁵², Burgarlar, Teber (Tibet), Hazarlar, Keşek ve Kabk dağları (Kafkas dağları), Mantiş Denizi, Hazar Denizi ve Burgarların olduğu yere kadar bu memleketler dâhilinde yer alır.

¹⁴⁶ Toğuzlar: Tibet, Hizliciye, Herhir ve Çin arasında yer almaktadır. Toğuz ülkesinde, Ahvan şehri oldukça meşhurdur. Büyük bir şehirdir. Çiftçilik oldukça yaygındır. Demir sanayisi ile meşhurdur. *İbn'i Verdi*, s. 129.

¹⁴⁷ Türk bir kavimdir. İbadet etmek için herhangi bir yerleri yoktur. Atları severler, ipek giyerler, gökkuşağı çıktığı zaman da bayram gibi kutlarlar. Krallarının 100 kişi kapasitesinde bir çadırı vardır. Kazvini, *Asar-ül Bilad ve Ahbar-ül İbad*, C.1, Dar Sader, Beyrüt, 2010, s. 582.

¹⁴⁸ İslamiyet'ten önce Maverâünnehir'in doğu kısmında Huttel toprağının olduğu söylenir. Ordaki topraklar çok verimli ve zengindir. *Hamevi*, C.5, s. 45.

¹⁴⁹ Soğd ülkesinin merkezi Semerkand'dır. Bu ülke Semerkand'tan başlar, Buhara'ya kadar uzanır. Dünyada 4 cennet vardır, Şam, Soğd, Übille ve Buvan. *Hamevi*, C.3, s. 409.

¹⁵⁰ Fergana, Maverâünnehir toprağında bulunur. Doğu kısmında Hettul ülkesi vardır, diğer bir tarafta Türkistan bulunur. Fergana ve Semerkent arasında 50 fersah mesafe bulunur. Batlımyus, “*Fergana 123 derece daha uzundur*” demiştir. *Hamevi*, C.4, s. 253.

¹⁵¹ Şaş ülkesi, Ceyhun Nehrinin arkasında bulunur, Türklere komşudur. Yazın Şaş bir cennettir. *Hamevi*, C.3, s. 308.

¹⁵² Taylasan çok geniş bir bölgedir. Ülkeleri çoktur. Deylem ve Hazar tarafında bulunur. *Hamevi*, C.4, s. 56.

3.2.2.1. Kafkaslar ve Bâb'ül Ebvâb¹⁵³

Kabh Dağı, çok geniş ve büyük bir dağdır. Dünyanın en büyük dağlarından biri olan bu dağda 72 millet yaşamaktadır. Dağın içerisinde insanları engelleyen kocaman ağaçlar bulunmaktadır. Bu yüzden burada yaşayan insanlar birbirlerini tanımazlar. Kabh Dağında sayısız ağaç vekocaman kayalar vardır. Nehirleri gayet boldur, suları çağıl çağıl akmaktadır.

Bâb'ül Ebvâb şehrini Fars hükümdarı Enuşirvan¹⁵⁴ kurmuştur. Şehir aslında Kabh Dağının bir bölümüdür. Enuşirvan, Bâb'ül Ebvâb ve Hazar Denizi arasında bir sur yapmıştır. Enuşirvan adıyla anılan sur, Bâb'ül Ebvâb şehri ile diğer memleketler arasında bir barikat gibi durmaktadır. Sur, Taberistan kalesine kadar kırk fersah olarak derelerden, tepelerden ve çukurlardan geçerek Kabh Dağı üzerine kadar uzanmaktadır. Surun her üç milde bir demir kapısı vardır.

Enuşirvan, surunun içerisine her birinin ayrı hükümdarı bulunan, sırf bu şehri ve suru korumak için çok sayıda halk yerleştirilmiştir. Mesudî: “*Sur günümüzde hala mevcuttur*” bilgisini vermektedir. Surun inşasından sonra surun çevresindeki idareciler Enuşirvan'a hediye ve değerli mallar göndermişlerdir.

Bugün Bâb'ül Ebvâb memleketinin kralının adı Muhammed b. Yezid b. Behmanb. Cubir'dir. Bu memlekete gelmek için bir ay yürüme mesafesi vardır. Mesleme b. Abdülmeli, Bâb'ül Ebvâb'a girdikten sonra orada yaşayan halk İslam'a geçmiştir. Muhammed b. Yezid'i Şirvanşah olarak adlandırdılar. Şirvanşah, Kabh'ta mevcut tüm memleketleri ele geçirmiştir. Muhammed'in memleketinden sonra Şirvan Taberistan kralı bulunmaktadır. O kral da Müslüman'dır.

3.2.2.2. Hazarlar

Bâb'ül Ebvâb'dan 8 günlük bir mesafe kat ettikten sonra Hazar memleketleri gelir. Semender¹⁵⁵, Hazar memleketlerinin merkezinde bulunmaktadır. Hazarların Kralı, bugün İtil (Etil) şehrinde yaşamaktadır. Müslümanlar bir süreliğine Semender'i ellerine geçirmişler fakat daha sonra Semender'de tekrar Hazar hâkimiyeti tesis olunmuştur. İtil ve Semender arasında 7 günlük bir yürüme mesafesi vardır.

¹⁵³ Babü'l Ebvâb, aslında iki farklı yerdir. Bab, Fars toprağında, kuzeyde kalır. Daha sonra Enuşirvan inşa edildi. İçinde Hazar limanı vardır ve oldukça zengin bir yerdir. Ebvâb, Kabak Dağında bulunan bir sürü ülkesi vardır ve her memleketin ayrı kapısı vardır. Bu milletlerin her biri ayrı diller konuşurlar. (Bab Serir, Bab Lan, Bab Sarban vb.). *İbn'i Verdi*, s. 176.

¹⁵⁴ Kısra Enuşirvân (579).

¹⁵⁵ Samand . *Mesudî*, C.1, s. 476.

Hazarların bir kısmı Yahudi, diğere bir kısmı Müslüman'dır. Rum hükümdarı¹⁵⁶ ülkesinde yaşayan Yahudileri, Hristiyanlığa geçmeleri için zorlamıştır. Bu sebeple Yahudilerin bir kısmı oradan kaçmayı tercih etmişlerdir. Söz konusu bu olay, Harun er-Reşid zamanında gerçekleşmiştir. Bu yüzden Er-Reşid, Rum topraklarından kaçan Yahudileri kabul edip onların Hazar bölgesine yerleşmelerine izin vermişve bu şekilde Yahudilik, o topraklara girmiştir.

Hazarların hükümdarı Yahudi iken, hükümdarın veziri ve askerlerin büyük bir kısmı Müslümandır. Müslüman askerler kuraklıktan dolayı Havarizm'den göç edip Hazar bölgesine yerleşmişlerdir. Hazarlar bir Müslüman ile savaşırken Müslüman askerler tarafsız kalmaktadır. Hükümdarın evinin karşısında bir cami bulunmaktadır.

3.2.2.3. Bulgarlar¹⁵⁷

Bulgar memleketinin Hazar memleketiyle sınırı vardır. Muktedir-Billâh¹⁵⁸ zamanında hükümdarı Müslüman olmuştur ve bugünkü hükümdarı da Müslüman'dır. Aslında 310 senesinden sonra hükümdarın bir rüya görmesiyle İslam'a girdiği rivayet olunmaktadır.

Bulgar şehriden Kostantiniye'ye 2 aylık yürüme mesafesi vardır. Fakat bu hükümdar, 50.000'den mütecevaz askeriyle hem Konstantin şehrine¹⁵⁹ saldırır hem de Rum, Celalika (Galiçya) ve Efrence (Frank) şehirlerine sık sık akınlar düzenlerdi. Bulgarlar, güçlü bir halktır. Bulgar bir askerinin tek başına tüm Rum ümmeti ile savaşabileceği ve sonunda Rumların o askerden kaçıp duvarlarla kendilerini koruyacakları söylenir. Yılın belli bir tarihinde, Bulgar topraklarında geceler çok kısadır. Ne kadar kısa olduğunu göstermek için şöyle söylenir: *“Bir insan yemek pişirmeye başladığında tencereyi ateş üstüne koyar ve bir bakar sabah olmuştur.”*

Bulgarlar, Ruslar ile komşudur. Bulgarların adaları çoktur. Çok sayıda gemileri vardır ve güçlüdürler. Denizcilik konusunda çok yeteneklidirler. Nitaş Denizi ile sınırları vardır. Bunlar Mecusi dinine mensuptur. Bu milletlerden Endülüs'e, Okyanus'a kadar gidenler vardır. Okyanusta bakır deniz feneri vardır. Bu denizin Mantış ve Nitaş denizi ile sınırları vardır.

¹⁵⁶ Arap kaynaklarında 'Armanos' olarak geçen Romanos Lekapenos.

¹⁵⁷ Bulgarlar, Küçük bir şehirde ikamet etmişlerdir fakat işleri büyüktür. Şehrin limanı olduğu için çok meşhurdur. Fakat 358 yılında Ruslar, İtiler ve Semender kavimlerinin saldırıları sonucunda zayıfladılar. *İbn'i Verdi*, s. 36.

¹⁵⁸ Ebü'l-Fazl Muktedir-Billâh Ca'fer b. Ahmed Mu'tazid-Billâh Abbâsî (ö. 320/932).

¹⁵⁹ Rumların kısmında Bkz.

3.2.2.4. Kafkas Halkları

Hayzan memleketinin Bâb'ül Ebvâb şehriyle sınırları vardır. Bu yüzden Bâb'ül Ebvâb halkı, Hayzan halkından çok bela ve kötülük görmüştür. Hayzan hükümdarı Müslüman'dır fakat ondan ve Ehli Elbeyt'ten başka Müslüman yoktur. Hayzan'da hükümdarlara 'Sıvan' denmektedir. Hayzan memleketi ile Bâb'ül Ebvâb arasında 3 günlük bir yürüme mesafesi vardır. Bu yerde ormanlar, vadiler ve büyük nehirler vardır. Bu ümmet, İslam futuhatları zamanında gelip oraya yerleşmişler, Arap dili ve kültürünü yaşatmaya devam etmişlerdir.

Hayzan'dan sonra Zirikeran¹⁶⁰ (Zerihgeran) denilen bir memleket daha vardır. Zirikeran "zırh yapan kişi" anlamına gelir. Orada yaşayan halk, zırh, kılıç vb. demir aletler yapmaktadır. Bu topraklar çok sert ve güç olduğu için halkın komşuları ile hiçbir teması bulunmamaktadır.

Serir kralının İran'dan gelmiş altından bir yatağı vardır. Bu yüzden 'Serir' olarak adlandırılmıştır.

Son Sâsânî hükümdarı Yazdigerd mağlup olunca, altından bir seriri (yatak), tüm hazineleri ve mallarını torunlarından Behrâm Gûr'a teslim edip ona, Serir memleketine gitmesini emretmişti. Behrâm Gûr, Serir memleketine gidip hükümdarın gelmesini beklemiş fakat hükümdar gelmemiştir. Osman b. Affan'ın halifeliği zamanında Yazdigerd, Horasan'a geçerken öldürülmüş ve Behrâm Gûr, Serir'de kalmaya devam etmiştir.

Serir memleketlerinden sonra 'Lan' memleketi gelmektedir. Memlekette 30.000 kişilik bir ordu mevcuttur. Lan hükümdarı ve Serir hükümdarı arasında dünürlük vardır.

Lan memleketi ve Kabh Dağı arasında büyük birkale vardır. Bu kale, kocaman bir kayalık üzerinde olup Farslar tarafından inşa edilmiştir. Aynı zamanda büyük bir nehir üzerinde geniş bir köprü yapmışlardır. Farslar, şiirlerinde bile bu kaleyi zikretmişlerdir. Kalenin kalkanlı bir kale olduğu söylenir ve bu kaleden izinsiz hiç kimse geçemez. Rivayete göre, tek bir adam bile bu kalede kalırsa tüm kâfir kralları tek başına alt edebilirmiş.

Lan'dan sonra Keşek (Kaşak) memleketi gelmektedir. Keşek'in Kabh Dağı ve Rum Denizi arasında olduğu söylenmektedir. Halkı Mecusi dinindedir. Keşek'te yaşayan halk kadar temiz yüz ve rengi olan bir halk yoktur. Kadınları çok güzeldir. Boyları uzun ve belleri incedir. Aşırı derecede tatlıdırlar. Kadınlar keten, Rum ipeği, saklatun ve diğer sırmalı kumaşlardan yapılmış elbiseler giyerler. Ülkede, bütün giysiler ketenden yapılır. Burada

¹⁶⁰ Zırkan. *Mesudî*, C.1, s. 477.

debikîden daha ince ve daha dayanıklı parlak bir tür kumaş vardır. Bir elbisenin değeri 10 dinara kadar çıkmaktadır¹⁶¹. Bu halkın özelliklerinden biridi de çok kalelerinin olmasıdır ve kalelerini iyi korumaktadırlar.

Keşek'ten sonra 'yedinci ülke' olarak adlandırılan bir memleket daha vardır. Burada 'İrm milleti' adıyla anılan büyük bir halk yaşamaktadır. Keşek ve İrm memleketi arasında büyük bir nehir vardır. Bu nehir, Fırat Nehri kadar büyüktür ve Rum denizine dökülmektedir. Rivayete göre: *"Bu nehirden her sene İrem halkı için büyük bir balık çıkar, herkes o balıktan yer ve balık seneye tüm etiyle tekrar zuhur edene kadar suya geri döner"*.

İrem'den sonra Acem denizinin (Kazvin) kenarında dağınık bir orman başlar. Bu ormanda dik duran, yuvarlak yüzlü ve maymunlara çok benzeyen insanlar yaşamaktadırlar.

Ender maymunlardan biri avlandığında hükümdarlar, avlayan kişiye hediye verir. Hükümdarlar, maymunları eğitir. Maymunlar zehirli yiyeceklerden asla yemez. Bu yüzden kral, yiyip - içmeden önce maymuna yedirilir. Maymun yerse kral da yer.

Memleketin etrafında bir sürü ümmet vardır. Fakat Bâb'ül Ebvâb'ın suru olmasaydı Hazar, Lan, Serir, Türk ve adlarını zikrettiğimiz diğer halkların hükümdarları Berdaa, Erran, Baylekan, Azerbaycan, Zencan, Ebher, Kazvin, Hemedan, Dînever, Nihavend ve Irak'a açılan Kufe ve Basra gibi önemli şehirlere kadar gelirlerdi. Böylelikle İslam zayıflardı¹⁶².

3.2.2.5. Süryaniler

İnsanların Süryaniler ile ilgili değişik fikirleri vardır. Bir kısım Nabât olduklarını iddia ederken, diğerleri Nabât kardeşi olduğunu ileri sürmektedirler. Krallık, Sint ve Hint'in yanındadır. Nabatîlerin ilk kralının 'Nemrud' adında bir kral olduğu söylenmektedir. Nabatîler binalar inşa edip, şehirler kurmuşlardır. Nehirler oluşturup, bayrakları ve askerleri için gereken düzenlemeyi yapmışlardır. Askerlerin rütbesini renklere göre tasnif etmişlerdir. Sağ ve sol tarafa kuş çizmişlerdir. Çünkü bu askerlerin kanatlarıdır. Ortada aslan ve fil bulunmaktadır. Çünkü bu hayvanlardan daha güçlü bir hayvan yoktur. Musul ve Ninova memleketleri Nabatîlere aittir. Bu iki şehir arasında sadece Dicle Nehri bulunmaktadır.

Naynava (Ninova) ehli için Hz. Yunus gönderilmiştir ve bu şehirden bugüne kadar sadece askerleri kalmıştır. Her şey tahrip edilmiştir. Söylenenlere göre içinde putlar, göz suları ve Yunus diye bir göz vardır. Bu şehri ilk kuran kişi 'Naynos' adında bir kraldır.

¹⁶¹ Mesudî, C.1, s. 88.

¹⁶² Mesudî, C.1, s. 100.

Krallık, Dicle sahilinden Erminiye'ye, Azerbaycan'a, Cezire'ye, Cudi dağına ve Zavzan¹⁶³ ülkesine kadar uzanmaktadır. Nabatler Süryani'dir.

3.2.2.6. Soğdlar

Buhara ve Semerkand arasında Soğd ülkesi¹⁶⁴ bulunmaktadır. Soğd ülkesinden sonra Nuşedir Dağı¹⁶⁵ gelir. Çin'e gitmek için mutlaka bu dağlardan geçilmek zorundadır. Fakat kışın kar yağdığından ve ateşi söndürdüğünden bu dağlardan geçmeye gerek kalmaz. Bu dağlardan geçildiği takdirde 40 gün yürüme mesafesi vardır. Başka bir güzergâh takip edilirse süre dört ay olur. Kafilelerde değişik Türk grupları bulunmaktadır. Horasan'ın Sint ile sınırı vardır.

3.2.2.7. Tibet¹⁶⁶

Tibet Krallığı, Çin'den ayrıdır. 'Humeyri' adında bir kralları vardır. Tibet ülkesinde köylüler ve Türkler yaşamaktadır. Ülkede meyveler, güller, nehirlerle ilgili ilginç bilgiler oldukça fazladır. Oralarda yaşayan insanlar, küçük, büyük, sürekli mutlu ve güler yüzlüdür. Bu özellik hem küçüklerde, hem de yaşlılarda aynıdır. İnsanlar naif ve incedir. Burada birisi öldüğünde, ailesi çok fazla üzülmez. Bu ülkeye Tibet denir. Burada erkekler sürekli sabit kalmışlardır. Miskin en iyisi, Tibet ve Çin memleketlerinde bulunmaktadır. Tibetteki misklerin daha iyi olduğu söylenmektedir. Çünkü ceylanlar, başakları yemektir. Hintli ceylanlar ise ot yemektir. Bir de Hinttekiler, miskleri çıkardıktan sonra Tibetliler gibi aynı

¹⁶³ Nişabur ve Hurat arasında bulunur. Önceden birçok bilim adamı bu şehirden çıktığı için "Küçük Basra" olarak adlandırılmıştır. Başka bir rivayete göre: "Mecusilerin ibadet ettiği ateş, Azerbaycan'dan Secistan'a develer yardımı ile taşınıyordu. Ancak ateş taşıyan deve yolun ortasında durdu ve bir daha hareket etmedi. İnsanlar hadi kalksın anlamında deveye, 'zevzen zevzen' diye seslendiler. Deve hiç hareket etmeyince oraya bir tapınak inşa etmeye karar verdiler ve şehir gün geçtikçe büyüdü". *Hamevi*, C.3, s. 158.

¹⁶⁴ Ismin aslı Eski Farsça'da; 'Suguda', Yeni-Avesta'da; 'Suğda' olup Grek kaynaklarında; 'Sogdioi' (Sogdiano) şeklinde geçer ve ülkelerine 'Sogdiana' denir. Ahmet, Taşağıl, "Soğd", *TDA*, C.37, ss. 348-349.

¹⁶⁵ Mesudî'nin nakline göre: "yaz gelince geceleri Nuşedir Dağında ateş 100 fersaha kadar yükselirmiş". *Mesudî*, C.1, s. 383.

¹⁶⁶ Tibet: Çin, Hint, Toğurğur, Hizlickiye ve Fars Körfezi arasında bulunur. Bazı memleketlerinin Çin'de, bazılarının Hindistan'da olduğu söylenir. Tibet Kralının Yaman'dan geldiği söylenir ama ne kadar doğru bir bilgi bilinmemektedir İbn'l Verdi, s. 37. Tibetliler gümüş, demir, taş, misk ve kaplanın derisi ile ticaret yaparlar. Dünyada hiç bir millet, Tibet'te bulunan Türk milleti gibi güzel, ahlaklı, ince vücutlu, zeki ve güzel kokulu değildir. Fakat sürekli hırsızlık yapar sonra aldıklarını başka yerlere satarlarmış. Tibet Dağında, Misk yapan hayvanlar bulunmaktadır. Hem ceylan hem de fareler misk yapan hayvanlardır. Farelerden çıkan miskler çok daha değerlidir. Kokuları çok güçlü ve çok pahalıdır. Tibet Dağı ile Çin Dağları arasında kapısız bir saray varmış. Sarayı görenler ve ona yaklaşmaya çalışan insanlar, içki içmiş gibi çok mutlu olurlar. Saraya gelince gülmeye başlarlar sonra da kendilerini sarayın içine atarlarmış. Fakat bir daha saraydan çıkamazlarmış. Hiç kimse, o sarayın içinde ne olduğunu bilmemektedir. *İbn'l Verdi*, s. 126.

şekilde kullanmaz ve doğal olarak muhafaza etmez. Çinliler bir madde kullanıp sahte misk satar. Ceylanlar arasında herhangi bir fark yoktur. Tüm ceylanların filler gibi uzun dişleri vardır. En iyi misk olgun olandır.

3.2.2.8. Keşmir

Sint Krallarından 'Keşmir' diye bir kralın memleketinde yaklaşık 60.000 şehir ve köy vardır. Memleketin çevresinde bir sürü kocaman dağ bulunmaktadır. Hayvanlar ve canavarlar o dağlara çıkamaz. Sint memleketine girmek için tek bir kapısı olan, tek bir giriş vardır. İnsanlar, bunu dünyanın yedi ilginç şeyinden biri olarak görmektedirler. Bora memleketinin genişliği 120 fersah olup 1 fersah 8 mildir. Dört farklı grup askerleri vardır. Her bir grup 400.000 askerden oluşmaktadır ve 1.000 adet filleri bulunmaktadır. Bu filler gerçek savaşçıdır ve savaş için beslenirler. Sint memleketi, İslam memleketinden sonra gelmektedir. Hint dilinden farklı konuşmaktadırlar.

3.2.2.9. Multan

Multan'ın sahibi, Sama b. Luai'nin oğludur. İyi kurulmuş bir memleketir ve askerleri çoktur. Paraları putlardan gelir ve putlara 'multan' adını vermektedirler. Hint'ten ve Sint'ten buraya hac için gelirler. Bir putun fiyatı 200 dinardır ve insanlar hac için gelirlerken yanlarında oud, mücevher getirmektedirler. Savaşta mağlub birisinin, put alıp kıracağını söylerse o savaşın duracağına dair bir inanış vardır.

3.3. Sint Memleketleri

Doğuda, Mukran, Tiran, Bedhe memleketleri ve Fars Denizi bulunmaktadır. Batıda, Kirman ve Sicistan'ın çölü, kuzeyde Hint memleketleri vardır. Fars Denizi, hem doğuda hem de güneyde bulunmaktadır.

Derler: *"Dünyadaki nehirlerin kuzeyden güneye aktığı, fakat istisnai olarak Nil kıyısındaki ve Mehran şehri yakınındaki nehirlerin güneyden kuzeye doğru aktıkları söylenmektedir".*

3.4. Fars Kralları ve Nesepleri Hakkında

3.4.1. Birinci Fars Kralları

Birinci Fars kralları ve insanların Sam b. Nuh'un oğullarından zuhur ettikleri üzerine ittifak söz konusudur. Lakin nesepleri hususunda Nuh b. Sam b. Lavez b. Emim oğullarından olduklarına dair çoğunluğun görüşünün aksine Sam'a kadar götürülmesi noktasında ihtilaf söz konusudur. Nuh b. Sam b. Yasur¹⁶⁷ b. Faris'in oğullarından oldukları ve Faris'in ise Nabatîlerin babası Nebit'in kardeşi olduğu yönünde görüşler de mevcuttur. Başka bir görüşe göre: Fars kralları, Nuh b. Sam b. [Yasur] b. İran b. Buvvan'ın oğullarındandır.

Farisin ülkesinde Buvvan halkına nisbet edilen 'Buvvan'ın¹⁶⁸ dünyada güzelliğiyle bilinen önemli yerlerden birisi olduğu söylenmektedir. İran'ı tanıyıp onları 'İrec' olarak isimlendirenler, Farislerin atalarının İran b. Efridun olduğunu ileri sürmektedirler. Farisler için Faris'in oğlu olmadığı savında bulunanlar ise 'Feres' kelimesinin Arapçadaki karşılığı 'binicilik' ile aynı manaya geldiğini iddia etmektedirler. Diğer iddialar arasında Yafes b. Cabir'in oğulları oldukları, ayrıca onların kral Efridun'un oğulları oldukları yer almaktadır. Sonuç itibarıyla Farislerin Sam b. İrem b. Lavez b. Emim'in oğullarından olduğu düşüncesi en çok kabul görendir.

Farislerin ilk krallarının 'Ciyomert' (Keyûmers)¹⁶⁹ olduğu konusunda görüş birliği mevcuttur. Fakat onun adı hususunda birçok şaibeli görüş ortaya atılmıştır. Biz bu görüşleri aşağıda sıralamaya çalışacağız.

İlk görüşe göre: "Ciyomert'in 'dölün kaynağı, neslin¹⁷⁰ kaynağı anlamına' gelen bir kelime olduğu söylenmekte" olup, bu görüşte olanlar sayı bakımından azdır. Onun, 'Dıhnas' yani eşinin yeryüzü bitkilerinden bir bitki olduğunu iddia edenler de vardır. Başka bir görüşe göre: "Ciyomert, Adem ile aynı kişidir". Diğer bir görüşe göre: "Ciyomert, Faris'i tahtından indirip ilk kez taç takmış, kral olarak İstahr şehrine yerleşmiştir". Tac hususunda bir çok esrarlı hikaye anlatılmaktadır. Ayrıca Ciyomert'in yemek yerken sükûnetle, sindire sindire yenilmesinin gerekli olduğunu tebaasına emrettiği nakledilmektedir.

Ciyomert'ten sonra yedi iklimin sultanı Uşhenc (Evşhenc) tahta geçmiştir. Farisler, Uşhenc ile Mehlail'in aynı kişi olduklarını iddia etmektedirler. Uşhenc'in ölümünden sonra

¹⁶⁷ Sabur. *Mesudî*, *Murûc El Zeheb*, C.1, s. 210.

¹⁶⁸ Buvvan çok güzel bir yerdir. Ağaçları çeşitli ve çoktur, bol su kaynakları mevcuttur. Mesudî, *Murûc El Zeheb*, C.1, s. 210.

¹⁶⁹ Ciyomert (Keyûmers)'in, Farislerin ilk kralı olduğu iddia edilir. Bazı kaynaklara göre Âdem olduğu söylenir, 30 yada 40 yıl Farislara hükmetmiştir. Mesudî, *Tenbih ve'l işraf*, s. 75.

¹⁷⁰ Nil. Mesudî, *Murûc El Zeheb*, C.1, s. 211.

Tahmüris tahta geçmiştir. Tam olarak adı, Tahmüris b. Vivencihan b. Habaydad b. Uşhenc'tir. Farsların bir kısmı Tahmüris'in de Hz. Nuh ile aynı kişi olduğunu iddia etmişlerdir. Tahmuris zamanında Budasef (Buhasef) adında bir adam ortaya çıkmış ve Sabiiler için yeni bir din ihdas etmiştir. Bu yeni dinin temeli astroloji bilimine (ilm-i nücûm) dayandırılmaktadır. Sabiilerin Irak'ta bulunan Kufe ve Basra çevresindeki bölgelerde yerleştikleri rivayet edilmektedir.

Tahmüris'ten sonra kardeşi Cem b. Vivencihan hükümdar olmuştur. Onun zamanında yılın ilk ayının ilk günü Nevruz bayramı ilan edilmiştir. Saltanatında 860 yıl Farslara hükmetmiş, kendisini ilah olarak ilan etmiştir. Cem b. Vivencihan'ın astrolojiye önem verdiği söylenmektedir. Cem b. Vivencihan'dan sonra Biveresb tahta geçmiştir. Biveresb hakkında daha önce malumat vermiştik¹⁷¹.

Biveresb'in halefi olarak Efridun hükümdar olmuştur. Efridun, yerleşim yeri olarak Dicle ve Fırat Nehirlerinin kıyılarını seçmiştir. Efridun'un kurmuş olduğu ülkesinin adı Bâbil'dir. Bir süre sonra Efridun, memleketi oğulları arasında paylaşmış, oğulları da o yerleri aynı şekilde yönetmeye devam etmişlerdir. Efridun'dan sonra oğullarından biri olduğu iddia edilen Efrâsiyâb (Afrâsiyâb) tahta çıkmıştır. Efrâsiyâb'ın Türk toprağında doğduğu ve Türk olduğuna dair iddialar bir hata olup kabul edilemez.

Taberî: *“Efrasiyab Türktür, Manuşhar (Manuçıhr) Krallığı yıkıldıktan sonra Farslar ülkeyi, Zab b. Tahmasb ortaya çıkıncaya kadar istila etmişlerdi. Onun zamanında Fars ülkesi çok fesat görmüştür. Zab b. Tahmasb ortaya çıkınca Efrasiyab ile savaşarak onu Fars topraklarından uzaklaştırmıştır. Farslar, bugünü bayram olarak ilan etmişlerdi. Zab b. Tahmasb halkına iyilik eden, idaresinden hoşlanılan bir hükümdar olmuştur. O, tebaasını vergiden muaf tutmuş, hükümdarlığı döneminde ülkesini mâmur hâle getirmiştir. Ayrıca yemeklere önem verdiği için onun zamanında farklı tatlarda yemek kültürü ortaya çıkmıştır”* demektedir.

Fars Kralları, Efrâsiyâb ile çokça savaşlar yapmış, neticede Efrâsiyâb, Keyhüsrev b. Keykavus tarafından öldürülmüştür. Şeytanların Keykâvûs'un emrine verilmelerinin Hz. Süleyman'dan sonra olduğu, Keykâvûs'un girdiği her savaşta muzaffer olduğu, hükümdarlardan karşısına çıkan her kim olursa olsun mutlaka mağlub ettiği bildirilmektedir. Ayrıca Keykâvûs'un göklere yükseldiği, orada nevar ne yok öğrendiği, yiyip içtiği, fakat hiç def-i hacet etmediği söylenir. Allah, ona öyle bir güç ve kuvvet vermişti ki, bu güç sayesinde

¹⁷¹ Birinci bölümde bilgisi verildi.

beraberindekilerle bulutlara kadar yükselmişti. Sonra Allah, onlardan bu gücü geri aldı. Bunun üzerine onlar bulutlardan düşüp helak olup gittiler. Ancak Keykâvûs'un kendisi kurtulmuştur.

Bu hadiseden sonra Keykâvûs'un saltanatı parçalanmış, ona mugayir olanların sayısı artmış ve ona karşı savaşa girişmişlerdi. Keykâvûs, Zül'azar Ebrehe'nin¹⁷² hükümdarlığındaki Yemen ülkesine savaş açmıştı. Savaşı Ebrehe kazanmış, Keykâvûs esir alınmış, askerleri kılıçtan geçirilmişti. Esir alınan Keykâvûs, Rüstem¹⁷³ tarafından kurtarılanaya kadar üzeri kapatılan bir kuyuya hapsedilmişti. Rüstem, Sicistân'dan güvendiği topluluk üyeleriyle Keykavus'u kurtarmak için Yemen'e gitmiş, Keykâvûs'u kuyudan çıkardıktan sonra tekrar hükümdar olmasını sağlamıştı. Bu yardımına karşılık olarak Keykâvûs, Rüstem'e Sicistân bölgesini hediye etmiştir.

Keyhüsrev'in oğlu olmadığı için yerine torunu Lührâsb tahta geçmiş, Fars memleketlerine 90 sene hükümdarlık etmiştir. Lührâsb zamanında Zerdüştlük¹⁷⁴ inanı ortaya çıkmıştır. Daramyus'un hükümdarlığına kadar aynı aile içinden bir kaç hükümdar daha gelip geçmiştir. Daramyus'un atalarının hepsi de hükümdardır. Daramyus'un şeceresinin Dara b. Dara b. Behmen b. İsfendiyar b, Yastesif b. Lührâsb olduğu üzerinde ittifak söz konusudur. Dedesi Behmen çok iyi ve merhametli bir hükümdarmış. O, Şam şehrinin batı kısmında yeni bir dinin ortaya çıktığını işitince, Buht-Nassar isminde birini Ben-i İsrail'e göndermiş ve onları öldürmesini, oğullarını ise köle olarak getirmesini emretmiştir. Bu emir üzerine Buht-Nassar, Beytü'l-Makdis'e gitmiş ve oradaki yaşayan herkesi öldürmüştür. Kalanları da farklı bölgelere dağıtmıştır.

Buht-Nassar'ın Bedmin'in oğlu olduğu, Bedmin'in ise Mısırlı, astroloji alanında uzman biri olduğu söylenmektedir. Bedmin, astroloji ilmini kullanarak şöyle bir kehanette bulunmuştu: *"Kendisinin bir erkek çocuğu olacak ve çocuk büyüyünce tüm Mısır ülkesini viran edecek"*. Bundan dolayı evlenmeyi düşünmemiştir. Rivayetin devamında: *"Fars topraklarına giden Bedmin, daha önceki düşüncesinin aksine burada bir kadınla evlenmiş ve Buht-Nassar adında bir çocuğu dünyaya gelmişti. Buht-Nassar büyüyünce babası Bedmin'in kehanetlerini doğrularcasına büyük bir zülm yapmıştır."*

¹⁷² Ebû Yeksûm Ebrehe-l Eşrem Habeşî (ö. 570 [?])

¹⁷³ Farslar, 'Güçlü Rüstem' derler. Yemen'e gidip savaş kazanmıştır. Fakat İbn Miskeveyh, "saçma hikyeler" demektedir. Gene Yemenlilerin savaş kazandığını inkâr ederler. İbn Miskeveyh, Tajarib Umam ve Ta'akub *Himem*, C.1, Dar kutub İlmiye, Beyrüt, 2004, s. 74.

¹⁷⁴ Giriş kısmında bilgisi verildi.

Behmen b. İsfendiyar, ölmeden önce eşinin karnındaki bebeği veliaht ilan etmiş ve bir süre sonra ölmüştür. Eşinin ismi Humana'dır. Bu kadının çok akıllı, zeki biri olduğu ve memleketi Dara büyünceye kadar bir süre kendisinin idare ettiği rivayet olunur. Dara büyüncye devlet idaresini ona bırakmıştı. Dara, 12 yıl boyunca memleketi yönetmişti.

Dârâ, Fars diyarında 'Dârâbcird' adında bir şehir kurdurmuştur. Dara bir süre sonra evlenmiş, bu evliliğinden bir erkek çocuk dünyaya gelmiştir. Dârâ, bu oğlunu çok sevdiği için ona kendi ismini vermiş ve bu şekilde kendisini 'Büyük Dara', oğlunu da 'Küçük Dara' olarak adlandırmıştır. Küçük Dara, tahta geçince 14 yıl boyunca krallığı yönetmiştir. Fakat babasının aksine çok sert ve zalim bir kral olmuştur. İskender'in Fars topraklarına saldırıp Dara'yı öldürdüğü ve onun kızı 'Ruşenek' ile evlendiği rivayet edilmektedir.

Acem tarihçileri tarafından Büyük Dara'dan sonra Şahşar adında bir kralın tahta geçtiği ve bu kralın daha önce hiçbir yerde görülmemiş büyüklükte bir orduya sahip olduğu bildirilmektedir.

Kral Şahşar'dan sonra tahta Arış Haşar geçmiştir. Onun zamanında Yahudiler'in Beytü'l-Makdis'e geri döndükleri, Yahudiler'in ileri gelenlerinden biri olan Fahnays tarafından Beytü'l-Makdis'in surlarının tekrar inşa edildiği söylenmektedir. Kral Arış'ın hükümdarlığı zamanında Sokrat, Bukrat, Sağrit gibi filozoflar ortaya çıkmış ve meşhur olmuşlardır. Arış, ülkesini 40 sene boyunca yönetmiştir.

Kral Arış'tan sonra Fars ülkesini 17 sene boyunca Kral Daratarter yönetmiştir. Onun zamanında birçok büyük savaş vuku bulmuştur. Bu savaşların etkisinin Fars ülkesinden Sikilya'ya kadar hissedildiği rivayet olunmaktadır. Kral Daratarter'in zamanında Eflatun gibi kadim Yunan filozofları ortaya çıkmıştır. Daratarter'den sonra 26 yıl Fars topraklarında hüküm süren Arşehşe Valukş'un saltanat döneminde Eflatun vefat etmiştir.

Daratarter'den sonra tahta çıkan Kral Dara, İskender ile savaşmıştır. Bu savaşlarda İskender, Fars halkının büyük bir kısmını katletmiştir. Bu savaşların birinde Kral Dara yaralanmıştır. Dara'nın yaralanmasına üzülen İskender, ona yardım etmek istemişse de muvaffak olamamış ve Kral Dara ölmüştür. Dara'nın ölümü üzerine İskender, onun kral mezarlığına defnedilmesini emretmiştir. Kral Dara'nın saltanatı 6 yıl sürmüştür.

Birinci Fars memleketleri önceki ümmetler gibi tarihten silinip gitmesine rağmen bir kısım Fars tarihçisi bu durumu kabul etmemektedir.

İskender, Farslardan geriye kalanları öldürüp öldürmeme konusunda kararsız kalınca, Hocası Aristo'ya danışmak üzere ona bir mektup göndermiştir. Aristo'nun İskender'e cevabı:

“Hayır! Böyle birşey yapmayın! Lakin şehirleri yakıp yıkın! Sonra da her şehrin başına ayrı ve müstakil bir yönetici tayin edin ki, bu yöneticiler birbirleriyle rekabet etsinler ve bir daha bir araya gelemesinler” şeklinde olmuştur. İskender, Hocası Aristo’nun sözünü dinlemiştir ve Fars şehirleri 500 yıl boyunca bir daha toparlanamamıştır.

Birinci Fars hükümdarlıklarıyla İkinci Fars hükümdarlıklarının tarihsel aralığı 517 seneye tekabül etmektedir. Bu döneme, ‘Mülûkü't-Tavâif’ yani beylikler dönemi denilmektedir. Birinci Farsların dili, Pehlevicedir ve şu an bu dili konuşan kalmamıştır.

3.4.2. İkinci Fars Kralları

Daha önceden zikrettiğimiz¹⁷⁵ gibi birinci kral Erdeşir b. Babek b. Sasan b. Nehavend b. Dara b. Sasan b. Behmen’dir¹⁷⁶. İkinci kralları İrec b. Efridun’un oğullarındandır. Fakat başka bir Fars grubunun, Vayrek b. İshak’ın oğlu olduğu söylenmektedir. Vayrek, birinci Farslar’dan Kudek adında bir kadınla evlenmiş, bir süre sonra bu evlilikten 'Manuşhar' adında bir çocuk doğmuştur. Daha sonra bir çocukları daha olmuştur. Bu çocuklardan Manuşhar, gelecekte hükümdar olacak ve Farsları birleştirecektir.

Büyük Sasan’ın annesinin İsrail oğullarının esirlerinden Şabal’ın kızı olduğu hususunda fikir birliği vardır. İkinci Farslar da Erdeşir b. Babek b. Sasan’ın çocuklarıdır. Sasan, Fars hükümdarıyla Mekke’ye hacca gitmişti. Hacdan dönerken altın, iki ceylan, mücevher ve kılıç gibi hediyeler getirmiştir. Fakat bahsi geçen hediyeleri zemzem kuyusuna attılar.

Fars Kralları halkın önde gelen zümrelerinden birileriyle oturursa, ortaya bir örtü serilirdi. Bu örtünün 20 arşın uzunlukta olması zaruriydi. Örtüyü sermekle görevli görevli bir adam vardır ve adamın adı ‘Huram Paş’ idi. Huram Paş, ‘mutlu ol’ anlamına gelmekteydi. Kral, oturduğu zaman Huram Paş, örtüyü indirir ve yüksek sesle “*Ey dil! Kendini tut, çünkü bugün hükümdarın ile oturursun!*” dedikten sonra oradaki insanlar susar, hiç bir şekilde hareket etmezlerdi. Farsların kralları ise hiç görünmezlerdi.

Erdeşir, Hadhr (Hadar) şehrini fethetmiştir¹⁷⁷. Fakat Hadhr şehrini oğlu Sâbur’un fethettiğini ileri sürenler de vardır ve bu tercih daha doğrudur. Erdeşir, Fars toprağında Curu

¹⁷⁵ Birinci Fars Krallarından bahsederken Erdeşir hakkında bilgi verilmektedir.

¹⁷⁶ Erdeşir b. Babek b. Sasan b. Babek b. Sasan b. Behevend b. Dara b. Sasan b. Behmen b. İsfendiyar b. Yestesif b. Bahrasf. Mesudî, *Murûc El Zeheb*, C.1, s. 216.

¹⁷⁷ Hadar, Musul şehrinin 80 km. Güney-Batı’sında bulunan bir Irak şehridir.

şehrini¹⁷⁸ bina ettirmiştir. Aynı zamanda Kahmen Erdeşîr (Fırat Nehrikıyısında bulunan Basra şehri), Esterabad ve Karh Misan¹⁷⁹ (Dicle), Sur şehri (Ahvaz'da) ve Übille¹⁸⁰ gibi birçok şehir inşa ettirmiştir¹⁸¹.

Erdeşîr b. Bâbek'ten sonra yerine oğlu Sâbur geçmiştir. Babası Erdeşîr hükümdar olunca, dedesi Sâsân b. Erdeşîr b. Behmen'in yapmış olduğu bir yemin yüzünden Eşgânîleri¹⁸² öldürmek hususunda çok ileri gitti. Çünkü dedesi Sâsân b. Erdeşîr, bir gün hükümdar olduğu takdirde Eşk b. Cezze'nin neslinden hiçbir kimseyi sağ bırakmayacağına dair yemin etmişti. Ayrıca kendi neslinden hükümdar olacaklara bunu bir görev olarak yükleyip tavsiyede bulunmuştu. Nihayet Sâsân b. Erdeşîr'in neslinden ilk defa Erdeşîr b. Bâbek hükümdar olunca Eşgânîlerin bütün erkek ve kadınlarını öldürmüştü. Sadece devlet konağında bulduğu ve güzelliğine hayran kaldığı bir kıza sağ bırakmıştı. Bu kız, öldürülen hükümdarın kızıydı. Erdeşîr, bu kıza nesebini sorduğunda hizmetçi olduğunu söylemişti. Bunun üzerine Erdeşîr, onunla evlendi, kız, Erdeşîr'den hamile kaldı. Bir zaman sonra Erdeşîr, onun nesebini öğrenince ondan nefret etmiş, yaşlı bir zatı yanına çağırıp ona durumu anlattıktan sonra onu öldürmesini emretmişti. Fakat yaşlı adam, kadını öldürmemiş, izbe bir yere kapatmış, doğum yapana kadar burada saklamıştı. Yaşlı adam bu çocuğa 'Şah Bura' ismini vermişti.

Erdeşîr'in başka bir çocuğu olmamıştı. Bir gün o yaşlı adam, Erdeşîr'i üzgün görünce ona: *"Ey Kralım, niye üzgün ve keyifsiz görünüyorsunuz?"* Diye sordu. Kralın yaşlı adama cevabı: *"Çünkü yaşlandım ve hiç oğlum olmadı, benden sonra hiç halefim yoktur"* oldu. Kral Erdeşîr'in bu cevabına yaşlı adam: *"Tanrı sizi korusun, uzun ömür versin! Fakat benim yanımda size ait bir oğlunuz vardır"* deyince Kral Erdeşîr hayretle *"Nasıl yani?"* Diye sordu. Yaşlı adam, Kral Erdeşîr'i sakinleştirence ona durumu şöyle anlattı: *"Daha önce siz bana Eşk'in kızını öldürün diye emretmiştiniz, fakat ben sizden hamile kaldığını öğrendikten sonra onu öldürmek, neslinize bitirmek istemedim"* dedi. Bu haber üzerine Kral Erdeşîr çok mutlu oldu ve oğlunun beraberinde 100 çocukla birlikte getirilmesini emretti. Amacı 100 çocuk içerisinde tanıyıp bulmaktı. Kral Erdeşîr, oğlunu tanıyıp buldu ve ona tac taktı.

¹⁷⁸ Daha önceden bilgisini vermiştik.

¹⁷⁹ Karh Maysan: Irak'ta bulunur 'Esterabad' olarak adlandırılmıştır. Esterabad, Türkistan'daki Esterabad ile aynı değildir. *Hamevi*, C.4, s. 449.

¹⁸⁰ Birinci Bölüme Bkz.

¹⁸¹ Erdeşîr, çok yerleri fethetmiş, yeni şehirler kurmuş ve yeni kurduğu devlete belli kurallar koymuştur. Bu konu Mesudî tarafından defalarca zikr edilmiştir. Ayrıntı için, *Murûc El Zeheb*, C.1, s. 220.

¹⁸² 'Aşgan' belki de 'Aşkan'. Bunlar üçüncü Fars hükümdarı Eşken b. Dara El Ekber'in oğullarıdır. *İbn Haldun*, C.2, s.197.

T (Taberî): Musul ülkesinde bulunan Hadhr (Hadar) şehrinin fatihinin Sabur , K (İbn Kutayba), ise Erdeşir olduğunu nakleder.

Hadhr'ın sahibi Dayzen b. Muaviye'dir. Annesi 'Ceyhele' ismiyle bilinir. Dayzen, Süryanilerin kralıdır.

Sabur, Dayzen'i 2 veya 2 yıl kuşatma altında tutmuştur. Dayzen'in, Nadire adında bir kızı vardı. Nadire, bir gün kaleden dışarıya çıkartılınca Sabur'u görür ve birbirlerine âşık olurlar.

Nadire, içeriğinde bakire bir cariyenin kanıyla yazılmış notu, Sabur'a göndermek üzere görevlendirdiği bir adamla güvercinin ayağına bağlatıp gönderir. Gönderilen güvercin şehrin surları üzerine konmuş ve surlar yıkılmıştır. Bu şehrin bir tılsımıdır.

Mesudî ise hikayeyi şöyle aktarır: "*Nadire, Sabur'a' Serser¹⁸³ Nehrine gel, nehre saman at ve onu takip et. Saman nereye girerse askerlerinde oraya girsinler*" demiş. Sabur söyleneni aynı şekilde yapmış ve kaleyi ele geçirmiştir. Sabur, Nadire dışında herkesi öldürmüş, sonra Sabur, Nadire ile evlenmiştir.

Sabur, Caesar'a ¹⁸⁴ ait olan Nusaybin'i ¹⁸⁵ fethedinceye kadar kuşatma altında tutmuştur. Sonra Rum topraklarına girmiş ve Şam'dan birkaç şehri almıştır. Ülkesine dönünce aldığı esirleri üç farklı şehre, Sabur'a, Fars toprağındaki Sabur'a ve Ahvaz'daki Tester'e¹⁸⁶ dağıtmıştır.

Zü'l-Ektaf¹⁸⁷ annesi hamileyken babası onu veliaht ilan etmiş ve tacını ona vermiştir. Mesudî'nin bildirdiğine göre, oğlu için Dicle'nin doğu taraflarında bir saray inşa ettirmiştir. Adı İvan'dır (Eyvan). Harun Reşid bir gün o sarayın yakınında bir çadırda konaklamıştı. Oradayken hizmetçilerden bu sarayı yapan kişinin gökyüzüne çıkmak istediğini işitmişti. Akabinde Harun Reşid, o sarayı yıkması için Yahya b. Halid'den yardım istemiştir. Yahya'nın hayır cevabına karşın Reşid, sarayı yıkmaya başlamıştır. Yahya b. Halid fikrini değiştirmiş, sarayı yıkmayı kabul etmiş ama çok para istemiştir. Reşid, fikrini neden değiştirdiğini

¹⁸³ Serser, Sarsar, Tharthar bir Nehirdir. *Mesudi*, C.2, s. 29. Hamevi ise "*Fakat başka yerde büyük bir nehir diye takdim edildi: 'Sarseru', Cazira toprağında bulunan büyük bir nehirdir, yazın sadece Tekrit'ten, Sencar'a kadar su bulunabiliyor*" demektedir. *Hamevi*, C.2, s. 4.

¹⁸⁴ Rum bölümü Bkz.

¹⁸⁵ Cezirede, Şam ve Musel arasında Kafile yolu yer almaktadır. Verimli ve zengin olup 40 bin çiftliği vardır. *Hamevi*, C.5, s. 288.

¹⁸⁶ Kelimenin kökeni 'Şüşter'dir. Güzel, lezetli, verimli vb. anlamları vardır. İsbahani: "*Huzistan'daki en büyük şehirdir. Huzistan'da birçok nehir vardır fakat en büyük olanı Tester Nehridir. Kenarında Sabur Tester kapısı (Şazuran) inşa edilmiştir*" demektedir. *Hamevi*, C.2, s. 29.

¹⁸⁷ Arap kaynaklarında, 'Zül-Ektef' olarak geçmektedir. Araplar ile yaptığı savaşlarda hem baş hem de ümüzleri kesip öldürür. Ektef Arapça'da 'ümüz' demektir. Ibnu'l Esir, *Kamil Fi-Tarih*, C.1, Dar Kutub İlmiye, Beyrüt, 1987, ss. 7-9.

öğrenmek için Yahya'ya bir mektup göndermiştir. Yahya b. Halid'in cevabı: *“Birinci nedenim, gelecekte insanlar bu olayı görünce muhteşem ve güçlü bir binayı yapanları güçlü bir Müslüman ümmeti yenmiştir diyeceklerdir. Çok para isteyince yıkmak istememin sebebi ise sarayı yok etmezsek, Muhammed'in milletleri zayıf inşa edilen binaları dahi yok etmeyi beceremediler demeleri olmuştur.”* Lakin Reşid, sarayı yok etmekten vazgeçmiştir.

Sabur, Sint'te Nisabur¹⁸⁸ şehrini kurmuş ve Sus'ta kurduğu şehre 'Firuz-Sabur'¹⁸⁹ ismini vermiştir. Bir de Horasan'da ya da belki de Sicistan'da bir şehir daha inşa ettirmiştir.

Kral Enuşirvan, Bâb'ül Ebvâb surlarını¹⁹⁰ inşa ettirdikten sonra bütün kralların elçileri hediyelerle ona gelmişlerdi. Bu elçilerden biri Kayser'in elçisiydi. Saraya bakan Kayser elçisi, saraya hayran kaldı. Fakat bu sırada sarayda bir yamukluk olduğunu farketti ve hemen sebebini sordu. Kayser elçisine: *“Orada yaşlı birinin evi vardı. O evi, yaşlı kimseden almak istediler fakat o evini satmak istemedi. Bunun üzerine bina yamuk inşa edildi”* cevabı verildi. Bu cevaba Kayser elçisinin karşılığı: *“Bu sarayın yamukluğu onu güzelleştirmiş”* demek oldu.

Daha sonra Türklerin Kralı Hakan, hem kendi kızını hem de kardeşinin kızını bu elçiye verdi. Bu şekilde Sind ve Hindistan'ın kuzeyinde ve güneyinde bulunan krallıklar, Enuşirvan'a ateşkes ilan etmiş oldular.

Enuşirvan, Şam tarafında Halep, Kinnasrın, Humus, Antakya, İskenderiye şehirlerini fethetmiş, Şam'dan en güzel mermer ve taşları getirip Irak'ta çok güzel şehirler kurdu muştur. Enuşirvan'ın idaresinin 42. senesinde Hz. Muhammed (S. A. V.) doğmuştur. T'ye (Taberî) göre: *“Hz. Muhammed'in doğduğu gece, Kısra'nın sarayında 14 burç çatırdayarak yıkılmıştı. İranlıların 1.000 yıldan beri hiç sönmeden yanan ateşgedeleri sönmüş ve Save¹⁹¹ gölü kurumuştur”*. İran baş kadısı Mübezan, rüyasında: *“bir takım serkeş develerin bir sürü Arap atlarını önlerine katarak Dicle'yi geçtiklerini ve İran topraklarına yayıldıklarını görmüştü”*. İşte bu gibi hadiseler, o gece vuku bulmuştur¹⁹².

Enuşirvan'dan sonra oğlu Hürmüz tahta geçmiştir. Hürmüz'ün annesi aynı zamanda büyük Hakan'ın kızıdır. Hürmüz, idaresi boyunca ülkede köklü değişiklikler yapmış,

¹⁸⁸ *“Nişabur, büyük bir şehirdir. O kadar gezdim kaç şehre girdim ama onun gibi bir şehri görmedim. Nişabur çok zengindir, bilim adamlarına kaynaktır. Batlımos Melheme kitabında: Nişabur'un uzunluğu 35, genişliği 30 derecedir”* bilgisini verir. Hamevi, C.5, s. 331.

¹⁸⁹ Firoza Sabura, Fars Devletine, Farsça 'Firoza' derler. Sabura da, kralın ismi olarak telaffuz edilir. Aynı zamanda Irak'taki Ambar şehri ve çevresindeki topraklara 'Firoza Sabura' denirdi. Hamevi, C.4, s. 283.

¹⁹⁰ Ekler kısmı, Resim, Numara 3.

¹⁹¹ Sameve. Taberî, *Tarihu'l-Umem vel-Mülük, Tarih Taberî*, C.1, Dar Ma'arif, Kahire, 1969, s. 166. Sameve, hem göl hem de bir şehir adıdır. Küfe ve Şam arasında yer almaktadır. Orada hiç dağ, taş bulunmadığı için böyle bir ad verilmiştir. Hamevi, C.3, s. 245.

¹⁹² *Taberî*, C.1, ss. 260-300.

kanunları düzenlemiş ve vergileri kaldırdığı için halkı tarafından sevilen bir hükümdar olmuştur.

Hürmüz, daima galip gelen bir hükümdardı ve her ne istediye onu mutlaka elde ederdi. Akıllı, fakat kötü niyetli birisiydi. Bu yönüyle Türk olan dayılarına çekmişti. Bilgin, hanedan üyeleri ve asilzadelere birçok kişinin ölüm fermanını vermişti. Ülkenin ileri gelenlerinden çok kimseyi görevlerinden azledip hapse attırmıştı. Bu nedenlerden dolayı yakın çevresinden pek çok kişi ondan yüz çevirmiş ve ona muhalif olmuştur.

Hürmüz, çevresindeki krallıklara sürekli saldırıyordu. Hükümdarlığının 16. senesinde Türk hükümdarı 400.000 mevcutlu ordusuyla onun üzerine yürümüştü. Hürmüz, Türk ordusu karşısında Horasan'da bulunan Hürat (Herat) ülkesine gidip Brahman (Behram) Çubin b. Reyyan'dan¹⁹³ aldığı yardımla kurtulabildi. Hürmüz, Brahman Çubin'in kendisine yardım etmiş olmasından dolayı çok memnundu. Lakin Hürmüz'ün Hazarlı veziri kıskançlıktan ötürü fesat çıkarmış, ganimetlerin paylaşımında Hürmüz'ün haksızlık yaptığını ileri sürerek iki hükümdarın arasını açmıştı. Nihayetinde Brahman Çubin, Hürmüz'e isyan etti ve ona oğlu Perviz üzerinden bir oyun oynamaya karar verdi. Üzerinde Perviz b. Hürmüz yazan bir para bastırıldı. Babasının buna inandığını farkederek Perviz, ülkeden kaçarak Azerbaycan, Arminiya, Lan üzerinden Balkan ülkelerine kadar gitti.

Hürmüz'ün oğlunun iki dayısı vardı. Vaktiyle Hürmüz, bunları hapse attırmıştı. Bu adamlar hapisten kaçarak Hürmüz'e gelip gözlerini kör ederek intikamlarını almışlardı. Daha sonra Perviz, babasının gözlerinin kör olduğunu öğrenince ülkesine geri döndü ve Brahman Çubin'in oynadığı oyununun iç yüzünü babasına anlattı. Babası da oğluna inandı ve tahtı ona devretti. Ondan sonra Perviz, adı 'Şibdaz' olan atına binerek Brahman ile savaşmak için sefere çıktı.

Perviz, savaşı kaybetmek üzereydi. Çünkü askerleri ona ihanet etmişti. Hassan b. Hanzala'dan atını istemiş, Hanzala Perviz'e atını verip: "*Siz önemli birisiniz, Millet size muhtaçtır, gidin!*" Diye tavsiyede bulunmuştu. Perviz, babasının yanına geri dönmüş, babası ona, Rum kralına gidip ondan yardım istemesini emretmişti. Perviz ayrıldıktan sonra bahsi geçen 2 dayısı gelip babasını boğazlayarak öldürdü. Perviz, onları takip ettirip yakalattınca Perviz'e, Hürmüz'ün tekrar hükümdar yapılmak istenilmesi endişesiyle bunu yaptıklarını mazeret göstermişlerdi.

¹⁹³ Farslı komutandır. 591 senesinde ölmüştür.

Brahman, Hürmüz'ün öldüğü haberini alınca hemen tüm saltanata sahip çıktı. Bunun üzerine Perviz, Rum Kralı Mavrik'tan (Flavius Mauricius Tiberius Augustus Caesar 539-602) yardım istemiş, dayısını bir mektup ve hediyelerle Mavrik'a göndermişti. Mavrik'a gönderdiği hediyeler arasında her birinin kulağına altın küpeler, boyunlarına inci kolyeler takılmış 100 adet Türk çocuğu vardı. Ayrıca gönderilen hediyeler arasında ayaklarından biri, altından ve aslan şeklinde, diğeri, kartal pençesi şeklinde üç arşın uzunluğunda bir ambar masası ve her biri bir miskal ağırlığında bir kova içerisinde 100 adet inci vardı.

Hediyeleri ve Perviz'in teklifini kabul eden Mavrik, 100.000 savaşçı gönderdi. Mariye adlı kızını da Perviz'e eş olarak verdi. Bu dönemde Fars kralları dışardan evlenebiliyor ama kızlarını dışarıya vermiyorlardı. Nihayet Rum askerleriyle Perviz, Azerbaycan'da buluştular. Türk toprağı olan Horasan'a kadar gittiler ve orada Brahman'ı öldürdüler. Perviz, Brahman'ın kafasını kesip şehrin kapısına astı.

T'nin (Taberî) rivayetine göre: "*Pervîz, Türk hükümdarının kızkardeşine hediye olarak bol miktar damü cevher ve diğerk kıymetli eşya gönderip, ondan Behrâm Çûbîn'i öldürmesini istemişti. Bu entrika üzerine Türk Hakanının kızkardeşi onu öldürtmüştür*".

Brahman'ın 'Kürdiye' adında tıpkı kendisi gibi cesur bir kız kardeşi vardı. Perviz, dayısı Bistam'ı öldürmesi için Kürdiye'ye bir mektup yazıp gönderdi ve bunun üzerine Kürdiye, Bistam'ı öldürdü. Diğerk dayısı Pinduye'yi ise Perviz kendisi öldürmüştür. Sonra Perviz, Kürdiye ile evlenmiştir¹⁹⁴.

Perviz'in Büzürgimihir adında bir veziri vardı. Perviz saltanatı boyunca sürekli savaşlarla uğraştığı için memleketinde neler olup bittiğinden haberi yoktu. Veziri, Mani dinine mensup olduğu iddiasından dolayı Perviz'in emriyle hapsedildi. Perviz, ona gönderdiği mektubunda: "*Bak, yaptıklarından ötürü aklın seni ne hale soktu. Suçlu bir adam oldun ve öldürülmeyi hak ettin*" diye yazmaktaydı. Büzürgimihir'in mektuba cevabı: "*Aklımın semeresinden faydalandım ve şimdi ise sabrımın semeresinden faydalanamıyorum. Eğer biraz iyilik ettimse, bu durumda birçok kötülükten kendimi korumuş oldum*" şeklindeydi. Lakin tüm bunlar Büzürgimihir'i katledilmekten kurtaramadı. Büzürgimihir, Farsların en hikmetli ve bilge şahsiyetlerinden biriydi.

¹⁹⁴ Mesudî, C.1, s. 244.

Perviz zamanında ‘Zû-Kar Vakıası’¹⁹⁵ olmuştur. Bu olay Bekr b. Vail ile Hamerz (Abruviz Hakimi) arasında vuku bulmuş ve bu savaş neticesinde ilk kez Araplar, Farslar'a karşı galip gelmişlerdir. Bir rivayete göre bu olay, Bedir savaşından sonra olmuştur.

Perviz’in sahip olduğu hayvan sayısının 50.000 olduğu rivayet edilmektedir. Bunların içinde 12 zira¹⁹⁶ uzunluğunda 100 adet fil vardı. Normal bir filin uzunluğu 8 ile 10 zira’ arasındadır. Zenc toprağında, Fars fillerinden daha uzun olan fillerin varlığından bahsedilmektedir. Bu fillerin dişlerinin ağırlığı yüz men imiş¹⁹⁷. Men ölçüsü, Bağdadi ölçüsü ile iki rıtlı eşittir. Bir bayram gününde Perviz’in gezmeye çıktığı ve etrafında ona selam duran hazır kıta askerleri, silahları, gemileri ve 1.000 fil bulunduğu söylenmektedir. Fillerin, Kralı görünce yere kapandıkları ve fil sahiplerinin Hintçe onlara komut verdikten sonra kalktıkları görülmüştür. Perviz, gördükleri karşısında çok hoşnut olmuş: “*Keşke bu filler Hint’de değil de Fars’ta olsaydı, çünkü filler diğer hayvanların en edeplisidir*” demiştir.

Perviz, 38 yıl Fars İmparatorluğunu yönetmiş, yerini oğlu ‘Kubaz’a bırakmıştır. Diğer adı ‘Şiravayah’ olarak bilinir.

Kadisiye savaşından sonra Yezdicerd (III. Yezdicerd) İsfahan’a gitmiş, onlardan yardım istemiş ve onlara: “*Müslümanlar her yerde fetihler yapmaktalar*” deyince, İsfahan idarecilerinden: “*İstahr’a gidin, oraya daha girmediler*” cevabını almıştır. Bu cevap üzerine Yezdicerd, İstahr’a hareket etmiştir. İstahr’a vardığında Türklerin burayı da fethettiğini gören Yezdicerd, Kirman şehrine yönelmişti. Kirman’dan Sicistan’a, Sicistan’dan Horosan’a geçen Yezdicerd, daha sonra Türklerin sahip olduğu Merv¹⁹⁸ (Neyzek Tarhan) şehrine hareket etmişti.

Türkler, ipek kıyafetler giyerlerdi. Türklerin yaşadıkları topraklar altın madeni bakımından zengindi. Bir süre sonra Neyzek, Yezdicerd’in kızı ile evlenmek istedi ve babasına bir mektup gönderdi. Fakat Yezdicerd buna çok kızıp: “*Sen benim kölemsin!, Sen kızım ile evlenme teklifini bana göndermeye nasıl cüret edebilirsin!*” Diye tepki göstermişti.

Yezdicerd, Merv’in sahibi Mahaviye’den¹⁹⁹ sahip olduğu tüm paraları almak isteyince, Mahaviye onu buraya getiren Neyzek’e gidip: “*Bu adam ne kadar da cahildir! Bize hezimete uğramış bir şekilde geldi, biz de ona yardım ettik. Ayrıca senin için kızını da istedik. Şimdi*

¹⁹⁵ Hadise Irak’ta olmakla beraber tarihi kesin olarak bilinmemekte, 604, 609 ve ya 624 senesinde cereyan ettiği tahmin edilmektedir.

¹⁹⁶ Arşin.

¹⁹⁷ Men ölçüsü, Bağdadi ölçüsüyle 2 rıtlı’a eşittir.

¹⁹⁸ Merv Şahcan, Horasan’ın en meşhur şehridir. Merv ve Nisabur arasında 30 fersah mesafe vardır. *Hamevi*, C.5, ss. 212-213.

¹⁹⁹ Mahaviye B. Manahıd B. Fıd.

gelmiş benden para istiyor. Sizi temin ederim ki, eğer bu adam gücü elde ederse, ilk yapacağı iş bizi öldürmek olacaktır. Bu yüzden ona karşı birlikte mücadele etmeliyiz” yönünde serzenişte bulunmuştu. Netice itibariyle Yezdicerd etrafındaki askerlerini dağıtmayarak, Merv şehrine dönmeye karar vermişti.

Mahaviye, Merv’de oğlunu ardında bırakıp sefere giderken oğluna, “Eğer Yezdicerd buraya mağlup olarak dönerse, onun gelmesine mani olun” diye tembihte bulunmuştu. Yezdicerd, Zadviye adlı bir adamla Merv şehrine geri dönmüş fakat Mahaviye’nin oğlu şehrin kapılarını açmamıştı. Zadviye, Merv’deki yaşayanlara lanet edip “krallarını öldüren insanlara lanet olsun” demiş ve sonra Yezdicerd orayı terk etmişti.

Yezdicerd atına binip sahilde değirmencilik yapan bir adamın evine misafir olmuştur. Adam, Yezdicerd’i görünce: “İnsan mısın? Cin misin?” Diye sormuş. Yezdicerd, adamın sorusunu: “Hayır. İnsanım ve çok acıktım. Yemeğiniz varsa bir şeyler verebilir misiniz?” Diye cevaplamıştı. Fakat yemeği isterken ‘Zamzama’²⁰⁰ kelimesini kullandığı için değirmenci, adamın kim olduğunu merak etmişti. Yezdicerd’in evinden ayrılmasından sonra değirmenci, Esveri adlı bir adama gidip ‘zamzam’ kelimesinin ne anlama geldiğini sordu. Bu soru üzerine Esveri, değirmencinin evinde kimin kaldığını anladı ve Mahaviye’nin yanına gidip olayı ona anlattı. Mahaviye, Yezdicerd’i öldürün diye emretti. Fakat öldürme kararına karşı çıkan bir adam vardı. “Krallar, din ile bağlıdır, eğer kralı öldürürseniz günaha girersiniz” diye uyarıda bulundu. Mahaviye bunu duyunca kalktı ve konuşan adamı öldürdü. Ondan sonra değirmencinin evine bir grupla gitti ve Yezdicerd’i öldürdü.

Yezdicerd değirmenci ile sadece iki gece kalmıştı. Yezdicerd’in ne şekilde ve nasıl öldürüldüğü hakkında birçok hikâyeye anlatılmaktadır. Bir rivayete göre: “Yezdicerd yatarken değirmencilik yapan adamın Mahaviye’nin emri ile gelip taş ile kafasını ezdiği” söylenmektedir. Bundan sonra ise Mahaviye, yanına geri dönünce değirmenciye öldürün diye emretmiş, çünkü kralları katleden kişi yaşamaya layık değildir demiştir. Başka bir rivayete göre: “Yezdicerd değirmencilik yapan adamın evine girdikten sonra adam, Yezdicerd’in üzerindeki parayı ve mücevherleri almak için öldürüp nehre atmıştır. Sonra da adama: ‘kralı gördünüz mü?’” Diye sormuşlar, adam başlangıçta inkar etmesine rağmen dayak yiyince Yezdicerd’i gördüğünü ve öldürdüğünü itiraf etmiştir. 31 yıl sonra bir rahip gelip Yezdicerd’i nehirden çıkarmış ve tabuta koymuştur. Naaşını da İstahr şehrine göndermiştir. Yezdicerd,

²⁰⁰ Mecusiler, yemeğe başlamadan sessiz bir ‘zamzama’ (konuşma) yaparlar. Taberî, C.3, s. 121.

Vzk şehrinde öldürülmüştür. Bu şehirle Merv şehri arasında 7 fersah mesafe bulunmaktadır²⁰¹.

S (Mesudî) Birinci Fars idarecilerinin 17 hükümdar ve bir kraliçeden, ikinci Fars idarecilerinin ise sayısının 32 kral ve iki kraliçeden ibaret olduğunu nakletmektedir.

3.5. Makedonya Krallığı

3.5.1. İskender [Büyük İskender]

Filikyoş (II. Filip MÖ 359-336) İskender'in babasıdır. Bir rivayete göre, İskender'in babası Galigos'tur. Kutî²⁰².

Konuyla ilgili T (Taberi) İskender'in şeceresini: "*İskender b. Mtriyos b. Homos b. Hordus b. Miton b. Lita b. Yunan b. Yafes*" olarak vermektedir. Kısacası 'Benü'l Asfer'den (Sarılar) demiştir. Ayrıca 'Hormos' ve 'Zülkarneyn'in²⁰³ aynı kişi olduğu söylenmektedir. Zülkarneyn b. Kaytun b. Lamti b. Yafes b. Rüm b. Nuhtur ve Rum b. Maltı, Rumların atasıdır.

Zübeyr: "*Yunanlı Rayen b. Mürid, Zülkarneyn'in Mısırlı bir adam olduğunu, İskenderiye şehrinin batısında 'Ayna' şehrinde yaşadığını*" nakletmektedir. Bazı kaynaklara göre: Zülkarneyn'in Müslüman olduğu iddia edilmektedir. Bu bilgiyi doğru olarak kabul edenler şöyle demektedirler: "*Bir gün Ömer b. Hattab, bir adamın başka birine 'Ey Zülkarneyn' diye seslendiğini duyar. Ömer, 'Tövbe estağfirullah' kullandığımız peygamber adları yetmedi mi? Siz şimdi melek adlarını mı kullanmaya başlayacaksınız?*" Diye sorar.

Zülkarneyn ile ilgili ilginç bilgilerden bir tanesi de şöyledir: "*Zülkarneyn çok iyi bir adamdır ve Allah, Zülkarneyn'i halklara yol göstermesi için göndermiştir. Fakat bu halkların insanları, onu döverek öldürmüşlerdir. Allah, onu bir kez daha yollamıştır fakat insanlar, onu yine öldürmüştür. O günden sonra o adam, Zülkarneyn olarak adlandırılmıştır*". Zülkarneyn adı 'iki boynuzlu sahip olan kişi' anlamına gelmektedir.

Zülkarneyn hakkında garip hikayeler vardır. Bunlardan birini T (Taberi) şöyle anlatır: "*Büyük Dara, Zülkarneyn'in babası idi. Büyük Dara, Siyah Kral'ın kızı olan 'Holaba' ile*

²⁰¹ Taberî, C.3, ss. 119-122.

²⁰² Cümle sonunda 'Kutî' kelimesi kullanıldı. Fakat burada büyük ihtimalle bu haberin Kotiden nakledildiği ibraz edilmeye çalışılmış. Fakat doğrulamak için hiçbir bilginiz yoktur.

²⁰³ Zülkarneyn'e, 'Yaman kral' derler. İskender ve belki de Farsların Kralı Kors, Zülkarneyn olarak adlandırıldılar. Aynı zamanda Kalkaşandi, Afrudin'i Zülkarneyn olarak adlandırılmıştır. *Kalkaşandi*, s. 410. Bu kelime Kur'anda da zikredilmiş (*Kehf süresi* - 83). İskender'in Zülkarnayn olarak adlandırılmasının nedeni, Rum ve Fars toprağında hükmetmesi olabilir. *Tolba*, s. 226.

evlenmiş ve bu evlilik sonucu Zülkarneyn dünyaya gelmiştir. Daha sonra Büyük Dara, eşini terk etmiştir". Büyük Dara, Küçük Dara'nın babasıdır. Küçük Dara, İskender ile savaşmıştır, fakat İskender'in onu öldürüp ülkesini ele geçirdiği söylenmektedir.

Kuti: "*İskender ile Küçük Dara üç kez büyük savaşlara girdiler. Bu savaşlarda 10.000 Fars ölmüştür*" demektedir.

İlk savaşta Farslar, 600.000 askerden oluşan bir ordu ile savaşa girmiştir. Buna karşın İskender'in sadece 430.000 kişilik bir ordusu bulunmaktaydı. Buna rağmen İskender savaşı kazanmıştı. Savaşın sonunda İskender, Dara'nın yaralandığını duyunca hemen ona yardım etmek istemiş fakat Dara çok fazla dayanamayıp ölmüştür. İskender buna çok üzülmüştür. Dara'ya uygun bir cenaze töreni düzenleyip kral mezarlarına defnettiği nakledilmektedir.

Taberi'nin bildirdiğine göre: "*Dara'nın bazı arkadaşları, Dara'yı öldürdükten sonra kafasını alıp İskender'e yakınlaşmak için bir hediye olarak götürmüşler. Bunu gören İskender, krallarına zarar veren kişiler aynı şekilde cezalandırılır*" diyerek onları öldürmüştür.

İskender vefat ettiği zaman, onunla ilgilenen hekim "*Dara'yı öldüren kişinin bir gün öleceğini hiç düşünmemiştim*" demiştir. İskender, Hint ülkelerine saldırmış, Okyanus'a kadar fetihlerini sürdürmüştür. Magrip Kralları, İskenderin yaptığı fetihleri görünce hemen ona hediyeler göndermeye başlayıp itaat etmişlerdir. İskender, Babil'de bulunan Şehrzur şehrinde vefat etmiştir.

İskender döneminde, 'Kadınlar Krallığı' denen bir ülke vardı. Bu ülkede hiçbir erkeğin bulunmadığı rivayet edilmektedir. Haberlere göre, Kadınlar Krallığı'ndan iki kadın İskender'e gitmiş ve çocuk sahibi olmak için yardım istemişlerdir. İskender, kadınlara ülkesindeki nikâh kurallarına göre yardım etmiştir. Başka bir rivayete göre: "*iki kral varmış ve ordularını toplayıp yakınlarındaki ülkelere saldırmaya başlamışlar. Nihayetinde sıra'Kadın Krallığı'na gelmiş ve o dönemde orda yaşayan tüm erkekleri öldürmüşler. Kadınlar bu durumu görünce, o iki kral için tuzak kurmuş ve onları öldürmüşler. Kadınların bu yaptıkları başka ülkeler için ibret olmuş, o günden sonra krallıklarına kimse yaklaşmamıştır. Bu olaydan sonra bu ülke 'Kadın Krallığı' olarak adlandırılmıştır.*"

Kadınlar, 100 yıl boyunca Maveraünnehir ülkelerine gidip nikah kıymışlardır. Hamile kalan kadınlar, ülkelere döner ve orda doğum yaparlarmış. Doğan çocuk eğer erkekse öldürülür, kız olursa memelerinin olduğu yerler yakılırmış. Çünkü memeli olan kadınların silah kullanımında zorlandıkları düşünülmeğeymiş. Kadınlar Krallığındaki kadınlar, 100 sene

sonra Herkül tarafından öldürülmüşlerdir. Okyanusun kuzey tarafında, bu krallığın kurulduğu yer günümüzde hala mevcuttur.

Kuti, İskender'in Babil'de iken hizmetçileri tarafından zehirlendiğini nakletmektedir. T'nin bildirdiğine göre: *"İskender öldüğü zaman bedeni altından bir tabuta koyulup İskenderiye şehrine gönderilmiştir"*. İskender'in hükümdarlığının 12 veya 14 yıl sürdüğü düşünülmektedir. Farklı kaynaklara göre ise İskender, ülkesine 13 yıl hükmetti ve Küçük Dara'nın ölümünden sonra 5 yıl daha yaşamıştır. Kuti'ye göre: *"İskender tahta geçtikten 3 yıl sonra Küçük Dara'yı öldürmüştür ve Dara'nın ölümünden sonra 10 yıl daha yaşamıştır, nihayetinde 36 yaşında ölmüştür"*.

T'nin (Taberî) nakline göre: *"İskender, Farslara karşı galip geldikten sonra yapılan asker sayımında ordusunda 400.000 asker bulunduğunu görmüştür. Bundan sonra bu ordu ile Kuzey kutbuna kadar ilerlemiştir. Bu seferlerde 12 şehir inşa ettirmiştir. Şehirler yine 'İskenderiye' olarak adlandırılmıştır. Bugüne kadar kalan şehirler arasında 'Herat',²⁰⁴ Merv, Semerkand, İsfahan bulunmaktadır"*.

İskender öldükten sonra oğlunun tahta çıkması istenmiş fakat o bunu istemeyip ibadete yönelmeyi tercih etmiştir.

T'nin (Taberî) rivayet ettiğine göre: *"İskender tahta çıkmadan önce Rum ülkeleri parçalanma eşiğine gelmiş fakat İskender başa geçtikten sonra bu ülkeleri tekrar birleştirmiştir"*. İskender'in Fars ülkelerini de birleştirdiğine yönelik rivayetler bulunmakla beraber aksi de söylenmektedir. Bekri bu bilgilerin ne kadar doğru olduğu hususunda sadece "Allah bilir" demektedir.

3.6. Yunan Kralları (M.Ö. 359 - 323)

İskender, arkasında Hindistan'dan Şam'a, Mısır'dan Avrupa'ya kadar uzanan büyük bir imparatorluk bırakmıştır. İmparatorluğu, merkezi Mısır'daki İskenderiye şehri olan Makedonya'dır.

İskender'den sonra 40 yıl hükümdarlık süren Batlımos (Ptolemaios) b. Lavı tahta geçmiştir. Daha sonra 'Batlımos'²⁰⁵ ismi, İskenderiye Krallarına has bir ad olmuştur. Batlımos

²⁰⁴ "Harat, Hurat, büyük bir şehirdir. Horasan'da ana şehirlerden biridir. 607 senesinde Horasan'a girdim fakat Harat gibi kalabalık, verimli ve zengin bir şehir görmedim. Maalesef 618 senesinde kâfir Tatarlar gelip şehri tahrip ettiler". Hamevi, C.5, s. 396.

²⁰⁵ Bekri, 'Batlımos', Yunan Kralları'na has bir unvandır demektedir. Fakat daha sonra eserinde, hiçbir isim zikretmeden 'Batlımos' deyip geçmektedir. Bu durum bilgi eksikliğinden kaynaklanacağı gibi kâtiplerden

b. Lavı'dan sonra tahta çıkan Batlımos b. Hiflos'un (Ptolemaios Philadelphos) hükümdarlığı (MÖ 309–246) 38 yıl sürmüştür. Onun zamanında Antakya şehri inşa edilmiş ve şehir 12 mil uzunluğunda surlarla çevrilmiştir. Surlarda 24.000 adet balkon, 160 adet burç bulunmakta olup her bir burca, atlı askerler yerleştirilmişti. Her biri kale gibi inşa edilen burçların üst kısmı evler için, alt kısmı ise atlar için tahsis edilmişti. Burçların demir kapıları vardır. Su kanalları birbirinden ayrı inşa edilmiş, sokakları ise oldukça düzenli planlanmıştır. Bu özellikleriyle Antakya, dünyanın yedi harikasından biridir.

Mısır'da bulunan esir Yahudiler serbest bırakılmıştır. 70 tane işinin ehli tercüman getirilmiş, Tevrat, İbranice'den Yunanca'ya çevrilmiştir.

Batlımos b. Hiflos (Ptolemaios Philadelphos) iktidarında, Rum ve Kartaca İmparatorları²⁰⁶ 'Afrika savaşı'²⁰⁷ adı verilen büyük bir savaşa çıkmışlardı. Kartaca İmparatorluğu, Rum imparatorluğundan 72 yıl önce kurulmuştur.

Hiflos'tan sonra tahta Batlımos İkrîç (Ptolemaios Euerdetes / M.Ö. 246–222) çıkmış ve 26 yıl imparatorluğa hükmetmiştir. Hükümdarlığında, Antakya'nın hakimi İskenderus ile savaştı. Bu savaşlar sonucunda 60.000 Yahudi ölmekle beraber Rumlar, Kartaca İmparatorluğu'nu tahrip etmişlerdir.

Batlımos İkrîç'ten sonra Batlımos (Ptolemaios Philipator /M.Ö. 238-205) tahta geçmiş ve 24 yıl boyunca iktidarı elinde bulundurmuştur. Batlımos (Philipator), astronomiye oldukça ilgi duymuş, bu dönemde 'Macisti' adlı ünlü coğrafya kitabı kaleme alınmıştır. Gene bu dönemde, Volkan Adası keşfedilmiştir.

Kral Philipator'un halefi, Batlımos'un²⁰⁸ (Ptolemaios Epipanes / M.Ö. 204-181) hükümlük süresi 35 yıldır. Tarihte, 'anneleri seven adam' olarak bilinir.

Epipanes'ten sonra tahta geçen Batlımos İkrîç'in zamanında Rumlar, Endülüslü'lere karşı yapılan savaşı kazanmışlardır.

Batlımos İkrîç'ten sonra tahtın sahibi Batlımos Soton olmuştur. Onun saltanatında Romalı Proti²⁰⁹ Endülüs'e girip Celaliklar'dan (Galiçya) 50.000 kişiyi öldürmüştür.

kaynaklanan bir hata da olabilir. Anssi Alampel, *Rome and the Ptolemies of Egypt, the Development of their Political Relations*, 273-80, B. C. *L'Antiquité Classique*, 2000, s. 487, 488.

²⁰⁶ M.Ö. 814 bugünkü Tunus Ülkesinde, İliisa tarafında Kartaca kurulmuş. Şehrin gerçek adı Fenike dilinde, 'Kart-Hadaşt' yani "Yeni-Şehir" anlamına gelmektedir. Bir süre sonra büyük bir imparatorluk olmuştur.

²⁰⁷ Pön Savaşları. Kartaca tarihiyle ilgili bkz. Ammar Mehjubi, *Vileyet Ifrikya Min-l ihtilel Romeni ile niheyet Ahd Siviri* (M.Ö. 176, M.S. 235), Merkez Naşr Camii, Tunus, 2010.

²⁰⁸ Buradada aynı şekilde Bekri, 'Batlımos' kelimesini zikredip geçmiştir.

²⁰⁹ Romalı bir kumandandır.

Soton'dan sonra tahtın yeni sahibi Batlımos İskandarani (Ptolemaios Aleksandros) olmuş ve saltanatı 10 yıl sürmüştür.

Aleksandros'u takiben tahta yönetici olan Ptolemaios'un kızı Kalapatra (Kleopatra) geçmiştir. Kleopatra, Yunanlı hükümdarların sonuncusudur. Kleopatra, imparatorluğu, kocası Antoniuos ile birlikte yönetmiştir. Kleopatra, hikmet sahibi ve felsefe seven bir kadındır. Âlim insanlarla oturmayı ve zaman geçirmeyi tercih eden biriydi. Tıp alanında birçok kitap yazdırmıştır. Fakat bu kitaplardan geriye bir şey kalmamış, Rumlar tarafından yok edilmişlerdir.

Rum imparatoru Augustos Caesar, Şam, Mısır gibi şehirlerle sürekli savaş halindeydi. Bu savaşların birinde Antoniuos'u öldürtmüş, Kleopatra'nın son kraliçe olduğunu bildiği için onunla evlenmek istemiştir. Caesar'ın amacı, Kleopatra ile evlenmek, Yunan İmparatorluğu'nu ele geçirdikten sonra onu öldürmekti.

Caesar, Kleopatra'ya evlenme teklif etmek için Rum İmparatorluğu'ndan çıkıp Mısır'a gitmiştir. Caesar'ın planlarından haberdar olan Kraliçe Kleopatra, Şam ve Hicaz topraklarından soktuğu anda insanı öldüren iki başlı bir yılanın getirilmesini emretmiştir. Yılanı şişenin içerisinde muhafaza eden Kraliçe, Caesar'ın geleceği gün tacını takıp en güzel kıyafetlerini giymiş, sarayın gülleriyle süslenmişti. Caesar, saraya ulaşınca Kraliçe, yılanın bulunduğu şişeyi açmış, yılan Kleopatra ve cariyesini öldürmüştü. Durumu öğrenen Caesar, Kraliçe Kleopatra'nın yanına gidince yılan onu da sokmuştu. Fakat yılanın fazla zehri kalmadığı için Caesar, sağ tarafı taş kesilmek suretiyle sağ kalmayı başarmıştı. Kraliçe Kleopatra'nın yaptıklarına hayret duyan Caesar, onun için şiirler kaleme almıştı.

Rum ve Yunan İmparatorlukları arasında çıkan savaşların sonucu ise şöyledir: *“Vergi toplamak için her yıl bir kişi seçilir ve kimin doğuya kimin batıya gideceği tayin edilirdi. Savaşın olduğu yıl Caesar, batıya gitmiş fakat batıda güçlü kalelere sahip Endülüslere olduğu için hiçbirşey alamadan geri dönmek zorunda kalmıştı. Caesar'ın aksine Yunanlılar, kaleler, şehirler, cariyeler, paralar elde etmiş hatta 30 tane kralı rehin almışlardı. Rumlar böyle bir durumla karşılaşınca aşırı derecede kıskanıp Yunanlılara savaş ilan etmişlerdi. Bu suretle taraflar arasında yeni bir döneme girilmişti”*.

Yekun olarak Yunan Kralları'nın sayısı 14'tür. Kleopatra'nın son kraliçe olduğu söylenmektedir. Yunan Kralları, ülkelerine 300 sene hükmetmişlerdir.

3.7. Rum Kralları²¹⁰

Auğuştuş (Augustus)²¹¹ (M.Ö. 27 – M.S. 14), ‘Caesar’ olarak adlandırılmıştır. Annesi, doğum yapmadan vefat etmiştir. Doktor, annenin hamile olduğunu öğrenince hemen Augustus Caesar’ı, annesinin karnından kurtarmıştır. Daha sonraları Caesar bu durumla ilgili olarak: “*Hiçbir kadın beni doğurmadı*” diye övünecektir. Latin dilinde ‘Caesar’ kelimesi ‘Cayşar’ olarak da kullanılmakta olup ‘çatlak’ ve ‘kıllı adam’ anlamlarına gelmektedir. Bir kavmin rivayetine göre: “*Caesar’ın saçları, gözlerine girecek kadar uzun olduğu için kendisine ‘Cayşar’ denmiştir*”. Fakat ‘Cayşar’ yerine ‘Caesar’ kelimesi kullanılmış ve tarihi süreç içerisinde ‘August Caesar’ olarak değişmiştir.

Caesar, 56 sene Rum İmparatorluğu’na hükmetmiştir. Bekri: “*iktidarının 42. Senesinde Hz. İsa’nın doğduğu iddia olunur demekte ve bu iddiayı ileride sebebiyle izah edeceğini*” ifade etmektedir. Hz.İsa’nın doğum tarihi ile ilgili diğer bir rivayete göre: “*Antakya’da bazı kiliselerde Hz. İsa ile İskender arasında 390 sene zaman farkı olduğu bildirilmektedir*”²¹².

Augustus Caesar’dan sonra Tiberius (M.S. 14-37) tahta geçmiş ve 22 sene boyunca Rum İmparatorluğu’na hükmetmiştir. Tiberius zamanında Hz. İsa göğe yükselmiştir.

Tiberius’tan sonra Rum halkları, 298 senesine kadar gruplaşmışlardı. Gene bu zamana değin insanlar hep puta tapmışlardı²¹³. Rum halkları anlaşıp ‘Gayus’²¹⁴ (Nero M.S. 54–68)²¹⁵ adında bir imparator seçmişlerdi. Gayus, 14 sene imparatorluğa hükmetti. Kral bazı kötü sıfatlara sahipti. Gayus, ‘Yasin sûuresinde’ adları zikredilen ve amaçları Hristiyanlığı yaymaya çalışmak olan ‘Botrus Havari’²¹⁶ ile Polius’u Roma şehrinde öldürttü. Böylece

²¹⁰ ‘Roma İmparatorluğu Tarihi’ kitabına bkz. Gustave, Bloch, *L’empire Romain Evolution et decadence*, Paris, 1994, s. 76-300.

²¹¹ Augustus, Rum İmparatorluğu’nun ikinci hükümdarı olup hükümdarlığı 56 senedir. Birinci hükümdarın kim olduğu hususunda değişik rivayetler vardır. *Mesudî*, C.1, s. 274.

²¹² Bekri, yukarıda zikredilen rivayetleri nereden aldığına dair hiçbir kaynak göstermemektedir. Lakin mezkûr rivayetler *Mesudî*’de de vardır. *Mesudî*, gözleri ile ne gördüğünü detaylı olarak anlatmıştır. Ayrıntı için bkz. *Mesudî*, C.1, s. 274.

²¹³ Bekri, bu haberleri *Mesudî*’den hiçbir değişiklik yapmadan aktarmış. Fakat Rum tarihine bakacak olursak 200 senelik dengesiz bir dönem asla olmamıştır. Aynı zamanda Bekri’ye göre: Teberuis, 37 yılına kadar imparatorluğun başındaydı. Lakin Gayus (Nero) 54-68 yılları arasında Roma İmparatorluğu’nun başındaydı. Bu durumda hem Bekri hem de *Mesudî* 37 ve 54 yılları arasında imparatorluğa hükmeden iki ismi, (Galigula ve Klauide) zikretmektedirler.

²¹⁴ Roma tarihinde, ‘Gayus’ adında bir imparator adı geçmemektedir. Bekri, Arap kaynaklarının tekrar incelenmesi gerektiği notunu düşer. Lakin mezkûr imparatorun yaşadığı yıllar, Nero’nun hükümdarlığı ile aynıdır. Aynı zamanda İbn Esir, Peter ve Polius Neron tarafından çarşıya gerilmiştir. *Ibnu’l Esir*, C.1, s. 247.

²¹⁵ Nero Claudius Caesar Augustus Germanicus M.S. 47 yılında doğdu. Dengesiz bir kişiliğe sahip olup 14 yaşında imparator oldu. Annesini, eşini ve kardeşini öldürdü. M.S. 64 senesinde ise Roma şehrini yaktı. Halkın, ondan ne kadar çok nefret ettiğini anlayınca M.S. 68 senesinde intihar etmiştir. *Bloch*, s. 50-60.

²¹⁶ Yunanca, ‘Şam’un’, Arapçada, ‘Sam’aan’ derler. *Mesudî*, C.1, s. 278.

Hristiyanlığın yayılmasını engellemeye çalıştı. Bu olaydan sonra Hz. İsa ve 12 havarisi²¹⁷ 72 öğrencisiyle birlikte Roma'dan kaçıp Hristiyanlığı yaymak için dünyanın dört bir yanına dağılmışlardı.

Gayus'tan (Nero) sonra Vespasian (Vespasianus M.S. 69-79) tahta geçti. Vespasian oğlu Titus'u, Ben-i İsrail ile savaşması için Şam'a gönderdi. Şam'da büyük savaşlar yaşandı. Rumlar, Ben-i İsrail'de 300.000 kişiyi öldürdüler. Geride kalanlar ancak kaçabilenler oldu. Titus, Beytü'l-Makdis'i büyük bir tahribata uğrattı. Hatta ineklerin gücünü kullanarak tarlaları ürün vermez hale getirdi. Öyle ki, Beytü'l-Makdis'te bu olaydan ancak 1060 sene sonra topraklar verimli hale gelebildi. Mesudî: *"Beytü'l-Makdis tahrip edildikten sonra Yüce Allah, Rumları cezalandırmıştır"* demektedir.

Vespasian'ın İsraililer ile savaşıp Beytü'l-Makdis'i tahrip etmesi Hz. İsa'nın göğe yükselmesinin kırkıncı senesinde meydana gelmiştir. 10 senelik iktidar döneminde Vespasian, Rum illerini biraraya toplamaya çalışmıştır.

Titus (79-81) tahta geçince çok hikmet göstermiştir. Mecusi halklarından olan Titus, en hikmetli kraldır. Yunanca konuşabilen insanlar içinde Titus, onların en akıllılarından biri olup ilim, hayır sever ve cömert bir kraldır. Hapsedilenleri azat eder, çaresizleri gözetir ve fakirlere yardım ederdi. Bir gün içerisinde eğer bir kimseye yardım etmemiş ise o gün için kayıt tutulmasına müsaade etmezdi. Çünkü o gün, kendisi için boş geçmiştir ve kayıt tutmaya gerek yoktur.

Titus'un saltanatı 2 sene ile sınırlı kalmış, ölümünden sonra halkı büyük üzüntü yaşamıştır. Halefi olarak kardeşi Domityanus (Domitian 81-96) tahta geçmiştir. Bu dönem oldukça sıkıntılı geçmiş, Yahya Havari²¹⁸ bir adaya sürgün edilmiştir.

Domityanus'tan sonra iktidara Antoniş Fomi (Nerva 96 – 98) ²¹⁹ gelmiş ve Domityanus'tan kalan sıkıntıları düzene sokmuştur. Sürgündeki Yahya Havari ve birkaç adamını serbest bırakmıştır.

Antoniş'den sonra Endülüs'ten gelen Taryan (Trajan 98-117) tahta çıktı. Trajan, Fırat Nehrine kadar ulaşmıştır. Birçok şehri alıp orada yaşayan insanlara eziyet etmiştir.

²¹⁷ Incile göre: Hz. İsa, daha tebliğ faaliyetinin başında kendisine inananlardan 12 kişi seçmiş ve bunlara havari adını vermiştir. Osman, Cilacı, "Havâri", TDA, C.16, s. 513-516.

²¹⁸ Havarilerden 'Yuhanna Havâri'. *Ibnu'l Esir*, C.1, s. 7-250.

²¹⁹ Nerva. *Ibnu'l Esir*, C.1, s. 249.

Hükümdarlığının 13. Senesinde Küfe ve Ermeni Murka²²⁰ şehirlerini tekrardan bayındır hale getirmiştir.

Trajan öldükten sonra Antoniş²²¹ tahta çıkmıştır. Antoniş, şefkatli ve merhametli bir kraldır. Onun zamanında halktan vergi alınmamıştır. Bu dönemde Doktor Galinius ortaya çıkmış ve ünlü olmuştur. Antoniş'un hükümdarlık süresi 12 senedir.

Antoniş'ten sonra üç tane daha imparator gelmiş ve 52 sene boyunca Roma topraklarını yönetmişlerdir. 52 yıllık bu dönemden sonra Antoniş Asgar (Antoninus Pius 138-191) tahta çıkmış ve 7 sene Roma topraklarını yönetmiştir. Onun döneminde tercümanlığa çok önem verilmiştir. Antoninus'tan sonra çok kötü ve müfsit bir imparator tahta çıkmış ve Roma İmparatorluğu'nun başında 4 sene hüküm sürmüştür²²².

52 yıl süren bu dönem sonrası annesi Hristiyan olan İskender tahta geçmiştir. Fars Kralını²²³ öldürünce 3 yıl hüküm giymiştir. İskender'i takiben Filips (Philip I. 244-249) yeni kral tayin edilmiştir. Hakkında: "*Filips, Rum İmparatorları gibi dini ibadetler etmeye başladı, demek ki Hristiyan oldu*" diye söylentiler çıkmıştır. 7 sene boyunca Rum İmparatorluğu'na hükmetmiş, hükümdarlığının ikinci senesinde Rum İmparatorluğu, mevcudiyetinin bininci senesine girmişti. Bu durum ülkede büyük bir şenlik ve bayram havasında kutlanmıştı.

Philips'den sonra bir kaç hükümdar daha tahta geçti. Bu hükümdarlardan biri olan Dakyus'un (Diocletian / 284-305)²²⁴ saltanatı 60 sene sürdü. Çok titiz bir şekilde Hristiyanların peşine düşüp onları öldürdürttü. Hatta Ashab-ı Kehf (Yedi Uyurlar) olarak bilinen Ashab-ı Rakimler de, onun zulmünden kaçıp mağaraya sığınmışlardı.

Bazılarına göre 'Ashab-ı Kehf' ve 'Ehl-i Rakîm' farklı kişilerdir. Ortak noktaları her iki grup da Rum topraklarında yaşamışlardır²²⁵. Vasık Billah, Muhammed b. Mûsa Münecim'i Roma topraklarında Ashab-ı Kehf'in nerde olduğunu bulması için görevlendirilmişti.

İmparator Konstantiniye'ye kadar Rum topraklarını 49 imparator, 437 sene boyunca yönetti. Bu imparatorlar, 400 senesine gelmeden Roma şehrini inşa etmişlerdi.

²²⁰ Murk, Fars toprağında bulunan bir şehirdir. *Hamevi*, C.5, s. 221.

²²¹ Antoniş adı hiç bir kaynakta bulunmamaktadır. Bildiğimiz tek isim, Trajan'dan sonra Hadrianuis'un (M.S. 117-138) tahta geçişidir.

²²² Bekri, kim olduğunu ifade etmiyor. Tahminimizce (Caracalla / 211-217) olması muhtemeldir.

²²³ Burada büyük bir hata vardır. Çünkü İskender ve Dara arasındaki hadiseler M.Ö. gerçekleşmişti. Oysa burada, M.S. 200'lü yıllardaki hadiselerden bahsedilmektedir.

²²⁴ Bekri, hükümet süresini 60 sene olarak ifade etmektedir. Lakin Dakyus'un iktidarı, 23 seneyi geçmemiştir. *Bloch*, s. 66-300.

²²⁵ Ashâb-ı Kehf Dakyus, putperest bir kralın zamanında Efesos'te (Efes) yaşadılar. *İbnu'l Esir*, C.1, s. 274.

İncil’de, İskender’in insanlara hükmetmesinden bahsedildiği gibi Konstantin’in içinde aynı şeyler söylenir. İmparator Konstantin’in, askerleriyle birlikte Endülüs’e gelerek kendilerine mugayir olanların ellerini ve ayaklarını kesip bıraktığı rivayet edilmektedir.

Helena'nın oğlu Konstantin, Hristiyan’dır. Onun iktidarına kadar tüm imparatorlar ülkeyi Roma şehrinde kalarak yönetmişlerdi. Fakat Sasan’dan (Sasaniler) korkan Konstantin, başkenti başka yere taşımaya karar vermiş, kendi adını verdiği yeni bir şehir, Konstantiniye’yi (Konstantinopolis) inşa ettirmişti.

Yedi sene sonra Konstantin’in annesi Helena, Konstantin şehrinde çıkıp Şam'a gitti ve Şam’da kiliseler inşa ettirmeye başladı. Hz. İsa’nın idam kürsüsünü aldıktan sonra Yahudileri toplayıp bu idam kürsüsünde idam etmeye başladı. Yaşlı bir Yahudi adam, Helena’ya gelip Hz. İsa’nın haçının nerde olduğunu söyledi. Helena, haçı bulduğu yerden çıkarıp altın, gümüş ile kaplattı ve bu günü 14 Eylül ‘Haç Bayramı’ ilan etti. Helena, hazineleri, paraları, altınları kiliseler inşa etmek için biriktirdi ve kullandı. Mısır, Şam ve Rum topraklarındaki mevcut kiliseleri Helena’nın inşa ettirdiği rivayet olunur. Dünyanın yedi harikasından biri sayılan Humus’taki kilisenin de Helena’nın inşa ettirdiği kiliseler arasında yer aldığı rivayet edilir.

Konstantin’in hükümdarlığının 17. Senesinde, 318 papaz bir araya gelip Hristiyan tarihindeki ilk ve en büyük toplantıyı tertip etmişlerdi. Savaştan bir gün önceki gece Konstantin, rüyasında savaşı kaybedecekken, uzaktaki bir kılıcın üzerinde gördüğü haçları alarak savaşı kazandığını görmüştü. Bu rüyadan sonra ertesi gün Konstantin’in savaşı kazanması, Hristiyan olan annesi gibi bu dini benimsemesinde etkili oldu.

Konstantin’in Hristiyan olmasına dair Bekrinin bir başka rivayeti: “*Konstantin hasta olduğu zaman ilaç kullanmadan bir papaz, ona dua etti ve Konstantin şifa bulunca Hristiyanlığı seçti*” şeklindedir. Hristiyanlığı seçen Konstantin’in bunu Roma’da açıklamadığı, bunun için Konstantiniye şehrini inşa edip oraya yerleştiği başka bir rivayet konusudur.

Konstantin’in iktidarı bir görüşe göre 30, başka bir görüşe göre 25 sene sürmüştür.

Konstantin'den sonra Lilyenuş (Flavius Claudius Iulianus / 355-361) adında bir imparator tahta çıktı. Lilyenuş, put inancına geri dönmek, Hristiyanlığı yok etmeye çalışmak istediysen de bunu başaramadı. Çünkü Hristiyanlık artık Roma topraklarında güçlenmişti.

İmparator Lilyenuş, Sabur b. Erdeşir'in²²⁶ Fars İmparatorluğu'nu işgal etmek için askerlerini topladığında putlara şu sözü Verdi: “*Eğer bu savaşı kazanırsam putlar için tüm Hristiyanları öldüreceğim*”. Lakin Fars topraklarında ölümü bir mızrakla oldu.

Tarihçilerin nakillerine göre, ehli-beyt Konstantin b. Helena neslinde imparatorluğu yönetmeye devam etti. Ancak Bendiksuis belkide Bendesuis'ül Ekber (Flavius Theodosius, 379-395) tahta geçince imparatorluğu devraldı. Bu suretle imparatorluk, ‘Konstantin Hanedanının’ yönetiminden çıkmış oldu. Ehli Kehf'in uyandıdığı dönemde Theodosius'un başa geçtiği yıla denk gelmektedir. Ayrıca Theodosius Eşbanlıdır. Eşbanlı, ‘*Endülüslü olan*’ demektir²²⁷.

Bir süre sonra Küçük Bendesuis (II. Flavius Theodosius/408-450) tahta çıktı. Onun zamanında Hristiyanlık ile ilgili bir sürü farklı mezhepler zuhur etti. Bir kısmı Nestoryos'un çevresinde toplandılar. Bundan dolayı onun adıyla anılan ‘Nasturi Mezhebi’ ortaya çıktı. Bu mezhebe tabi olanlar ‘Doğu’da Yaşayanlar’ manasında ‘Meşerike’ adıyla anılmaktadırlar²²⁸. Daha sonra Mısır, Şam, Tikrit ve Antakya taraflarında ‘Yakubilik’ denilen bir mezhep oluştu. Yakub’un²²⁹ etrafında toplanan inanlar, bu mezhebin yayılmasına hizmet ettiler. Yakup, Antakya’da eşek semeri yapan bir ustaydı. İmparatorlar, din konusunda değişik değişik mezheplere inanmaya, mülkü, veraset sistemi ile yönetmeye devam etmişlerdi.

Hirakl b. Yostuis’un (Heraklius) iktidarının 7. Senesinde Hz. Muhammed, Mekke’den peygamber olarak çıktı. Heraklius’un 15 senelik iktidarı sırasında ‘Herakli dinarı’ bastırıldı.

Heraklius'un babası için “*adı Flavius olan bir imparatordur*” denmektedir. Heraklius, Hz. Muhammed, Hz. Ebubekir ve Hz. Ömer zamanlarında Roma İmparatorluğuna hükümetti. Heraklius’un iktidarında Müslümanlar, Şam ve yakınlarındaki yerleri feth ettiler.

²²⁶ Fars Bölümünde. Bkz.

²²⁷ Birinci bölümde: “*Eşbenler, Rumlardan önce Rum topraklarında yaşayan topluluktur*” diye ifade eden Bekri, burada sadece Endülü’ü işaret etmektedir.

²²⁸ Doğu Süryânî ve ya Asurî kilisesi olarak da bilinen Nestûrîlik (Nestorianizm) akımına adını veren Nestûr, 382 yılında Roma İmparatorluğu’nun Kommagene eyaletinin Germanikeia (Maraş) şehrinde doğmudur. Öğrenimini Antakya İlâhiyat Okulu’nda tamamladıktan sonra papaz ve vâiz olarak çalışmıştır. İyi bir hatip olan Nestûr, Anadolu’nun çeşitliyerlerinde sapkınlara karşı verdiği ateşli mücadeleyle tanınmış ve nihayetinde 428 senesinde İmparator II. Theodosius tarafından İstanbul patrikliğine tayin edilmiştir. Kadir Albayrak, “*Nestûrîlik*”, TDV. C.33, s. 15-17.

²²⁹ İbn Hazm’a göre bu mezhep, ismini kurucusundan almıştır. Bekri, Yakubîleri, İstanbullu (Konstantinli) bir rahip olan Yakup Berdâni’ye (501–579) mensup olanlar şeklinde nitelendirmektedir. İbn Hazm, Berdâni nisbesini zikrederek mezhebin kurucusu olan Yakub’un, Yakup isimli diğer Hristiyan önderlerinden ayırt edilmesini amaçlamıştır. Hatta daha belirginleşmesi için Yakub’u, İstanbullu rahip ve din adamı olarak nitelendirmiştir. Tahir Aşirov, *İbn Hazm’a Göre Hristiyan Mezhepleri*, İstanbul, 2019, s. 22.

Hiz. Osman'ın hilafetinde, Rum memleketini Morik (Flavius Mauricius Tiberius / 161-180)²³⁰ adında bir imparator yönetmekteydi. Mauritius'un ailesi yönetimi, elden ele sürdürdü. Fakat Müseylime meselesi çıkınca ve Rum İmparatoru sıkıntı yaşayınca, yönetim Mauritius'un ailesinden çıktı ve başka bir aileye geçti. Ancak bu ailenin kim olduğu ile ilgili bilgimiz yoktur. Mansur²³¹ zamanında Konstantin b. Lion imparator oldu ve ondan sonra da oğlu Alyon (III. Leon) tahta geçti. Akabinde çok genç olan Konstantin b. Lyon (VI. Konstantin) tahta çıktı. İmparatorluğu annesi ile birlikte yönetti. Lakin düşmanları tarafından gözleri kör edildi.

VI. Konstantin'in halefi olarak Nikfor B. İstabra'ak²³² (Nikephoros b. Staurakios / 802-811) tahta çıktı. Er-Raşid ile yoğun savaflara girdi. Er-Raşid ile yaptığı antlaşmayla savaflara son vermesine rağmen sözünde durmayınca bu savaflar tekrar başladı. Er Raşid, Hirakla²³³şehrini uzun bir müddet işgal altında tuttu.

Ebu'l-Abbas naklinde şöyle demektedir: “Şibl diye bir tercüman bana şu şekilde anlatı. Er-Reşid, Hirakle'yi fethettiği zaman beraberdik. Şehre girdiğimizde dikili bir taşın üzerinde Yunanca yazılar vardı. Yazıyı çevirmeye çalışırken Raşid'in yanımda olduğunu hiç fark etmedim. Yazının 1000 sene önce yazıldığını ve yazıda şöyle dediğini söyledi: ‘Bismillahirrahmanirrahim, Âdem'in oğulları fırsatları iyice değerlendirir. Fakat aşırı derecede neşelendiğinizde günaha girmeyin. Kendinizle ve geleceğinizle ilgili kaygılara düşmeyin. Çünkü yüce Allah, her bir mahlûka rızkını verir. Gururlu bir şekilde para biriktirmeyin. Çünkü para biriktiren çok insanlar gördük ki, cimrilik yapıp kimseyle paylaşmadıkları paraları, onlar öldükten sonra başka insanlara kaldı”.

Nikfor'dan sonra oğlu İstabra'ak²³⁴ (Staurakios), daha sonra torunu²³⁵ tahta çıktı. I. Michael'in halefi olarak tahta çıkan Tofil (Theophilus / 811-829), Zabatra'yı²³⁶ fethetti. Bundan sonra Rum idarecileri, Theophilus'un zürriyetinden devam edegeldi.

Mesudî'nin nakline göre: “Bugüne (432 senesi) kadar Rum hükümetleri Theophilus'un soyundan devam edip geldi. Bu soyun son kralı, Konstantin b. Aliyon b. Lava

²³⁰ Burada da Bekri, vermiş olduğu bilgileri tenkide tabi tutmamış, özensiz davranmıştır. Çünkü Morik'in (Flavius Mauricius Tiberius) iktidarı M.S. 161-180 seneleri arasındadır. Bloch, s. 50-60.

²³¹ Ebû Ca'fer Mansûr Abdullâh b. Muhammed b. Alî Hâşimî Abbâsî ya da kısaca Mansûr (754. 775).

²³² Ya'afur, Mesudî, C.1, s. 298.

²³³ Roma imparatorluğunda bir şehirdir. Hirakla b. Rüm B. Yafes B. Nuh nisbeti ile adlandırılmıştır ve Er Raşid tarafından fethedilmiştir. Hirakla, Sifin şehrinin batısında bulunur. Hamevi, C.5, s. 398.

²³⁴ İstarak. Mesudî, C.1, s. 298.

²³⁵ Michael I - (811-813).

²³⁶ Fars bölümünde bilgi verildi. Bkz.

b. Basil'dir. Basil, kendisinden sonra idareyi küçük oğluna bıraktı fakat Romano's²³⁷ deniz tarafından gelip buraya sahip oldu ve kızını Tofil'in oğlu Dekasuis ile evlendirdi²³⁸.

Romano'sson günlerinde Nakfur Dimoski'yi²³⁹ (Nikfor /963-969) savaşması için başka yere gönderdi. Döndüğünde Romanos'un öldüğü haberini duyan Dimoski, onun eşi ile evlendi ve ülkenin başına geçti. Fakat Dimoski'nin hangi soydan geldiği ile ilgili bilgi bulunmamaktadır. Dimoski, Şaban ayında Tarsus'u işgal etti, Şam'da yaşayan Müslümanlardan cizye vergisi almaya başladı. Vergilerini veren Müslümanlar Şam'da yaşamaya devam ederken, vermeyenler sürgün edildi. Müslümanlar kovulup sürgün edildikten sonra Rum halkı, Tarsus ve çevresine yerleşmeye başladılar. 356 senesinde, Horasan sahibi İbn Nuh, büyük bir ordu ile Tarsus'a gelip Rumlar'ı büyük bir hezimete uğrattı. İbn Nuh, Tarsus'tan çıkıp Şam'a gitti ve oradan Konstantin şehrinin yolunu tuttu. Yolda karşılaştığı Şamşaki²⁴⁰ ile savaştı. Yüce Allah, Müslümanlara büyük bir güç verdi ve bütün askerleri öldürdüler, Şamşaki ise tek başına kurtuldu. Daha sonra Horasan'ın sahibi Nakfur ve onun askerleriyle buluştu. Askerlerinin birçoğu kaçıyordu. Belula²⁴¹ gibi birçok yerleri ele geçirmişlerdi.

358 yılında 'Beşir' adlı bir Rum lideri tekrar Antakya şehrini Müslümanlardan aldı. Müslümanlara cizye ödeyip kalmayı ya da ödemeyip Şam'a sürgün edilmeyi seçenek olarak sundu. Müslümanların ekseriyeti vergilerini ödeyip kalmayı tercih etti. Beşir, Konstantiniye'ye geri dönüp İmparator'a, Antakya'yı fethettiğini haber verdi. İmparator, korkudan ona çok kızdı. Çünkü bir rivayete göre orayı fetheden komutan mutlaka ölecekti.

Nikfur'un eşinin Romano's'tan birkaç çocuğu vardı. Nikfur'un eşinin (Romano's'un eski eşi) işittiğine göre: "Nikfur, Romanos'tan olan büyük oğlunu kendisine rakip olmaması için hadım ettirecek ve kiliseye verecekti. Durumu haber alan kadın, korkuya kapılmış ve Şamşaki adında birinden yardım alarak kocası Nikfur'u öldürtmüştü. Bu olaydan sonra

²³⁷ Arminos. Mesudî, C.1, s. 297.

²³⁸ "Ya'fur'dan sonra oğlu İstirak b. Ya'fur tahta geçti. Hükümet süresi, Konstantin b. Külfet gelene a kadar devam etti. Konstantin gelince tahtı zorla ele geçirdi. Bu olaylar, Memûn (Abdullâh b. Hârûn Reşîd, 813-833) zamanında oldu. Konstantin'den sonra Tofil, sonra Mihail b Tofil başa geçti. Akabinde Rumlar, sıkıntılı bir dönem yaşadıkten sonra Tofil b. Mihail b. Tofil yeni kral oldu. Kısa bir müddet sonra ehli-beyte bağlı olmayan, Besil Sikili, Tofil ile savaşıdan galip çıktı. Alion b. Besil, helak etikten sonra oğlu İskandarus tahta geçti. Yeterince teveccüh görmeyince yerini kardeşi Besil Sikili'ye bırakmak zorunda kaldı. Besil Sikili ölünce tahta halefi olarak küçük oğlu Konstantin geçti. Fakat Arminos deniz tarafından ona saldırdı ve kızını Konstantin ile evlendirdi. Bu suretle Arminos ve Konstantin beraber devleti yönettiler". Mesudî, C.1, s. 298-299.

²³⁹ Bizans komutanlarının lakabı.

²⁴⁰ Ermeni hükümdarı Adumustuk, 'Nakfur' olarak bilinir. İbn Kesir, C.11, s. 259. 'Şamşakik Adumusku' olarak ta anılmakla beraber gerçek adı, İbn Şamşakik, İbn Şamşaki'dir. İbnü'l Esir, C.7, s. 280.

²⁴¹ Zibatra, Roma İmparatorluğu'na bağlı, Malta'ya yakın bir yerleşim yeridir. Rom b. Yafes b. Sam b. Nuh tarafından adlandırılmıştır. Hamevi, C.3, s. 132.

kadının oğlu Basil b. Romanos (Basileios Romanus) tahta geçti. Rumlara 44 sene hükmeden bu kral çok merhametliydi. Kandan çok nefret eder, hayvanların kesilmesine bile tahammül edemez hatta hayvan eti de yemezdi. Ondan sonra kardeşi Konstantin tahta geçti. Daha sonra Romanos b. Basileios 4, kız kardeşi Theodora b. Basileios 14 sene boyunca ülkeyi yönettiler. Daha sonra sırasıyla Stratiotiko, Komnenos ve en son Dukas tahta geçmiştir. İmparatorun hükmü, 458 senesine kadar devam etmiştir.

3.8. Saklablar²⁴²(Slavlar) Hakkında

Saklablar, Mazay²⁴³ b. Yafes b. Nuh'un oğullarıdır. Saklablar, kuzeyden güneye kadar uzanan bölgelere yerleşmişlerdir. İsraili İbrahim b. Yakub'a²⁴⁴ göre Saklabların toprağı, Şam Denizi'nden (Akdeniz), Muhit Denizine (Baltık Denizi) kadar uzanmaktadır. Bu toplulukların sayısı çok olup kabileler halinde yaşamaktadırlar.

Saklablar, geçmiş zamanlarda tek bir kabile liderine itaat ederlerdi. Bu lider 'Maha' olarak adlandırılırdı. Saklabların, Valinyaba (Velitaba) kabilesi muazzam büyüklükte olduğu için genelde liderler bu kabileden seçilirdi. Fakat bir süre sonra kabileler arasındaki söz birliği bozulmuş, nizamları çökmüş, bu yüzden parçalanmışlardır. Bundan sonra her kabile, kendi içinden bir lider seçmeye başlamıştı. Bu suretle Saklabların dört kralı ortaya çıkmıştır. Bunlardan ilki, Balğavrı (Bulgarların) Krallığıdır. İkincisi, Boislo (Breslau), Fraga (Brag-Prag-Prague), Bowima (Bohemya-Bohemia)²⁴⁵ ve Krakow'un (Cracow) Kralları. Üçüncüsü, Cevf (kuzey) Krallığı (Maska - Polonya), Kralı Maşka (Mieszko I -960-992) Kralları ve sonuncusu, Nakon (Naccon) Krallığıdır.

Nakon (Burg) Krallığı, batının üç noktsında yer almaktaydı. Nakon ülkesi, batıda Soksonlar ve Marman (Normanlar) ile komşuydu²⁴⁶. Nakon ülkesi ekonomik olarak ucuzdur. Ülkede at sayısı fazla olduğu için bu atlar komşu ülkelere satılırdı. Ayrıca burada silah olarak kılıç, kalkan, miğfer kullanılıyordu.

²⁴² Bizans'ta kullanılan 'Sklavos' biçiminden Arapçaya 'Saqlab' olarak geçmiş olup Slav demektir. Ortaçağ İslam kaynaklarında çoğulu 'Saqâliba' olarak geçer. *Mişin*, s. 8.

²⁴³ Mezen. *Mesudî*, C.2, s. 905.

²⁴⁴ İbrâhîm ibn Ya'qûb İsrâîlî, Faslı ve Yahudi bir gezgin.

²⁴⁵ Çekoslovakya.

²⁴⁶ Büyük ihtimalle bugünkü Danimarka kastediliyor.

Brag'dan²⁴⁷ en yakın şehire 10 mil mesafe vardır. Aynı zamanda köprüye kadar 50 mil mesafe bulunmaktadır. O köprü, Grad Köprüsü olarak adlandırılmıştır ve bu 'Büyük Kale' anlamına gelmektedir. Uzunluğu 1 mil olan mezkur köprü ahşaptandır. Köprüden, Nakon şehrine 40 mil mesafe bulunmaktadır. Grad Köprüsü önünde, suyu tatlı olan bir gölün içerisinde inşa edilmiş bir kale vardır.

Saklablar kalelerini genellikle verimli, çimenlik ve su kaynaklarına yakın bir yer seçip oraya inşa etmişlerdir. Kalelerini inşa ederken önce kalenin boyunun ve hacminin ne kadar olacağını önceden belirlerler ve ondan sonra kare ya da yuvarlak bir şekil çizerlerdi. Daha sonra şeklin olduğu yeri kazıp temeline ahşap ve tahtalar koyduktan sonra tekrar toprak ile doldururlardı. Surları da bu şekilde inşa ederlerdi. Muhtemelen belirli bir uzunluğa ulaştıktan sonra bir kapı koyup, ahşaptan bir köprü ile kaleyi karaya bağlarlardı. Grad kalesinden okyanusa kadar 11 mil mesafe bulunmaktadır. Kale ve surlara ilaveten Nakon ülkesinde ülkenin zenginliğinden dolayı askerleri sayılamayacak kadar büyük bir ordu mevcuttu.

Boislo (Breslau) ülkesinin genişliği, Fraga ile Krakow şehirlerinin arasındaki mesafe kadardır. Bu da üç haftalık yürüme mesefesi demektir. Breslau, Türkler ile komşu olmuştur. Şehir taş, kireç ile inşa edilmiştir. Ticaret konusunda bu şehir, komşu ülkelere kıyasla en dinamik şehirdir. Oldukça fazla pazar bulunur. Tüccarlar Krakow, Rus, Saklab gibi ülkelerden ticari mahiyette eşyalar getirirlerdi. Türk ve Müslüman memleketlerden ise Türk, Müslüman ve Yahudi tüccarlar, dini eşyalar ve muskalar getirirlerdi. Gelenler Fraga şehrinde köle, Gazzder ve tüyler alırlardı.

Fraga ülkesi diğer komşu memleketlere göre daha iyi koşullara sahipti. Ülkede yaşam çok ucuz ve yaşam tarzı oldukça güzeldi. Ülke insanları, bir aylık buğday ihtiyacını sadece 1 kınşar²⁴⁸ ile karşılayabiliyorlardı. Benzer şekilde hayvanları için 40 gecelik yem ihtiyacı sadece 1 kınşar ile tedarik edilebiliyordu. Yine 10 tane tavuğu bir kınşar ile almak mümkündü. Fraga'da insanlar eyer, gem ve dizginleri kendileri dövmekteydi.

Bohemya'da, değerleri hiç değişmeyen ince mendilleri tuzak gibi yapıp para yerine kullanıyorlardı. 10 mendil 1 kınşar değerindeydi. Mendil yerine buğday, un, at, altın, gümüş ve tüm değerli şeyler alınabiliyordu. Bohemya'da yaşayan insanlar esmer, siyah saçlıydı. Sarışınlar çok nadirdi ve bu yüzden oraya gidenler renkleriyle çok fazla dikkat çekiyorlardı.

²⁴⁷ Bekri bir kez Fraga, bir kez'de Brag olarak zikrediyor. Bekri'nin bilerek mi bu şekilde ifade ettiği yoksa bilgileri aktarırken yanlışlık mı yaptığı hususunda maalesef bir fikir sahibi değiliz.

²⁴⁸ Döviz cinsi.

Magdeburg'dan (Merseburg) Boisla şehrine, oradan da Klıva (Kief) kalesine kadar 10 mil mesafe olup kaleden Nobgrad'a (Novi Grad) ise 2 mil mesafe bulunmaktaydı. Kılav kalesi, Salava (Dinyeper) Nehrinde taş ve kireçle inşa edilmiştir. Ayrıca burada Budah (Nudah) Nehri de bulunmaktadır.

Nobgrad'dan Yahudilerin gölüne kadar 30 mil mesafe bulunmaktadır. 25 mil mesafe kat edildikten sonra Maldava (Mulde Nehri) Nehrinde inşa edilen Borcın (Wurzen) Kalesine ulaşmakta, şehrin bitiminde ise Fraga sınırları başlamaktaydı.

Saklab ülkelerinden olan Maşke (Maska), en geniş ve zengin ülke konumunda olup ülkede yemek, et, bal bol miktarda mevcuttu. Oldukça verimli arazileri bulunuyordu. Vergileri menekli miskalar olarak alınmaktaydı. Vergiler, ordu için ayrılmıştı. Askerlere her ay kıyafet, atlar, silah ve tüm ihtiyaçları karşılayacak belli bir miktar ücret devlet tarafından ödenmekteydi.

Kral için 'ilk yardım' adı altında 3.000 zırhlı asker tahsis edilmişti. Mezkur zırhlılar oldukça güçlüdür. Bu zırhlı askerlerin 100 tanesine ancak başka askerlerden 1.000 tanesi bir araya geldiğinde eşit olabilirdi. Ordudan bir askerin erkek yada kız çocuğu olursa, doğumundan itibaren ihtiyaçları karşılanırdı. Erkek çocuk evlenirken mihir, evleneceği kızın babasına verilirdi. Eğer zırhlı askerlerin kızı evleniyorsa mihir kocasından alınırdı.

Saklablar, Barbarlar gibi mihre (nihla)²⁴⁹ çok önem veriyorlardı. Onlara göre mihr oldukça önemliydi. Bir babanın birden fazla kızı varsa şanslı addediliyordu. Yani kızlar zengin bir kaynak olarak görülüyordu. Fazla sayıda erkek demek çok fazla mihir ödeme gerektirdiğinden fakirlik kaynağı olarak adlediliyordu.

Maşke'nin doğusunda Ruslar, kuzeyinde Beros (Prusya) ve geriye kalan kısımlarda ise Okyanus bulunmaktadır. Beros diğer komşularından farklı olduğu ve ayrı bir dil kullandığı için kimse o dili bilmiyordu. Burada yaşayan insanların oldukça cesur olduğu söylenirdi. Öyle ki, buraya dışardan saldırı amaçlı gelenler olur ve bu düşmanları gören ilk Beroslu, diğerlerine haber vermeden onlar ile savaşmaktan çekinmez, ölene kadar savaşmış. Beros'un batısından Rus gemileri geçirdi.

Rus ülkelerinin batı kısmında, 'Kadınlar şehri (Krallığı)' bulunuyordu. Kadınlar Krallığı'nda, atlar üzerinde savaşan cesur kadın savaşçılar bulunuyordu. Bunlar kulelerden hamile kalırlar, doğum yapan kadının kız çocuğu olursa yaşar, erkek çocuğu olursa öldürülürdü. İsraili İbrahim b. Yakup: "Bu şehirle ilgili gelen bilgiler gerçektir. 'Hutteh' (I.

²⁴⁹ Nihla: Arapça'da 'Arı' demektir. Aynı zamanda 'Mıhır' ya da hediye için kullanılan bir terimdir.

Otto 936 – 973) adı verilen Rum Krallığı'ndan biri bana, o ülke ile ilgili bir kaç haber verdi' diye rivayet etmektedir.

Kadınlar Krallığı'ndan sonra batıda, 'Ubaba' olarak adlandırılan bir Saklab kabilesi yaşamaktaydı. Bu kabilenin Maşke şehri ile sınırları bulunuyordu. Ubaba kabilesinin, Okyanus kenarında devasa 12 kapısı olan bir şehri vardı. Bu yüzden Ubaba kabilesi çok güçlü bir kavim haline gelmiş ve sürekli Maşke şehriyle savaş halindeydi. Kabilenin lideri ya da kralı bulunmamakta olup yaşlılar hariç hiç kimsenin sözü dinlenmiyordu.

İbrahim b. Yakub, Bulgar ülkesine dair: *"Bulgar ülkelerine hiç girmedim fakat onların elçilerini, Kral Huttah ile buluşacağı zaman gördüm. Bu insanlar dar kıyafetler giyip, uzun kemerlerle o kıyafetleri tutturlardı. Bulgar Kralının kemerinin üstünde altın ve gümüşten düğmeler vardır. Bulgar kralı uludur, başına taç takar, bunun yanında kendi yazarları ve müsteşarları vardır. Bu yüzden çok büyük kral gibi davranır. Bulgar halkı, başka dilleri de bilmektedir. İncili bile, Saklab²⁵⁰ diline çevirmişlerdir. Bu ülkeler, Hristiyan topluluklardır"* bilgisini vermektedir. İbrahim b. Yakub, Bulgar ülkesine (Balkan ülkeleri) dair bildiklerinin devamında: *"Bulgarların Kralı, Rum'a saldırdıktan sonra burayı Hristiyanlaştırdı. Kral Konstantin şehrine gelince kuşattı. Fakat Rum Kralı, ülkesini savunmak için Bulgar Kralına hediyeler ve değerli eşyalar gönderdi. Nihayetinde kızını bile vermek zorunda kaldı. Fakat evlendikten sonra Rum kızı, kocasını Hristiyanlaştırdı"* demektedir.

Bekri, İbrahim'in söylediklerinden hareketle: *"Bulgar Kralı, hicri takvime göre 300 yıl sonra Hristiyan dinine girmiştir"* çıkarımında bulunmaktadır. Farklı rivayetlere göre, Bulgar Krallığı'nın Basilius²⁵¹ zamanında Hristiyan olduğu ve bugüne kadar böyle süregeldiğine dair farklı rivayetler de bulunmaktadır.

İbrahim b. Yakub'un naklettiğine göre: *"Bulgarların doğu tarafında Konstantin şehri bulunmaktadır. Bacanakya da (Peçenekler) doğu'da bulunmaktadır. Bulgar Krallığı'nın batsında 'Banaca Gölü' vardır. Bu göl, aslında körfez olup Şam Denizi'nden çıkar, buradan Konstantin şehrine ve 'Büyük Toprak' (Avrupa), Rum, Navkubard (Lombardlar) ve 'Ferlene' arasından geçerdi. 'Büyük Topraktaki' tüm şehirleri kuşatır ve neticede yarım bir ada oluşur"*.

Körfezin Şam Denizi'nin doğusunda Saklablar yer almaktadır. Saklabların doğusunda ise Balgari (Bulgarlar) bulunmaktadır. Batıda başka Saklablar vardır. Batıda yaşamakta olan

²⁵⁰ Siccili.

²⁵¹ Anicius Faustus Albinus Basilius yüksek görevliydi. Daha sonra Doğu Roma İmparatorluğu'nda konsolosluk görevine tayin edilmiştir.

Saklablar aşırı derece güçlüdür. Orada yaşayan diğer halklar, Saklablardan korktukları için onlarla münasebet kurmazlardı. Batıda bulunan Saklabların ülkelerinde yüksek dağlar, engebeli yollar vardı. Genel olarak Saklablar çok cesurdur. Soyları parçalanmadığı ve başka yerlere gitmedikleri için asla hiçbir ümmet onların karşısına çıkamamıştır.

Saklablar, çalışkan insanlar olup yerleştikleri bölgeler de oldukça verimlidir. Bunlardan daha çalışkan bir halk asla bulunmamaktadır. Ticareti, Rusya ve Konstantiniye ile yaparlar, oraya mal göndermek için hem kara, hem de deniz yolunu kullanırlardı.

Saklablar Tadışkın, Angli'in (Anglo), Pijanakiye (Peçenekler), Rus ve Hazarlar gibi Saklab dilinde konuşan kabileler ile sürekli iletişim halinde olmuşlardır. O yerlerde (Cevf Ülkeleri)²⁵² vuku bulan açlık ve kıtlık, toprakların verimsiz olmasından dolayı değil aşırı derecede yağın yağmur ve sulardan dolayıdır. Onlar, bahar ve yaz aylarında olmak üzere senede iki defa ziraat yapıp hasat ederlerdi. Saklabların yaşadığı coğrafya soğuktur fakat sıcaktan hastalanan insanlardır. Bu yüzden sıcak olan Navkubard (Lombard) şehrine asla gitmezlerdi.

Saklablar, yediklerinde delireceklerini düşündükleri için tavuk yemezler, ördek ve inek eti tüketirlerdi. Onlar kıskanç insanlardır. Krallar, kadınlarını saklarlar. Saklab ülkesinde bir erkeğin 20'den fazla eşi vardır.

Saklab ülkesinde en fazla elma ve armut ağaçları bulunurdu. Bu ağaçlarda yaşamakta olan üstü yeşil tuhaf kuş, çevresindeki hayvan ve insanların seslerini tekrar ederdi. Saklablar 'Şebek Kuşu' (Papağan) adını verdikleri bu kuşu avlamaya çalışırlardı. Saklabların 'Tatra' adını verdikleri yaban tavuğu da ilgi alanları içerisindeydi. Etleri çok lezzetli olup ağacın en tepesine konarlar, sesleri bir fersah öteden işitilirdi. Bu yaban tavuğunun iki farklı çeşidi vardır. Birisi siyahtır. Diğeri rengârenk olup, tavus kuşundan bile daha güzel olduğu söylenmektedir.

Saklabların vazolarının yanında iki arşın uzunluğunda zurnaları vardır. Ayrıca telli bir çalgı olan udları da mevcuttur.

Saklablar hakkında Mesudî: *"Saklablar çok cesurdur ve soyları çoktur. Istutrane (Sorb) Dulabe (Dules) ve Namcin. Fakat en cesurları Namcin'dir. Sernin (Serbin, Sırp halkı) heybetli bir topluluktur. Murave (Muzeze-Moravya), Harvatin (Hırvatlar) halkı, ondan sonra Sasin halkı, en son da Haşanın gibi ülkeler bulunmaktadır. Bu halklardan bazıları Hristiyan, bazıları ise Yahudilerdir. Bunun dışında kalan grubun dini kuralları yoktur. Cehililer ve bu*

²⁵² Kuzeyde bulunan ülkeleri.

gruptan kralları gelir. Sernin halkı, kralları vefat ettiği zaman kendisiyle beraber hayvanlarını da yakarlar. Doğuya yakın bu ülkelerin Hint halkı inançlarıyla benzerlik gösterdiğini söyleyebiliriz. Ölen bir insanı yakmaktan ‘Tanrı’nın ölen insan için istediği budur’ düşüncesiyle oldukça mutlu olurlarmış” bilgisini verir.

Ölen adamın eşleri, ellerini ve yüzlerini bıçak ile keser hatta eşlerini sevdiklerini ispatlamak için eşlerden biri boğazına bir ip geçirip sandalyeye çıkar, diğer eş sandalyeyi devirerek kadının ölmesini sağlardı. Ölen kadın da eşi gibi yakılırdı. Kadınların evlenmeden cinsel ilişkiye girmeleri günah değildi. Hatta bakire kızlar, kendileriyle evlenen eşleri tarafından: “senden hayır olsaydı, kendine birini koca seçip bakireliğini ona verirdin, fakat senden hayır yoktur” diye tenkit edilip baba evine yollanırlardı.

Saklabların ülkesi çok soğuktur. Ay çıkınca geceleri aydınlık olur fakat o zaman da yerler aşırı derece soğuk olurdu. Toprakları taş, suları buzlanıp kırılması oldukça zor cam gibi olurdu. Buraya gelen gemilerin çoğu buz dağlarına çarpıp yok olurmuş.

Bu halkların hiç hamamı yoktu. Bu yüzden çimecek ahşap evler kullanmaktaydılar. Evleri ahşaptandır. İlk olarak kapıdaki aralıklar yosun ile kapatılırdı. Yosun, zift kadar sağlam olduğu için gemilerde bile kullanılmıştır. Sonra evin içine taştan sıva yapıp en yüksek noktada dumanların çıkması için bir delik bırakılırdı. Sıcaklarda ise o delik kapatılırdı. Bu evlerde ateşin üstüne su dökülür, buhar çıkarılır, evde bulunan herkes bir ot yardımıyla çıkan buharı kendisine yöneltir ve bu şekilde derideki tüm gözenekleri açmaya, hastalıkları dışarı atmaya çalışırlardı²⁵³.

Saklabların Kralları yolculuk yapacağı zaman dört sütunu olan yüksekçe bir at arabasına binerdi. Her bir sütundan bir zincir çıkar, bu zincirler tahtirevanı sağlam tutar, böylelikle arabada bulunan kral ya da hasta kişiler rahatsız olmazlardı.

Saklablar sürekli Rum, Efrencce, Navkubard (Lombard) ve başka devletler ile savaşır ve busavaşları hiç bitmezdi. Savaşta zafer olmadan geri dönüş asla yoktu.

3.9. Franklar (Efrencce)

İfranca (Efrencce), Calalike (Galegos), Saklab, Navkubard (Lombardlar), Eşbenler, Türkler, Hazarlar, Burcan, Lan, Yecuc ve Mecuc bunların hepsi Yafes’in oğullarıdır.

²⁵³ Günümüzdeki ‘Sauna’ ile aynı işleyişe sahip gibi görünüyor.

İfrancalılar Hristiyan'dır. İfranca'da, yaklaşık 150 şehir vardır ve başkentleri 'Bariza'dır²⁵⁴. İslamiyet'ten önce ülkeleri İkrîç adası, Sikilya ve Afrika'ya kadar uzanmaktaydı. Fakat tüm bu yerler bugün Müslüman'dır. İfrancalıların ilk kralı Klodia'dır (Clovis) ve Hristiyan olan ilk kişidir. Daha önceden Mecusi olan Klodia, eşi Gortala'dan Hristiyan dinine girmesi için ona yardım etmesini istemiştir. 332 senesinde bu yerlerin kralı Morik b. Karla'dır ve bu adlar ülkede sürekli tekrarlanır.

3.10. Calalika (Galegada) Hakkında²⁵⁵

Calalika (Galigada) ülkeleri sürekli İfranca ile savaş halindeydi. Bunlar Endülüs'e çok zarar vermişlerdir. Kralları Alfons, Ardun ve Rodimir'dir. Rodimir, Abdurrahman b. Muhamed (III. Abdurrahman) zamanında hükmetti diye bilinmektedir.

3.11. Navkubard (Lombardiler)

Ülkeleri Mağrib ile bağlıdır ve kralları 'Adakis' olarak bilinir. Devletlerinin başkentinin Bunt²⁵⁶ ve şehrin içinde kocaman bir nehir adı olan Sanit olduğu söylenmektedir. Komşu ülkeler sürekli Nokbard şehirlerini almışlardır. Hatta Müslümanlar Toronto, Sardanya ve büyük şehirleri alıp uzunca bir süre orada yaşamışlardır. Fakat Navkubardlar tekrar o şehirlerini geri almayı başarmışlardır. Bugün o yerler Navkubard'a aittir. Navkubardlar güçlü ve cesur bir halktır. O memleketlerde adaların çok olduğu söylenmektedir.

3.12. Kürtler Hakkında

Kürtler hakkında değişik rivayetler vardır. Bazıları Rebia'ya²⁵⁷ bağlı olduklarını söylerler. Diğer bir kesime göre Mazer'in babası Kürt b. Marad b. Sa'asaa b. Havazan'dır. Kürtler, çok eski bir zamanda Gasan kabilesiyle sıkça ihtilaflar yaşadktan sonra dağlara çekildiler ve böylece Acemler ile komşu oldular. O zamandan beri de Acem dilini kullanmaya başladılar.

²⁵⁴ Paris.

²⁵⁵ Endülüs ülkesinin kuzeyinde bulunur. Geniş toprakları vardır. Burada yaşayanların çoğu tembeler ve aptaldır. Kıyafetleri yırtılana kadar asla yıkamazlar. Bu halkın insanları izin almadan başkasının evlerine girerler. Din konusunda hayvanları gibi hiç ilgileri yoktur. *İbn'l Verdi*, s. 169.

²⁵⁶ Bont, Endülüs'te Valencia şehrinin yanında yer almaktadır. *Hamevi*, C.1, s. 540.

²⁵⁷ Rebia ve Mazar, Arap kabilelerinden en önemli soylardır. Rabia, Rebia b. Nizar b. Maad b. Adnan'nın oğullarıdır. *Taberi*, C.3, s. 470.

Bir rivayete göre: “Süleyman b. Davud zamanında Yüce Allah, mümin olan kadınları korudu fakat münafık kadınlar, şeytandan hamile kaldılar. Sonra Yüce Allah, Süleyman’ın mülkünü geri verdi ve o hamile kadınlara: ‘Dağa gidin ve orada onlarla Kürtleşin’ dedi. Hamile kadınlar dağlarda doğum yaptılar ve bu şekilde Kürt kavmi ortaya çıktı”. Diğer bir rivayete göre: “İzdihak zamanında her gün iki adam öldürülür ve beyinleri yılanlara verilir. Fakat bir süre sonra İzdihak’ın veziri, her gün bir adam ve bir koç öldürüp diğer adamları dağa kaçırdı. İşte Kürtlerin başlangıcı bu şekilde gerçekleşti”.

K’nın (Kuti) bildirdiğine göre: “Biurasp zamanında her gün iki adam kesilir ve etlerinden yemek yapılırdı. Bir süre sonra Vezir-i Armail diye bir adam yemek için kestiklerinin haricindekileri Fars dağlarına göndermeye başladı ve böylece orada çoğaldılar”.

Mesudî’nin nakline göre: “Kürt cinslerinden olan Şohcan, Macirdan, Mazincan, Kikan, Parsan ve Mustakan, Daynur toprağında, Hemedan, Azerbaycan, Şam, Musul ve Cudi Dağlarında yaşıyorlardı. Yakubilere göre Kürtler, Hristyan’dır”.

Ebu Nasr Ceyhani: “Eski Kürtlerin yaşadığı yerler için Yahudi topraklarında, Şam ve Cizre toprakları arasındaki yerlerde yaşamışlardır” demektedir.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

ÜLKELER, ŞEHİRLER ve ADALAR

4.1. Ülkeler

4.1.1. Madayin

Madayin, Dicle Nehrinin iki kenarında yer almaktadır. Büyükçe bir şehirdir. Şehrin ‘Bahrsır’ ve ‘Dünya şehri’ gibi adları vardır. Kisra’nın (Enuşirvan) meşhur ‘beyaz sarayı’ burada inşa edilmiştir ve sonra da Akesirelerin²⁵⁸ merkezi olmuştur. Kralın oturduğu yerin çatısında altın bir halka vardır. Bu halka, taç zincirle bağlanıp oraya asılmıştır. Sarayın yakınlarında ateş tapınakları bulunmaktadır.

4.1.2. Ahvaz²⁵⁹

Ahvaz’da bir sene yerleşen insanların akıllarının eksik olduğu rivayet edilmektedir. Oraya giden insanların yerliler gibi olacağı muhakkaktır. Ahvaz’da yaşayan insanların hiçbirinin yanağı al (kırmızı) değildir. Ahvaz’da yaşayan insanlarda sıklıkla humma hastalığı görüldüğü rivayet olunmaktadır.

4.1.3. Fars Toprağına Has Şeyler

Fars topraklarında iki dağın arasında, ‘Sabur Purstak’ adında bir kasaba vardır. Bu kasabadan çıkmakta olan bir duman vardır ki, bu dumana hiç kimse yaklaşamaz. Kuş bile bu dumanın üzerinden uçarken yanıp yere düşer²⁶⁰. Arcan’dan Sahak şehrine kadar uzanan dipsiz bir kuyu mevcuttur.

Kan Feyruz’de, Vircan²⁶¹ şehrinde iki dağın arasında bir mağara vardır. Mağaranın üst kısmından sürekli sular akar. Sihirli olan bu mağaraya bir adam tek başına girerse sulardan tüm ihtiyaçlarını karşılayabilirdi. Dar b. Bahram tarafında Hüseyin Nehri olarak bilinen tatlı su kaynağı vardır. Sular içilebilir fakat birinin kiyafetleri suya temas ederse kiyafetleri yeşil olurdu. Erdeşir Şiraz şehrinde bir göz suyu vardır ve sudan bir bardak içilirse tüm hastalıklar

²⁵⁸ Sasani Hükümdarlığı için kullanan bir termdir. Arapça kaynaklarda: ‘Ekesire’, ‘Kisre Enuşirven’ olarak geçer.

²⁵⁹ Ahvaz, Huzistan ile aynı şehirdir. ‘Ramhürmüz’ olarak adlandırılır. Ahvaz ve İsbahan arası 45 fersahtır. Himyari, *Rawd-ul Mitar*, Mektebet Lübnen, Lübnan, 1984, s. 61.

²⁶⁰ Ateş dağı derler. Ekler kısmı, resim 4 Bkz.

²⁶¹ Virzana, İsbahan ‘da bulunan bir şehirdir. *Hamevi*, C.5, s. 471.

şifa bulmaktaydı. Barkaviye²⁶² şehrine yakın bir yerde dağ gibi duran kül tepeleri vardır. Bazı insanlar orada Nemrut'un taşı olduğunu söylerler fakat bu düşünce doğru değildir. Çünkü Nemrut Kan'ani uyrukludur fakat bunlar ise Babil'de yaşamışlardır.

Fars İmparatorluğu'nda mevcut olan gül suyu dünyada tektir. Bu gül suyu Hint, Çin, Mısır, Mağrib, Yemen ülkelerine gönderilirdi.

Darabcard²⁶³ şehrinde bulunan mumyalar başka şehirlere gönderilirdi. Söz konusu mumyalar, krala ait bir dağda bulunurdu. Bu yüzden buranın kapısı hiç kimseye açılmaz, sürekli kapalıydı. Yalnızca mukarrer bir günde kral, hâkim ya da güvenilir bir zat kapıyı açar, sonra tekrar kapatılarak ayrılırdı.

Darabcard şehri tarafında sarı, siyah, kırmızı, beyaz rengârenk tuz dağları vardır. Bu tuz çok serttir. Onun için masa, kap ve birçok eşyayı yontma işleminde kullanılmak üzere başka ülkelere gönderilirdi. Fars toprağında altın, gümüş, demir, kibrit, civa ve petrol de mevcuttur.

4.1.4. Horasan

Horasan'da büyük binalar ve şehirler vardır. Önceden Horasan'a 'Aşırıya Ülkesi' derlerdi. Şehrin adı Aşur b. Sam b. Nuh'a binaen verilmiştir. Aşur b. Sam b. Nuh, Horasan'a Tufan hadisesinden sonra yerleşen ilk kişidir.

Horasan'ın sınırları doğuda, Sacistan, Hint ülkesi, Oğuz toprağı, Huttel toprağına ve civarındaki topraklara kadar uzanır. Batıda, Carcanin Çölü, kuzeyde; Maveraünnehir'in arkası ve Türklerin toprağının bir parçasına uzanır. Güney'de, Fars çölü, Deylem dağları vardır. Bahsedilen tüm bu yerler, tek bir imparatorluğa aittir.

4.1.5. Maveraünnehir²⁶⁴

Maveraünnehir şehirleri Horasan'dan sonra Kavaziyan, Sagani, Tirmiz, Keş, Nesef, Buhara, İstahr, Semerkand, Hocand, Şaş, Fergana, Babat, Kulsvan'dır. Belh, Toharistan, Bamyan, Havarizm Maveraünnehir'e bağlı değillerdir.

²⁶² Abarkoh /Abarkohya: Farstar'da Varkoh olarak bilinir. Varkoh: 'Dağın üstü' anlamı gelir. Meşhur bir şehir olup İstahr'da, Yazd şehrinin yanında bulunmaktadır. Abu Said: "Abarkoh, İsbahan arası mesafenin 20 fersah olduğunu" bildirir. *Hamevi*, C.1, s. 69

²⁶³ Fars toprağında bulunan bir şehirdir. Darab b. Fars tarafından inşa edilmiştir. *Hamevi*, C.2, s. 446.

²⁶⁴ Horasanda bulunan Ceyhun Nehrinin arkasında bulunan topraktır. Daha önceden nehrinin doğu kısmına Huttel toprağı derlerdi. İslamiyet döneminde Maveraünnehir olarak adlandırıldı. Bölgenin toprakları çok verimli ve zengindir. *Hamevi*, C.5, s. 45.

Maveraünnehir bölgesi maden açısından zengindir. Altın, gümüş vb. madenler bulunur. Bu madenler başka ülkelerde yoktur. Bölgeye Tibet'ten misk gelir. Maveraünnehir pazarlarında Sincap tüyleri satılır ve çok değişik tüyler vardır.

Maveraünnehir verimli bir arazidir. Burada yaşayanlar hayırlı insanlardır. Bu insanlar zengindir, şarkı söylemeyi severler ve hayatlarını sürekli şehri güzelleştirmek için harcarlardı. Yollar yaparlar, yeni binalar inşa ederlerdi.

Ermeniy'e de acaip bir vadi vardır. Hiç kimse bu vadiye bakamaz ve yaklaştırmazdı. Bu vadinin içinde neler var hiç kimse bilmezdi. Çevresine bir tencere konga, o tencere kaynardı. Ermeniy'e de ekşi su vardı. Bu ekşi su, bir tasa konduğunda ekşiliği gider, içilebilir tatlı su haline gelirdi.

4.1.6. Kirman

Kirman, Mukran şehrinin doğusunda bulunmaktadır. Batı tarafı Fars toprağı, kuzeyde, Horasan çölü ve Sacistan toprağı, güneyde, Fars Denizi vardır. O şehirde yaşayan insanların büyük kısmı çok zayıftır ve esmer tenlidir.

4.1.7. Barez Ülkesi Sınırları

Bu ülke, yedi dağın arasındadır. Barez'deki Mizan şehrinin Ciraft ile arası 5 fersahtır. Mizan'da hurma hariç tüm meyveler mevcuttur. Bu şehirden Ciraft'a kar ve meyve getirirlerdi.

4.1.8. Bacanakya (Peçenekler) Hakkında

Cürcaniye'den çıkılıp Bacanakya (Peçenek) toprağına doğru 12 fersah gidilince Havarizm Dağı gelir. O dağın tepesinde bir minare vardır. Dağın eteğinde Peçeneklere ait evler ve çiftlikler bulunur. Burada yaşayan insanlar göçebedir. Sürekli yeşillik ve sulak olan yerlere göç ederler. O toprağın uzunluğu 3 günlük yürüme mesafesidir. Bu kavmin bir kısmı da kuzeyde Cafcah ve ya Kafcah toprağında yer almaktadır. Hazarların güney tarafında kalır. Doğuda, Guziye²⁶⁵. Batıda, Saklablar bulunur. Bu kavimde bolca hayvan, altın, mobilya ve

²⁶⁵ Türk Guziye - Husayn Mu'nis, *Atlas Tarih'il İslam*, Mektebet Medbuli, Kahire, 1987, s. 234). Guziye, Hazar, Kimek, Huzlac ve Bulgarların arasında yer almaktadır. *İbn'i Verdi*, s. 36.

silah bulunur. Aynı zamanda bayrakları, mağazaları vardır. Davulun yerine boru kullanırlar. Peçenek toprağında dağlar olmadığı için saklanabilecek yer yoktur.

Konstantiniye’de esir olan bazı Müslümanların bildirdiğine göre: *“Peçeneklerin Mecusi olduğunu bize söylediler. Fakat Hicri 400 tarihinde Peçenekler, Müslüman bir adamı esir aldılar. Adam fakih ve âlimdi. Bir gruba İslam dininin nasıl bir din olduğunu anlattı, sonra da o grup İslam’a girdi ve o şekilde yavaş yavaş İslam dini Peçenekler arasında yayıldı. Fakat bir kısmı İslam dinine girmek istemediler ve diğerleriyle savaştılar. Müslümanlar 12.000 bin, kafirler ise bu sayının iki katı idi. Yüce Allah Müslüman tarafını kazandırdı. Savaşta kâfirlerin bir kısmı öldü. Kalanlar Müslüman oldu ve bugün orada yaşayanların hepsi Müslümandır”*. Alimler, fakihler ve Kur’an okuyan adamlar bu yerde yaşamaktadırlar.

Konstantin İmparatorluğu’nu inşa ettiren insanlar oradan kaçıp Peçenek toprağına giderse oraya yerleşebilirler, ordaki insanlar rızıklarını onlarla paylaşırlardı. Peçenek kızları ile evlenmek serbest olup bu insanlar ‘Havalis’ olarak adlandırılırdı.

4.1.9. Hazar Hakkında

Peçenek toprağından çıkıp çöl ve ormanlık alandan 10 günlük yürüme mesafesinden sonra Hazar toprağına ulaşılır. Hazar memleketi geniştir. Bir taraftan büyük bir dağa, Tiflis ülkesine, kadar giderdi. Hazardaki koyunlar iki kez doğum yapardı.

Hazar ismi aslında bir iklim ismidir. Hazar’ın şehri büyük bir şehirdir. Şehir, doğu ve batı olarak iki kısma ayrılmış olup, ortada bir nehir bulunurdu. Bu nehir, Rusya’dan çıkıp Hazar denizine dökülür. Şehirlerinin birine Barağış²⁶⁶, diğerine Haslağ adını vermişlerdi. Bu şehirlerden batıda olanı diğerinden çok daha büyüktür. Şehirlerin çevresinde bir sur ve dört kapı bulunmaktadır. Şehirde hamamlar, çarşı, camiler, ve cami imamlarıyla camilerde ezan okuyanlar bulunmaktadır.

Hazarların Müslüman, Hristiyan olanları ve puta tapanları vardır. Hazar’ın kralı Yahudi’dir)²⁶⁷ ama Hazar ülkesinde Yahudi azdır. Kralın sarayı, nehirden biraz uzaktır. Hazar’ın Kralı, Yahudi dinine girmeden önce Mecusi’ydi. Daha sonra Hristiyan oldu fakat fesatlık gördüğü için üzüldü. Sonra valiler otururken konu ile ilgili konuşmaya başladılar. Bu

²⁶⁶ Borğuş: Rum toprağındaki Lyon şehrinin yakınlarda bulunur. Şehir, her bir bölümün ayrı bir suru olduğu iki kısımdan oluşur. Şehrin birinci kısmında oturanların ekseriyeti Yehididir. *Himyari*, s. 88.

²⁶⁷ *İstahrî*, C.4, s. 127

valilerden birisi şöyle dedi: *“Ey hükümdar! Kitap sahiplerinin üç farklı grubu vardır. Bunlara bir yazı gönderin, bilmek istediğiniz şeyleri rahipler gelince onlara sorun”*. Rahip gelince Yahudi bir adam, hükümdar ile oturdu ve adam rahiple tartışmaya başladı. Adam: *“Musa b. Ümran ve onun Tevrat’ı hakkında ne düşünüyorsunuz?”* Diye sordu. Rahip: *“Musa Nebidir ve Tevrat bir haktır”* dedi. Akabinde Hristiyan dini ilgili soru sordu. Rahip sadece *“Hz. İsa b. Meryem nebimizdir. İsa bir gerçek sözdür”* deyip sustu, hükümdarı ikna etmeye çalışmadı. Yahudi adam: *“Bak benim dinimi tasdik etti fakat onun dinini bize pek anlatmadı”* dedi. Bu olaydan sonra hükümdar Müslümanlardan bir âlim istedi. Bahsi geçen Yahudi adam, yoldayken Müslüman adamın yemeğine bir zehir koyup onu öldürdü. Ondan sonra Yahudi adam, hükümdarı ikna etti ve Hazar Hükümdarı bu suretle Yahudi oldu.

Hazarlar sadece kışın şehirlerde otururlar, yılın geri kalanında çiftçilik yaparlardı. Bahçelerinde meyveleri boldur. Hazarlar mükemmel bir dış güzelliğe sahiptirler. Hazarlar puta tapan insanlara kendi oğullarını köle olarak satarlardı.

Hazarlar kendi hükümdarlarına itaat etmezler, Fars İmparatorluğundaki İran Şah'a itaat ederlerdi. Askerler sürekli onun emrindeydi. Onun ile savaşırken tüm silahları, koruyucu kalkan bayrakları alıp giderlerdi. İki arşın kazık alırlar, o kazıkları yere iyice saplayıp duvar gibi bir şey yapıp onu korurlardı.

Hazarlar en çok balık ve pilav yerler, pamuklu elbiseler giyerlerdi. Hazarların dili çok farklıdır. Ne Türklerin ne de Farsların diline benzer. Dünyada onların haricinde dillerini hiç kimse bilmez.

Hazarların Krallığında, Müslüman, Hristiyan, Yahudi ve putperestlerden oluşan yedi hâkim vardır. Bunlar paylaşmak istediği konuları kendi hükümdarlarıyla değil Hazar Hakanı ile paylaşırlardı. Çünkü ‘Hakan’ unvanı onlar için hükümdardan çok daha kıymetliydi.

4.1.10. Pardas²⁶⁸ Hakkında

Pardas ülkesi, Hazarların ve Bulgar’ın ortasında kalır. Hazarlar ile arasında 15 günlük yürüme mesefesi vardır. Pardaslar, sürekli Bulgar ve Peçenekler ile savaşırlardı. Bunların dini Guziye (Oğuzlar) gibidir. Pardas memleketinin toprağı çok geniştir, bir buçuk ay yürüme mesafesi kadardır. Ticarethaneleri fazladır. Bunların yaklaşık 10.000 askeri vardır. Bu ülkede en çok bulunan funda ağacıdır. En çok sattıkları mal bal, yün ve sansardır. İnekleri ve

²⁶⁸ Himyari, s. 518.

koyunları çoktur. Çiftlikleri çok geniştir. Bunlardan bir grup ölülerini gömerken, diğer grup ise yakardı. Kızlar büyürken babaları kararlarına karışmaz, eşlerini kendileri seçerlerdi.

4.1.11. Balkar (Bulgar) Hakkında

Balkar, Pardas'ın yanında yer almaktadır. Bu iki şehir arası 3 günlük yürüme mesefesidir. Evleri, İtil (İdil) Nehrinin kenarındadır. Bu evler Pardas ve Saklablar arasında kalır. Sayıları 500 kişi kadardır. Krallarının adı Mes'tir (Almuş) ve Müslümandır. Balkarlar, Hazarlar ve Ruslar ile ticaret yaparlardı.

4.1.12. Macgariya (Macar) Ülkesi

Macgarılar, Peçenek ve Balkar'daki Askal şehri arasında bulunur. Putperesttirler. Çadırlarda yaşarlar ve sürekli suyun bulunduğu yeşil alanlara göç ederler. Bu şehrin uzunluğu 100 fersahtır. Şehrin bir kısmı Rum toprağı ile sınırdır. Diğer tarafında bir dağ vardır ve bu dağ yönünde Abyandiye adında bir kavimle sınırları vardır. Mezkur dağın en aşağısında Hıristiyan 'Oğuna' diye bir kavim vardır. Aynı zamanda Müslüman toprağı ve Tiflis şehriyle de sınırları mevcuttur. Mezkur dağ Erminye, Bâb'ül Ebvâb ve Hazarlar'a kadar uzanır. Macgariya halkının hayvanları, çiftlikleri çoktur.

4.1.13. Serir (Avar)

Hazar ülkesinden çıkıp çölde 12 gün yürüyerek büyük bir dağa varılır. Dağdan üç gün boyunca yukarıya çıkıldığında Serir'in kral sarayına ulaşıldı. Dağın en yüksek noktasında bulunan Sarayın çevresi surla çevriliydi. Sarayda Kralın, altından bir seriri (yatağı) vardı ve bu yatak Fars Krallarına aitti. Kral'ın 20.000 adamı vardı. Bunlar kurumuş bir başa ibadet ederlerdi. Sarayın sol tarafında bir yol vardır, bu yolu takiben dağları ve otlakları aşıp 3 gün yol aldıktan sonra ekseriyeti putperest olan Lan Kralığı'na ulaşıldı.

4.1.14. Burcan Hakkında

Burcan'ın bazıları Yunan b. Yafes'in oğludur ve bunlar Mecusilerdir. Memleketleri oldukça geniştir. Rum, Saklab ve Türkler ile sürekli savaşırlardı. Rumlar daha yakın oldukları

için en şiddetli savaşları onlarla yaparlardı. Konstantiniye şehri ve Burcan arası 15 günlük yürüme mesafesindedir. Bu memleket bir ay yürüme mesafesidir.

Hayvanlara sadece savaşırken binerlerdi. Rumlar ile barışınca onlara vergi vermeye başladılar. Bu vergi Saklab cariye ve çocuklarıydı. İçlerinden biri öldüğünde onu, derin bir lahite koyup eşi ve cariyeleriyle birlikte toprağın altına indirirler ve böylece hepsi ölürdü. Fakat başka halklar ölüyü eşi ile beraber yakarlardı.

4.1.15. Yecüc Mecüc Seddi Hakkında²⁶⁹

Yecüc - Mecüc Seddi ve Hazar ülkesi arasında 1 ay yürüme mesefesi vardır. Belki de daha uzundur. Kuta'nın rivayetine göre, bir adam Hz. Muhammed'e: "*Ben Yecüc - Mecüc Seddini gördüm*" demiş, Hz. Muhammed, adama: "*Nasıl buldunuz onu peki?*" Diye sormuş ve adam: "*Gürra' (testi) gibi gördüm*" cevabını vermiş.

Vahap'ın bildirdiğine göre: "*Zülkarneyn, Türk toprağının kuzey tarafında, iki dağın ortasında durup arasındaki mesefeyi 100 fersah olarak ölçtü. Ondan sonra su gelene kadar kazdı. Kazdığı yerin genişliği 50 fersah kadardı. Burayı kaya ile doldurdu, bakırla kapladı. Sonra demir ve bakır sütunlar kullanarak seddi yer üstüne çıkardı*".

İbn Afir'in rivayetine göre: "*Muaviye b. Ebi Süfyan²⁷⁰, Yecüc Mecüc Seddini görmek için 25.000 adam gönderdi. Akabinde Hazar Hükümdarından izin almak için ona hediyelerle birlikte bir mektup yolladı²⁷¹. Hazar Hükümdarının iznine müteakip Süfyan'ın adamları dağlara çıktı, bu sırada bir sarı parıltı çıktı. Bu demirin sarısıydı. Gene bu sırada seddin içinden bir ses geldi ve sese yönelerek merdivenleri buldular. Bir adam merdivenleri çıkmaktaydı, merdivenleri çıkarken tam orta yere geldiğinde merdiven sallandı ve adam düştü. Kalan adamlar kürek buldular ve küreği, Muaviye'ye götürdüler*". Muaviye, bir âlimden fikir istedi. Fikir istemesine neden olan konu şöyleydi: "*Hükümdar, bir grup adamını sedde gönderdi. Adamlarının biri öldü diğerleri bir demir parça ile geri döndüler. Nasıl*

²⁶⁹ Yecüc ve Mecüc: Yafes, b. Nuh'u oğullardır ve bunlar iki kabiledir. Riveyetlere göre: "*Zülkarneyn, Yecüc ve Mecüc'ün olduğu yere gitti. Orada mavi gözlü, sarı saçlı halkı toplayıp şöyle ona, şöyle şikâyet ettiler, 'Ey kralımız! Şu dağın arkasında müfsit ve sayısız bir kavim vardır. Bunlar bizim arazimizi sürekli tahrip ederler, meyvelerimizi yerler' dediler. Zülkarnayn, 'Nasıl bir havımdır?' Dedi onlar ise: 'Çok kısa, geniş yüzlüler ve sayıları çoktur' cevabını verdiler. Zülkarnayn, 'Peki adlarını biliyor musunuz?' Diye sordu ve 'Evet, Yecüc Mecüc, Tevil, Taris, Mensek ve Kumara. Bunlar bize en yakındır fakat başka kabileler de vardır' cevabını aldı. Akabinde 'Ey Kral! Keşke bu miletten bizi kurtaysaydınız' yakarışları karşısında Mecüc'e karşı sed inşa edilmesine karar verildi". Hamevi, C.3, ss. 197-200). İbn'i Verdi'nin bildirdiğine göre: "*Yecüc ve Mecüc, Saklaplar ve Kimyakya arasında bulunur. Yecüc ve Mecüc'ün oturduğu yerler çok yüksek noktadadır. Oraya ne insanlar ne de hayvanlar ulaşabilir*". İbn'i Verdi, s. 36.*

²⁷⁰ Muaviye b. Ebî Süfyan, Sahâbî Emevî hilâfetinin kurucusu (661-680).

²⁷¹ Buradaki hadise, Halife Vasık dönemindeki bir olay ile karıştırılmaktadır.

Olur ? Muaviye gelen askerleri başka askerlerle karıştırdı fakat âlim gelen askerleri, kendileriyle karıştırılanlardan ayırt edince Muaviye çok şaşırıldı ”.

İbn Hurdadbih’in nakline göre: “Vasık’a²⁷² gelen Türk kitaplarının çevirilerini yapan Sellam diye bir tercüman vardı. Bana şöyle dedi: “Rüyada Vasık, Yecüc ve Mecüc’ün seddini açık gördü. Kalkınca hemen 50 adam ile beraber o seddi kontrol etmek için bizi gönderdi. Ondan sonra bana 5.000 dinar ve 10.000 dirhem verdi. Yanımdaki adamların her birisi için de 1.000 dirhem ve bir sene yetecek kumanya verdi. Erzakları su ile taşımak için bana 200 katır verdi. Sonra Erminiye sahibi İshak b. İsmail’e bir mektup gönderdi. Bize diğer yerlere gitmemiz için o yardım edecekti. Sonra İshak Bâb’ül-Ebvâb’a, oradaki Serir’de bulunan Filan Şah’a, sonra Filan Şah Hazar’ın Kralı Tarhan’a yazdı. Hazar Kralı, bizimle beş adam gönderdi. Onun yanından çıktık, 25 gün yürüdük. Sonra siyah kötü kokan bir toprağa geldik. O kokuları koklamamak için bir şeyler kullandık. Sonra 10 gün yürüdük. Öylece harap bir şehre geldik. Daha sonra öğrendik ki, Yecüc ve Mecüc, o şehri yok etmişlerdi. O şehre 27 gün içinde yürüdük. Sonra dağın üzerinde yakın bir kaleye geldik ve o dağ az önce zikrettiğimiz dağın arasında Sidde bulunan dağlardan bir tanesiydi. O dağ, bir sürü kaleler ile çevrilmişti. Kalelerde yaşayan insanlar hem Arapça hem de Farsça konuşuyorlardı. Çoğu Müslümandı, içlerinde Kur’an okunan birçok camileri vardı. Bize, ‘Nereden geldiniz?’ Diye sordular. ‘Emir’ül-Müminin’in habercisiyiz’ deyince şaşırıp kaldılar. ‘Emir’ül-Müminin yaşlı mı, yoksa genç mi?’ Diye sordular. Biz de, ‘Genç’ cevabını verdik. Akabinde bize ‘Nerede bulunur?’ diye sordular. Biz de, ‘Irak’ta’ cevabını verdik. Bu cevabımıza, ‘Daha önce hiç duymadık’ dediler. Bu dialogtan sonra kocaman, düz, ortasını bir vadinin kestiği bir dağa geldik. Vadinin genişliği 150 arşındı. Dağdan sonra her birinin genişliği 25 arşın, kalınlığı 50 arşın olan iki destek bulunuyordu. Kapı ışığı 10 arşındı, fakat sadece beş arşınlık kısmı belli oluyordu. Kapı çift olarak her bir tarafta 50 arşındı. Kapının kilit uzunluğu yedi arşın, yerden yükseliği 25 arşın, anahtarın uzunluğu bir buçuk arşındı. Kapı ile beraber iki kale daha vardı. Her biri 200 arşındı. İkisinin de arasında bir kaynak suyu vardı. Bir kalede daha önceden sed bina edilirken kullanılan aletler vardı: Demir tencereler, demir kaşıklar, kalan demirler. O kalelerin hâkimi, her Cuma 10 asker ile kaleleri mutlaka ziyaret ederdi. Her bir asker, bir demir sopa alıp kaleye gelince kiliti üç kez vurur, ona göre insanlar onun geldiğini anlarılardı. Buraya çok yakın bir yerde büyük bir kale daha vardır. Oradaki insanlara: “Yecüc ve Mecüc halkından kimseyi gördünüz mü?’ Diye sorunca “Evet, bir kez balkonlarda birkaç tane gördük. Fakat siyah bir rüzgar gelip düşürdü onları. Ve her bir adamın boyu bir buçuk

²⁷² Hârûn Vâsık Billâh 842- 847, dokuzuncu Abbasi halifesidir.

karıştı’ cevabını aldım. Ondan sonra oradan çıktık, Horasan tarafına geçtik. Semerkand’a gelince gerekli yemek ve içeceği bize verdiler. Ondan sonra yolumuza devam ettik ve Abdullah b. Tahir’e gittik. ‘*Selam*’ dedi, bize 100.000 dirhem verdi. Yanımdaki adamların her birine de 500 dirhem verdi. Sonra bizim yolumuzu tahmin etti. Oraya ulaştığımız süre 28 aydır”.

İbn Hurdadbih: “*Tercüman Sellam toplu haberler verdi bana. Yolculuk yaparken yazdığı notları okuyarak verdi ve aynı haberlerin vesikasını yolladı. Sellam’ın söylediklerini gönderdiği vesikalar ile kıyasladık, aynı çıktı*” demektedir.

Diğer bir rivayete göre: “*Yecüc ve Mecüc halklarından bir adam 1.000 çocuk yapmazsa ölmez*” diye söylenir.

Bekri, bu bölümde: “*memleketleri ve halklarından, Horasan’ın yakınındaki yerlerden, ümmetlerden, hepsinden, mesafelerine, durumlarına ve şühretlere göre bahsettik*” demektedir.

4.1.16. Roma Ülkesiyle İlgili Bilgiler

Roma İmparatorluğu’nun evi (başkenti) Roma’dır. Orada tüm kralları içerisinde sadece 29 kral yaşamıştır. Ayrıca Navkubard’da (Lombardlar) iki kral yaşamıştır. Bunların haricinde iki kral daha Roma’da yaşamıştır. Daha sonraları Büyük Konstantin tahta geçince Bizanta (Byzantium) şehrini inşa etmiştir. Çevresine bir sur dikmiştir ve bu şehre Konstantin²⁷³ olarak adını vermiştir. Bu şehrin 100 kapısı olup doğu kapısından batı kapısına kadar 28 mil mesafe bulunmaktaydı.

Kralın sarayı çevresinde ayrı bir sur olup bu surun üç kapısı vardı. Surun yanında Kral’ın kilisesi mevcuttur. Bu kilisenin 10 kapısı vardı. Bu kapılardan 6 tanesi altından, geriye kalanları gümüşten yapılmıştı. Kralın ibadet yeri, dört arşına kadar inci ve mücevher ile kaplanmıştı. Kilisede ‘Organ’ (Yunanca Organon) olarak adlandırılan bir müzik aleti vardı.

Organ, ahşaplı kareli kompresör gibi olup içinde 60 altın boru bulunduruyordu. Boruların uzunluğu bilinmemekle beraber birbirinden farklı uzunluğa sahiptiler. Bunların yanı sıra üç aletin üzerinde biri sağda, biri solda, biri de ortada olmak üzere toplam üç haç bulunmaktaydı. Bu aletler Romalılar için çok değerliydi. Ayrıca güzel ve garip sesler

²⁷³ Roma bölümüne Bkz.

çıkarıyorlardı. Çok eğlendirici ve oldukça önemli olan bu enstrümanlar kralları hiç istigna etmezlerdi.

Krallar kiliseye gitmek istedikleri zaman saraydan kiliseye kadar hasırlar açılır, hasır üstünde güller atılır, duvarlar süslenir, Kral çıkınca karşılaşmak için 10.000 beyaz ipekli elbise giyen kuhenler çıkar, sonra 10.000 mavi elbise giyen işçiler ellerinde altın topuz tutarlardı. 5.000 Saklab gencinin elinde, Horasanlılara benzer şekilde altın haç bulunmaktaydı. Bunun yanında her biri altından bol yenli elbise giyen ve ellerinde mızrak tutan 10.000 Türk ve Hazar genci sahneye çıkardı. Altın elbise giyen ve altın asalı 100 papaz bulunurdu. Papazlardan sonra 100 genç çıkar ve her biri inci ve mücevher ile kaplanmış elbise giyerlerdi. Elleri altın bir tabut vardı. Tabutun içinde Kral'ın ibadet kıyafetleri bulunmaktaydı. Bu törenden sonra bir adam çıkar ve orada bulunan herkesi komutuyla sustururdu. Daha sonra yaşlı bir adam elinde altın ve mücevher ile kaplanmış leğen ve ibrikle çıkar, nihayetinde Kral görünürdü. Kıyafetleri altından dikilmiş, mücevher ve inci ile kaplanmış Kral, elinde altından küçük bir hukka (kutu) taşırdı. Bu hukkanın içinde toprak vardı. Her bir adımda vezir kendi dilinde 'ölmek ve belayı zıkr edin' anlamında 'Men rumut nesabtır' derdi. Vezirin her konuştuğu anda Kral durur, elindeki kutuyu açıp o toprakları ağlayarak öper, kilise kapısına gelene kadar öylece devam ederdi.

Kiliseye varınca o leğen ve ibriği tutan yaşlı adam gelip Kral'ının eline verir, ellerini yıkar, ondan sonra kral vezirine bakıp şöyle derdi: *"İnsanın döktüğü masum kanlardan Tanrı bu konu ilgili bana hesap sormayacak. Çünkü hepsi senin boyunduruğundadır"*. Ondan sonra üstündeki elbiseyi çıkarıp vezirin üstüne bırakır, *"Hakkı söyleyin"* diyerek vezire hitap eder, sonra o vezir tüm Konstantiniye'deki çarşıları gezip hakkı söylemiş. Ondan sonra tabuttaki kıyafetleri giyip kiliseye girer ve Müslümanların getirilmesini emrederdi. Müslümanlar gelince, o kadar güzel ve süslü bir yer olduğundan bahsederler ve üçkez *"Allah'ım Kralım'a uzun uzun ömürler versin"* derlermiş. Kralların arkasında üç tane at sürerlermiş. Atları gri renkte olup İskender'in atlarıyla aynı soydan geldikleri söylenir. Fakat İskender öldükten sonra Yunanlılar onları almış, onlardan ise Rumlar gelip almıştır. Atların eyerleri altın, mücevher ve inci ile kaplanmıştır.

Ebu Said Fariki: *"Kral kiliseye girince, altın mücevher ile kaplanmış kılıçlar takdim edilir, her bir kılıç sekiz karış uzunluğundadır. İbadetleri sona erdiğinde Kral, aynı şekilde geri döner"* diye bildirmektedir.

4.1.16.1. Roma Şehri Hakkında

Roma, düz bir yerde bulunup çevresinde dağlar vardır. Roma'ya en yakın dağ olan Godi Dağı, 6 mil uzaktadır. Roma'nın genişliği 40 mil, çapı ise 12 mil uzunluğundadır. Ortasından Tipros (Tiber) Nehri geçer akabinde iki nehre bölünür ve sonra gene tek bir nehre dönüşür. Roma'nın içinde kimsenin ele geçirmeye muvaffak olamadığı Ment Arkut (Castell'Arquato) adında bir kale vardır. Roma'nın Şam Denizi (Akdeniz) ile arasında 12 mil mesafe vardır.

Roma'da yaşayan halklar dünyadaki en korkak halklardır. Tüm işleri büyük papaz halleder. Hristiyan kralları, papa ile buluşurken kralın papazın ayağını öpmek için uzandığı ve kafasını papa izin verinceye kadar kaldıramadığı söylenir. Eski Roma'ya 'yaşlı' ya da 'ağlayan Roma' denmekteydi.

Roma şehrinin karşısında bir nehir bulunmaktaydı. Başpapazlar bu nehrin arka tarafında 'Yuvanş' adında bir şehir inşa ettirmişlerdi. Mezkur şehrin duvarları kalay ve kurşundan inşa edilmişti.

Roma'nın içinde Şanta Patra (Saint Peter kilisesi) bulunur. Kilisenin içinde Hz. İsa'ya ait bir resim vardır. Bu resimde Hz. İsa, çarpmıha gerilmiştir ve bu yüzden üzgün görünmektedir. Kilisenin ortasında altından yapılmış, geçmiş krallara ait birkaç tane daha resim vardır. Kilisenin dört adet gümüş kapısı vardır. Kalenin duvarları bakırlı, çatısı ise kireçle kaplanmıştır. Kalenin sütunları Beyt'ül-Makdis'ten getirmişlerdir ve bunlar gayet hoş ve güzel eserlerdir. Aynı zamanda Havariler Butros ve Polis'in²⁷⁴ evleri bulunmaktadır. Kilisenin uzunluğu 309 arş, kalınlığı ise 100 arştır.

4.1.16.2. Romalılar, Davranışları, Mezhepleri ve Onlara Dair Bazı Bilgiler

Rumlar traş olurken sakalları ve saçlarını tamamen tıraş ederler, eğer eksik traş olurlarsa o adamın tam bir Hristiyan olmadığı söylenirdi. Rum alimleri: *"Havariler bize fakir geldiler. Her biri elinde bir sopa tutar. Biz, kralları altın sandalyede oturtuyoruz, onlara, ipekli elbiseler giydiriyoruz. Bizi, Hristiyanlığa davet edince kabul ettik, saç ve sakallarımızı kestik. Ayrıca ne kadar sadık olduklarını söylediler. Sonra kendi sakallarımızı, saçlarımızı kefaret için kestik"* derlermiş.

²⁷⁴ Rum Kralları bölümünde bilgi verildi, Bkz.

Hristiyanlar, pazar gününü tazim ederler. O gün, Hz. İsa mezardan çıkmış sonra Havarileri ile toplanmış ve göğe yükselmiştir. Hristiyanlarda namaz kılmak için cünüplüğü giderme ya da abdest almak şart değildir. Onlara göre niyet daha önemlidir. Onlar: “*Bu senin etin ve senin kanın*” demeden kurban almazlar. Onlarda sarhoş olmak haramdır. Kurban aldıktan sonra ağızlarını temizlemeden hiç kimse konuşmaz. Bir erkeğin birden fazla kadınla evlenme hakkı yoktur. Kadın, başka bir erkek ile zina ederse erkek onu satar. Aynı şartlar erkek için de geçerlidir. Boşanma yoktur. Miras dağılımında kadın 2, erkek 1 hisse sahibidir. Kurallara göre kırmızı süngeri sadece krallar giyebilir.

Zinadan olan çocuğun babasından miras hakkı ancak babanın başka çocuğu olmaması halinde mümkündür. Hristiyanlar, Cumartesi ve Pazar günleri oruç tutmazlar. Oruçları hafiftir. Hz. İsa 40 gün, gece - gündüz oruç tutmuştur. Usul böyleyken Hristiyanlar her gün öğlen saatine kadar oruç tutarlarmış. Namaz için ve ya bayram günü kiliseye gitmeyenlerin herhangi bir suçu yoktur. İncil’de sadece 557 mesele vardır fakat çoğu önemli değildir.

4.1.17. Mecdüniye (Makedonya) Hakkında

Mecdüniye, Yunanlı Rumların merkezidir. İskender’in hocası Aristoteles (Aristo) orada doğdu. İskender ve Aristo arasında mektuplar vardır. Kendisi, “Eskiden Mecdüniye’nin kralı Mariş idi. O kralın namına ‘Mamariya’ olarak adlandırılmıştır” demektedir.

4.1.18. Tarakiba (Trakya)

Tarakiba’nın doğusunda, Konstantinye, Kible tarafında deniz bulunur. Ayrıca batıda, Mecdüniye (Makedonya) ve Taşalya (Tesalya) şehirleri vardır. Tarakibya’da at sporu için gem yapılmıştır. At sporunu ilk defa yapan bu halk arasında veterinerlik ortaya çıkmıştır.

4.1.19. Taşalya²⁷⁵

Türk ve Rum Toprakları arasında bulunmaktadır. Taşalya’da ilk altın para basıldı.

²⁷⁵ “Roma ve Türk ülkesi arasında yer almaktadır. İçinde iki göz suyu vardır. Koyunlar tek bir gözden su içerlerse siyah olur, koyun hamileyse ve tek bir gözden su içerse koyu siyah doğar”. *Himyari*, s. 520.

4.1.20. İngiliz Ülkesi²⁷⁶

İngiřlerin²⁷⁷ kökeni Türk'tür ve Saklablarla yan yana yaşamışlardır. Ülkenin batısında, Bovira (Bavira)²⁷⁸, Boislo (Breslau) ve Ruslar vardır. Doğusunda ise, Becenek (Peçenekler) vardır. Kıfar²⁷⁹ ülkesi, Bulgarlar ve Becenek ülkesi arasında yer almaktadır.

4.1.21. Rus Hakkında²⁸⁰

Rusların ülkesindeki bir ada çevresinde bir göl vardır. Bu adanın genişliği 4 ya da 5 gün yürüme mesafesindedir. Kralı, 'Rus Hakanı' olarak adlandırılmıştır. Bu milletin sayısı yaklaşık 100.000 kadardır.

Ruslar toplanıp sürekli gemiler ile Saklablar'a saldırırlardı. Balkarya şehri Ruslar ile müttefiktir. Rusların çiftçiliği olmadığı için en önemli geçim kaynakları ellerindeki kılıçlarıdır.

Rivayete göre Ruslar, üç farklı gruptan oluşmaktaydı: Birinci grup, Kuyaba'da (Kubana) yaşar ve bunlar Bulgarlara en yakın olanlardır. İkinci grup, Salava (Slavlar), üçüncü grup, Vasaniye/ Putperestlerdir. Kralları da Avsan şehrinde ikamet etmektedir.

Tüccarlardan hiç kimse Kuyaba şehrini geçmez, Avsan şehrine giremezmiş. Çünkü oraya herhangi bir yabancı yaklaşırsa ölmüş. Fakat bu bilginin doğruluğundan kimse emin değildir.

4.1.22. Ülkelerin Sınırları

Horasanlılar bedenlerini tanzim ederler, ilhamları ve fikirleri tekbir ederlerdi. Horasanlılar iyi düşünen bir topluluktur ve her şeye bir çare bulabilme özellikleri vardır.

²⁷⁶ İngiliz kelimesinin bizim kullanımımızda Angoros (<kongoros) olması gerekmektedir fakat arapçada muharref bir biçim almıştır.

²⁷⁷ "İngişler: sadece 'Allah'a ibadet ederler, domuz etini asla yemezlermiş. İngişler yemeklerine başlamadan önce mutlaka ateş yakarlar ve en iyi ekmeklerden bir parçayı ateşe atarlarmış. İnanışlarına göre: ateşten çıkan dumanlar, gökyüzünde toplanır ve ekmeği ateşe atan adam öldüğü zaman o duman onun için ödül olarak bulunacakmış. İngişler oldukça cimriylermiş. Fakat yabancı ve köleler, İngiş kadınlarıyla yatabilirlermiş. Bu konuda köpek gibilermiş". *Himyarî*, s. 39. Himyarî, bu nakli Bekri'den aldığını ifade etmektedir. Lakin çalışmamıza konu olan Bekri'nin bu eserinde böyle bir bilgiye rastlamadık.

²⁷⁸ Bovira, Efencedeki büyük şehirlerinden bir tanesidir. *Himyarî*, s. 117.

²⁷⁹ Arapçada Kıfar: 'harap bir yer' anlamına gelmektedir.

²⁸⁰ Rusların, Bulgar ve Hazar toprakları arasında yere almaktadırlar. Türklerden bir kısmı kendi toprağından çıkıp Hazar ve Rumların arasında bir yere yerleştiler. Bunlara 'Yahyakı' denilir. *İbn'l Verdi*, s. 127.

Bekri'nin Alfazari'den bildirdiğine göre: “Horasan’dan Tanca’ya kadar 3.000 fersah uzunluk ve 700 fersah genişlik vardır”.

Çin ülkesi, doğuda 31.000 fersah çarpı 11.000 fersah genişliğindedir. Hint, doğuda 11.000 fersah uzunluğunda, 7.000 bin fersah genişliğindedir. Tebet, 500 fersah uzunluğunda, 230 fersah genişliğindedir. Kabil Şah²⁸¹, 400 fersah uzunluğunda, 60 fersah genişliğindedir. Türklerin ülkesi, 1.000 fersah uzunluğunda ve 500 fersah genişliğindedir. Hazarlar ve Lan memleketleriyle birlikte 700 fersah uzunluğunda, 500 fersah genişliğindedir. Burcan, 1.500 fersah uzunluğunda ve 700 fersah genişliğindedir. Saklablar, 3.500 fersah uzunluğunda, 420 fersah genişliğindedir. Endülüs, 800 fersah genişliğinde 100 fersah uzunluğundadır. Roma, 3.000 fersah uzunluğunda, 700 fersah genişliğindedir ve bu şekilde toplamda ülkelerin 72.400 fersah uzunluğu, 25.250 fersah genişliğinde oldukları rivayet olunur²⁸².

4.2. Şehirler

4.2.1 ‘İranşehr’²⁸³ Şehirleri Hakkında

İranşehr’in bir çok ülkesi ve her bir ülkesinde birçok şehri vardır. Horasan, Kirman, Fars, Ahvaz, Cebel, Arminya, Azerbaycan, Musul, Cezire, Şam, Sursten bu memleketler arasında yer almaktadır.

Horasan’ın şehirleri: Topsan, Kohstan, Nisabur, Herat, Buşanc, Bağdis, Nes, Tasa, Abyord, Serahs, Merv, Aroz, Talkan, Faryab, Zozcan (Cürcan), Termed (termez-Tirmiz), Maveraünnehir, Buhara, Semarkand, Kiş, Nesev, Türk, Şaş, Fergana, Aşrusana, Havarizm.

Kirman’nın şehirleri: Avas, Sırcan, Perdsir, Yam, Cirift, Hormuz.

Fars şehirleri: Sabur, İstahr, Erdşirhur, Darabdcard, Fasa, Arcan ve Şiraz.

Ahvaz şehirleri: Ahvaz çarşısı, Cündü Sabur, Ramhermez, Serak, Baydak, Testetir ve Sus.

Cebel şehirleri: Madızan, Mahrac, Wakdak, Küfe, Daynur, Basra, Nihavend, Hemedan ve Kam.Cebel ve Horasan’a nisbet olan şehirler aynı zamanda olmayan şehirler: Rey, Koms, İsbahan, Şaherzur, Samğan, Darabaz, Kazvin, Abhar, Vazincen, Taberistan, Curcan ve Dabavan.

²⁸¹ Sint memleketlerinde bulunan bir şehirdir. Kabil ve Daybel ile arası 4 fersaktır.

²⁸² Bu verinin içerisinde Arap ve Afrika ülkelerine dair istatistikî bilgiler de mevcuttur. Lakin burada bahsedilmesini pek uygun görmedik.

²⁸³ Havrizmi: İranşehr, İrak, Fars, Cibal ve Horasan topraklarıdır” der. İranşehr, dünyanın tam ortasında olan bir kıttadır. *Hamevi*, C.1, s. 289.

Erminiye şehirleri. Arran, Carzan, Naşva, Halat, Dubeyl, Siraj, Cardbil, Bahıs, Erciş, Siscen, Bâb'ül Ebvâb ve Darcan.

Diğer bir tarafta Azerbaycan'daki şehirler: Erdbil, Merenc, Bacran, Versan ve Merağa'dır. Derler Musul'a gidip bir sene oturan kişinin kafasına bakması lazım, elbet akli azalacaktır. Zikrettiğimiz şehirlerden mukades şehirler vardır ve bunların çevrisinde neler var sadece Allah bilir.

Barran memleketi²⁸⁴ çok güçlüdür. Belh kralı ve onun büyük askerleri Barran memleketinden korkarlar. Barran'ın filleri çok azimlidir. Hiçbir memlekette benzeri bulunmaz.

4.3. Adalar

4.3.1. Kıbrıs Adası

Kıbrıs adı, aynı yerde bulunan 'Kibro' şehrinde gelir. Bu adada daha önceden yaşayan insanlar Put Vinos'sa ibadet ederlerdi. Kıbrıslılar şarkı söylemeleriyle meşhurdur. Adanın epeyce madenleri vardır. Adada ladin ağacı bulunur. Adada ne toplanırsa toplansın Konstantiniye'deki kral için gönderilirdi. Ağaçlardan toplananlar, kral, yere düşenler, halk içindir.

4.3.2. (Girit) Adası

Genişliğinin 12 mil olduğu söylenir. İkriç adı, Mecusi olan 'Krati'nin ülkesine nisbeten verilen bir addır. Adada 100 şehir bulunur.

4.3.3. Sikilya (Sicilya) Adası

Sikilya adası, İtal'in²⁸⁵ kardeşinin adı Şikilo namına bu şekilde adlandırılmıştır. Güneyde, Balerm (Palermo) bulunmaktadır. Bu ada çok verimli, yeşillik ve meyve bakımından zengindir.

Sikilya'da büyük bir volkan vardır. Volkan, Sikilya'nın kuzey tarafında iki adada bulunmaktadır. Dünyanın en çirkin ve en garip dağı da buradadır. Bu adalarda rüzgâr eserse

²⁸⁴ Barran'a 'Farran' da denmektedir. Buhara'ya bağlı bir şehirdir ve Buhara'ya 5 fersah uzaklıktadır. *Hamevi*, C.1, s. 367.

²⁸⁵ İtalya'nın Sahibi.

inanılmaz korkunç bir ses çıkar. Filozof Kofriyoş, Sikilya'daki büyük volkanı görmek için oraya gitmiş fakat geri dönemeyip orada ölmüştür.

Sikilya'da sarı kükürt de dahil olmak üzere bol miktarda kükürt suyu vardır. Sarakosta (Zaragoza) tarafında yılda bir defa (Şubat ayı) petrol çıkarılan 3 kuyu bulunmaktadır.

Bazı tarihçilerin rivayet ettiğine göre, daha önceden Sikilya'da, insanları yiyen bir topluluktan bahsedilmektedir. Bu topluluğun bazı üyelerinin ' Haklofs' adı verilen alınının ortasında tek gözü olan üyeleri varmış.

Ali b. Ebi Talib tahta çıktığı yılda Konstantin 2.000 gemi ile Müslüman ülkeleri almak için sefere çıkmıştır. Fakat Yüce Allah, onlara bir rüzgâr musallat etmiş, tüm gemiler batmıştır. Bu yaşananlardan sonra sadece Konstantin hayatta kalabilmiş ve Sikilya'ya gitmiştir. Konstantin, Sikilya'da kendisi için yapılan hamamda öldürülmüştür.

Sikilya'da, aynı havzadan çıkan Otşam ve Karm adında 2 nehir, çok fazla sayıda şehir mevcuttu. Ayrıca adada biri büyük, diğeri küçük olmak üzere ateşlerin hiç sönmediği 2 volkan adası vardı. Bu ateş, gündüzleri duman, geceleri alev şeklinde görünürmüş.

Sikilya'da burada bahsedilmesi pek uygun olmayan çok garip olaylar da vardı. Sikilyalılar, Müslümanlar ve Romalılar ile çok defa savaşmışlardır.

4.3.4. Malta Adası

Sikilya'dan sonra meşhur adalardan birisi doğudaki Malta Adası'dır²⁸⁶. Çam ağaçlarıyla meşhur adanın bir limanı bulunmaktaydı.

4.3.5. Kavsara²⁸⁷ (Pantelleria) Adası

Sikilya'daki Mazr şehrini geçtikten sonra Kavsara (Pantelleria) adası gelmektedir.

²⁸⁶ Adanın genişliği 30 mildir. Eski zamanlarda burada Rumlar yaşardı. Müslümanlar, adayı fethederken tahrip etmiş tüm zenginlikleri Tunus'taki Sus şehrine taşımışlardı. 440 senesinde Müslümanlar, adada cami ve limanlar inşa ederek adayı bayındır hale gertimeye başlamışlardı. Malta 445 senesinde Rumların saldırısına maruz kaldı fakat Müslümanlar tarafında püskürtüldüler. *Himyarî*, s. 520.

²⁸⁷ Kavsara, Militna adasının kuzeyinde kalır. Ada, Klibya (Tunus) ve Mazr (Sicilya) şehirlerinden görünebiliyordu. Çünkü adada çok yüksek bir dağ vardı. Bu adanın kuzey tarafında bir liman vardır ve bu adanın en kıymetli ahşapları burada bulunur. Bu ada küçük ve zengin bir adadır. *Himyarî*, s. 520.

SONUÇ

Tezimizde Mesâlik ve'l-Memâlik adlı eserden Avrasya ülkeleri ile ilgili tüm bilgileri inceleyip, gereken çeviri ve değerlendirmeleri yaptık. Sonuç olarak, tezimiz eserin bir ansiklopedisi niteliğindedir.

Ana konuya girmeden önce, eserin yazarı olan Bekri'nin hayatı, tarihçiliği, coğrafyacılığı ve edebiyatçılığı gibi konulara ve aynı zamanda eserin içeriğine geniş bir şekilde değinerek tezimize giriş yaptık.

Ayrıca, araştırmamızın birinci bölümünde, Bekri'nin yazdığı geniş ve uzun bir mukadimden, sadece Avrasya halkının atları, dini inançları ve din ile ilgili ibadet yerleri gibi konulardan bahsettik. Bunun sebebi ileride bahsedeceğimiz insanların tarihine ilişkin bir başlangıç yapmak istememizdir.

Tezin ikinci bölümünde, kıtalar, denizler, nehirler, dağlar vb. coğrafi konulara değinirken, Bekri'nin ilginç hikâyeleri ile birlikte harmanlayarak çok güzel bir bölüm aktardık.

Üçüncü bölümde ise, altıncı ve yedinci kıtada bulunan memleketlere yer verdik. Hint memleketlerinden başlayıp, Çin ve Türk memleketlerine geçtik. Fars İmparatorluğu'ndan uzun uzun bahsedip, Roma ve Yunan krallıkları ile bölümü sona erdirdik.

Memleketlerden bahsederken, bazı bölümlerde kesinlikle Roma bölümünde Bekri'nin bilgileri iyice karıştırdığı görülmektedir.

Tezin son kısmında, şehirler ve şehirlerin özelliklerine yer verdik. Fakat burada Bekri'nin yine bilgileri karıştırdığı bellidir. Hatta bazı kısımlarda adları yanlış aktarmıştır. Bekri, Mesudî'den naklettiği yerde şehir ismi aynı şekilde yazılmamıştır. Buna Bekri'nin dikkatsizliğinin mi yoksa katiplerin yaptığı dikkatsizliğinin mi sebep olduğu belli değildir.

Bekri'nin yazdığı Mesâlik ve'l-Memâlik eseri eksikler barındırmasına, başka kitaplardan alıntı yapmasına ve dikkatsiz aktarmalar yapılmasına rağmen, çok değerli bir kitaptır.

Tezimizde son olarak Bekri'nin Mesalik ve'l Memalik birinci bölümün sonunda mevcut olan sonucu beyan etmek istedik: 'Elhamdulillah, Allah'ın yardımcısı, savunması, fazileti, gücü, keremi, iyiliği ve verdiği başarı ile bu kitabı mübarek cumartesi günü 21 Şaban ayı 851 senesinde bitirdik'.

KAYNAKÇA

- Abdillâh, Humejdî. **Cezvetu'l-Muhtebis fî Târîhi 'Ulemâi'l- Endülüs**, Dar Garb İslami, Tunus, 2008.
- Abdurrahman, Hamide. **A'alam Coğrafiyın Arab**, Dar-ıl Fıkr, Şam, 1995.
- Abdurrahman Ali, Hacci. **Cografiyyetü'l-Endülüs min Kitabi'l-Meselik ve'l Memalik**, Beyrut, 1968.
- Abdurrahman Ali, Hacci. **Târîhu'l-Endelüsî Mine'l-fethi'l-İslamî Hatta Sukuŧî Gırnata (711-1492)**, Dar kalem, Şam, Beyrüt, 1981.
- Abdullah, İbrahim. **Alim kurun-ul vusta fi A'ayun Müslimin**, Abu Zaby, 2001.
- Abdullah, Guneyim. **Ceziretü'l-arab min Kitabi'l-Memalik ve'l Meselik**, Küveyt, 1977.
- Abū-l Abbās, Qalqashandi. **Subh al-A 'shā**, C.3, Dar Kutub Hıdyevi, Kahire, 1914.
- Ahmet, Ağrakça. **'Nabatîler'**, TDV İslam Ansiklopedisi, C.32, İstanbul, 1992.
- Ahmet, Önkâl. **'Kays Aylan (Beni Kays Aylan)'**, TDV İslâm Ansiklopedisi, C.25, İstanbul, 1992.
- Ahmet, Taşagıl. **'Soğd'**, TDV İslam Ansiklopedisi, C.37, İstanbul, 1992.
- Anssi, Alampel. **Rome and the Ptolemies of Egypt, the Development of their Political Relations**, 273-80 B. C. L'Antiquité Classique, 2000, ss. 487 – 488.
- Ammar, Mehjubi. **Vileyet İfrikyâ Min-l ihtilel Romeni ile niheyet Ahd Siviri (M.Ö. 176, M.S. 235)**, Merkez Naşr Camii, Tunus, 2010.
- Aydın, Mehmet. **Dinler Tarihine Giriş**, 7 Baskı, Konya, 2015.
- Barthold, Vasiliy. **Moğol İstilasına Kadar Türkistan**, haz. H. D. Yıldız, Ankara, 1990.
- Bekri. **Mesâlik ve'l-memâlik**, NuruOsmaniye N, 3034, İstanbul.
- Bekri. **Mesâlik ve'l-memâlik**, Jamal Tolba, Dar Kotob, Beyrüt, 2003.
- Bekri. **Mesâlik ve'l-memâlik**, A. P. van Leeuwen, A. Ferreal-Dâr Arabîyah lil-Kitâb, 1992.
- Bekri. **The Geography of Andalus and Europe from the Book "Masalik Wal-Mamalik (The Routes and the Countries)**, Dar Irshad, 1968.

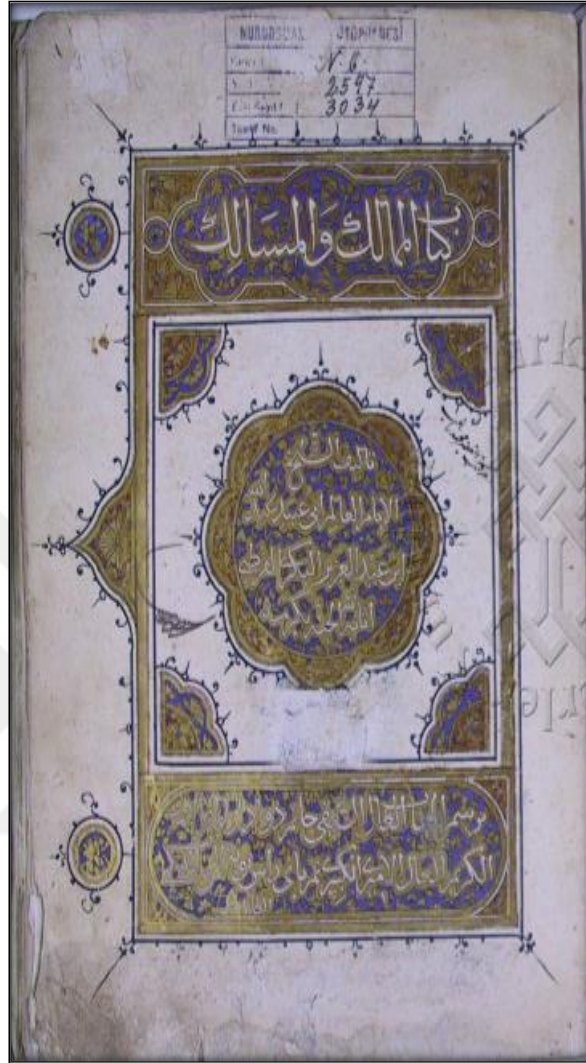
- Bekri. **Description de l'Afrique Septentrionale**, Librairie d'Amérique et d'Orient Adrien-Maisonneuve, Paris, 1965.
- Bekri. **Mu'jam mā İsta'jam**, Mustafā Saqqā, Maktabat Khānjī, 1996.
- Belāzurī. **Fütūhu'l-Buldān**, çev, M. Fayda, 2. Basım, Ankara, 2002.
- Belāzurī. **Fütūhu'l-Büldan**, Dar ve Maktebet Hilel, Beyrüt, 1988.
- Cemal Eddin, Afgani. **Arad ala Dihriyin**, çev, Arif Efendi, Matba'at Mevsu'at, Kahire, 1902.
- Danişment, İsmail H. **Türklük Meseleleri**, 3. baskı, İstanbul, 2006.
- Dokur, İbrahim Doğukan. “Çin'in Kalbinde İsyân: An-lu-shan İsyânının Sebepleri”, İtil Suwı Aka Turur, ed. Umut Üren – Didem Çatalkılıç, İzmir, 2017, s. 205-215.
- Ebü'l-Ferec, İsfahâni. **Kitabül Ağani**, Beyrut, 1970.
- Ebü'l-Ferec, **İsfahâni. Kitabül Bulhan**, Bodleian Library MS. Bodl. Or. 133.
- Erdoğan, Merçil. **Müslüman Türk Devletleri Tarihi**, Ankara, 1993.
- Erzincan, Emre. **İt-Baraklar**, Ankara, 2018.
- Frye, Richard. “**The Political History of Iran under the Sasanians**”, Cambridge History of Iran, III/1, 4. Baskı, Cambridge, 2006.
- Guy, le Strange. **The Lands of Eastern Caliphate**, Cambridge, 1905.
- Günay, Tümer. **'Brahmanizm'**, TD İslam Ansiklopedisi, C.6, İstanbul, 1992.
- Gustave, Bloch. **L'empire Romain Evolution et decadence**, Paris, 1994.
- Hamevi. **Mucemü'l-Büldan**, C.1-5, Dar Sader, Beyrüt, 1977.
- Haşım, Ali, Fahmi. **Abatira ve Alkabihom Arabiye**, Dar Kitab'ul Cadid Mütehid, Libye, 2002.
- Himyari. **Rawd-ul Mitar**, Mektebet Lübnen, Lübnen, 1984.
- Husayn, **Mu'nis. Tarih Coğrafya ve Coğrafiyin Fi'l Endülüs**, Mektebet Medbuli, Kahire, 1986.
- Husayn, Mu'nis. **Atlas Tarih'il İslam**, Mektebet Medbuli, Kahire, 1987.
- Husayn, Mu'nis. **Facr'ul İslam, Dirasa fi Tarih Endelüs min'el feth islami ile Kiyam devle'l Ümeviye (711-756)**, Dar Arraşad, Kahire, 1985.

- Ibn Beşkuvâl. **Asıl**, Dar Kutub Masriye ve Dar Kutub lübneniye, Beyrüt, 1989.
- Ibn'ül-Esir. **İslam Tarihi**, C. 6, heyet çevirisi, İstanbul, 1986.
- Ibn A'sem, Kûfî. **Fütûh**, Beyrut, 1992.
- Ibn Fazlan. **Seyahatnâme**, çev, Ramazan Şeşen, İstanbul 1995.
- Ibn Havkal. **Sûretü'l-arz**, Kramers, Leiden, 1967.
- Ibn Hişam. **Es-Sire en-Nebeviyye**, C.1, Mekke, 1955.
- Ibn Hurdazbih. **Mesâlik ve'l-memâlik**, M. J. de Goeje, Leiden, 1967.
- Ibn Saad. **Tabakat**, Beyrüt, 1958.
- Ibn'i Verdi. **Hiyret Ajâ'ib ve Farîdat Gârâyıb**, Maktabet Sakafa Adiniye, Kahire, 2018.
- Ibrahim, Vasif Şah. **Muhtasar Acayibü'd-Dünya**, Dar Kutub İlmiye, Beyrüt, 2001.
- Ibnü'l-Ebbar. **Kitâbü'l-Hulleti's-siyerâ**, C. 1-3, Dar Ma'arif, Kahire, 1985.
- Ibnü'l Esir. **Kamil Fi-Tarih**, C. 1, Dar Kutub İlmiye, Beyrüt, 1987.
- Ibn Haldun. **El-Ibar ve Divan-i Mübteda ve Haber fi Eyyamu'l-Arab ve Acem ve Berber**, Dar fikr, Beyrüt, 2000.
- Ibn kesir. **Bideye ve Aniheye**, C.1-15, Dar fikr, Beyrut, 1986
- Ibn rüsth. **A'laku'n-Nefise**, Beyrüt, 1894.
- İbn Rüsteh. **A'lâku'n-Nefise**, Dünya Coğrafyası, çev. A. F. Eker, Ankara, 2017.
- Ibn Miskeveyh. **Tajarih Umam ve Ta'akub Himem**, C.1, Dar kutub İlmiye, Beyrüt, 2004.
- Istahrî. **Mesâlik ve'l-memâlik**, Dar Sader, Beyrüt, 2004.
- Jean, Paul, Roux. **Türklerin ve Moğolların Eski Dini**, çev, Aykut Kazancıgil, İstanbul, 1994.
- Jean, Paul, Roux. **L'histoire de turc**, Paris, 2000.
- Kazvini. **Asar-ül Bilad ve Ahbar-ül İbad**, Dar Sader, Beyrüt, 2010.
- Kazvini. **Ajaib'ul mahhlukat ve Garayib'ul mevcudet**, Princeton Library, Garrett n. 82G.
- Karimian, Hassan ve Seyedein, Sasan. **“Iranian Cities After the Collapse of Sasanian Kingdom”**, International Journal of Humanities, XVIII/2, 2011.

- Khayr Dīn, Ziriklī. **A'lām**, Dar Ilm Lil Malayin, Beyrūt, 1986.
- Makdisī. **Ahsenü't-tekâsim**, Nşr. M. J. de Goeje, Leiden, 1967.
- Makkarī. **Nefhu't-tīb Min Gosn Endülüs Aratib**, C.3, Dar Sader, Beyrūt, 1968.
- Mehmet, Özdemir. **'Mülükü't-Tavaif'**, TDV İslam Ansiklopedisi, C.31, İstanbul, 1992.
- Mehmet, Özdemir. **'Ebu Ubayd Bekri'**, TDV İslam Ansiklopedisi, C.10, İstanbul, 1992.
- Mehmet, Özdemir. **'Yûsuf b. Tâşfin'**, TDV İslam Ansiklopedisi, C.44, İstanbul, 1992.
- Mesudî. **Murûc ez-Zeheb (Altın Bozkırlar)**, çev. D. Ahsen Batur, İstanbul, 2004.
- Mesudî. **Murûc El Zeheb ve Ma'adın Acevher**, Mektebe Tavfikiye, Kahire, 2004.
- Mesudî. **Tenbih ve'l işraf**, Maba'a Pril, 1894.
- Mishin, Dmitriy, Yevgen'evich. **Sakaliba (Slavyane) ve Islamskom Mire v Rannee Srednevekov'e**, Moskva, Kraft, 2002.
- Michael, kimoskow. **Araplar ve Hazarlar**, çev. Cemal Köprülü, Türkiyat Mecmuası III, İstanbul, 1935.
- Muhammed, Beşir, Amiri. **Mezahir İbda' il-hadari fi't-tarihi'l Endülüsü**, Dar Ayda'a, Amman, 2012.
- Muhammed, Fares. **Mevsuati ulamai Arab ve Muslimin**, Muasasa Arabiye lidiraset ve Anaşr, Beyrūt, 1994.
- Mustafa, Sinanoğlu. **'Seneviyye'**, TDV İslam Ansiklopedisi, C.36, İstanbul, 1992.
- Osman, Cilacı. **'Havâri'**, TDV İslam Ansiklopedisi, C.16, İstanbul, 1992.
- Osman, Karatay. **"Ejderhanın Nesebi Üzerine"**, Yılan Kitabı, yay. Emine Gürsoy Naskali, İstanbul, 2014, s. 123-132.
- Osman, Karatay. **"Türkler ve Doğu Avrupa Nehirleri: Don"**, Türkiye-Ukrayna İlişkileri. Kazak Dönemi (1500-1800), yay. Volodimir Melnik – Mehmet Alpargu – Yücel Öztürk – Ferhat Turanlı – Muhammed Bilal Çelik, İstanbul, 2015.
- Osman, Karatay. **İran ile Turan, Hayali Milletler Çağında Avrasya ve Ortadoğu**, 4. Baskı, İstanbul, 2019.
- Osman, Karatay. **Hazarlar: Yahudi Türkler, Türk Yahudiler ve Ötekiler**, 4. Baskı, Ankara, 2019.

- Osman, Gazi, Özgüdenli. ‘**Mâverâünnehir**’, TDV İslam Ansiklopedisi, C.28, İstanbul, 1992.
- Ostrogorsky, George, **Bizans Devleti Tarihi**, çev. F. Işıltan, Ankara, 1995.
- Paul, Wheatley. **The Places Where Men Pray Together: Cities in Islamic Lands, Seventh Through the Tenth Centruies**, the University of Chicago, 2001.
- Robert, Mantran. **İslâm’ın Yayılış Tarihi (VII-XI. Yüzyıllar)**, çev. İsmet Kayaoğlu, Ankara, 1981.
- Ramazan, Şeşen. **İslam Coğrafyacılarına Göre Türkler ve Türk Ülkeleri**, Ankara, 2017.
- Skjærvø, Prods, Oktor. “**Jamşid**”, Encyclopedia Iranica, Cilt XIV/5, New York, 2012.
- Togan, Zeki, Velidî. “**İbnü’l-Fakih’in Türkler’e Ait Haberleri**”, Belleten, S. XII, Ankara, 1948.
- Taberî. **Milletler ve Hükümdarlar Tarihi**, C.1, çev. Z. Kadirî Ugan – A. Temir, İstanbul, 1991.
- Taberî. **Tarihu’l-Umem vel-Mülük**, Tarih Taberi, Dar Ma’arif, Kahire, 1969.
- Tahir, Aşırov. **İbn Hazm’a Göre Hıristiyan Mezhepleri**, İstanbul, 2019.
- Touati, Haouri. **Islam and Travel in the middle Ages**, The University of Chicago, 2010.
- Üren, Umut. “**Kafkasyalı Eski Türk Kavimlerinden Burcanlar**”, Karadeniz Araştırmaları, 34 (Yaz 2012).
- Üzeri. **Beyan-ul Muğrib fi ihtisar Ahbar mülük Endelüs ve Mağrip**, C.2-3, Dar Garb İslami, Tunus, 2014.
- Yakubî. **Tarih’ül Yakubi**, Nşr. M. Th. Houtsma, Leiden, 1883.
- Yakubî. **Kitâbü’l-Büldân**, Nşr. M. J. de Goeje, Leiden, 1892.
- Yakubî. **Ülkeler Kitabı**, çev. M. Ağarı, İstanbul, 2002.
- Yusuf, Ziya, Yörükan. **Ortaçağ Müslüman Coğrafyacılarından Seçmeler**, İstanbul, 2013.
- Yıldız, Hakkı D. “**Bermekiler**”, TDV İslam Ansiklopedisi, C.5, İstanbul, 1992.
- Yonar, Gönül. **Yaratılış Mitolojileri**, 2. Baskı, İstanbul, 2016.

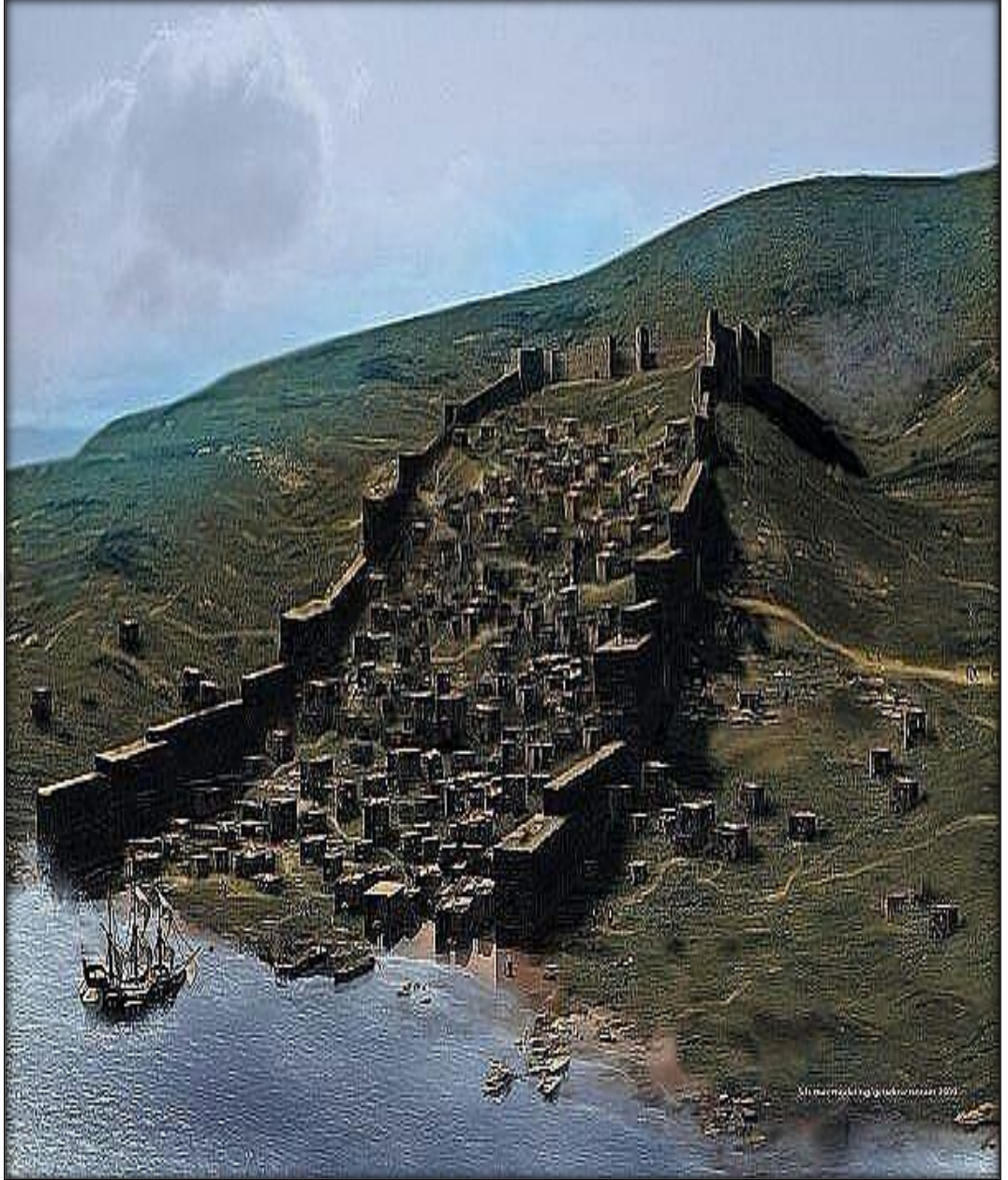
EKLER

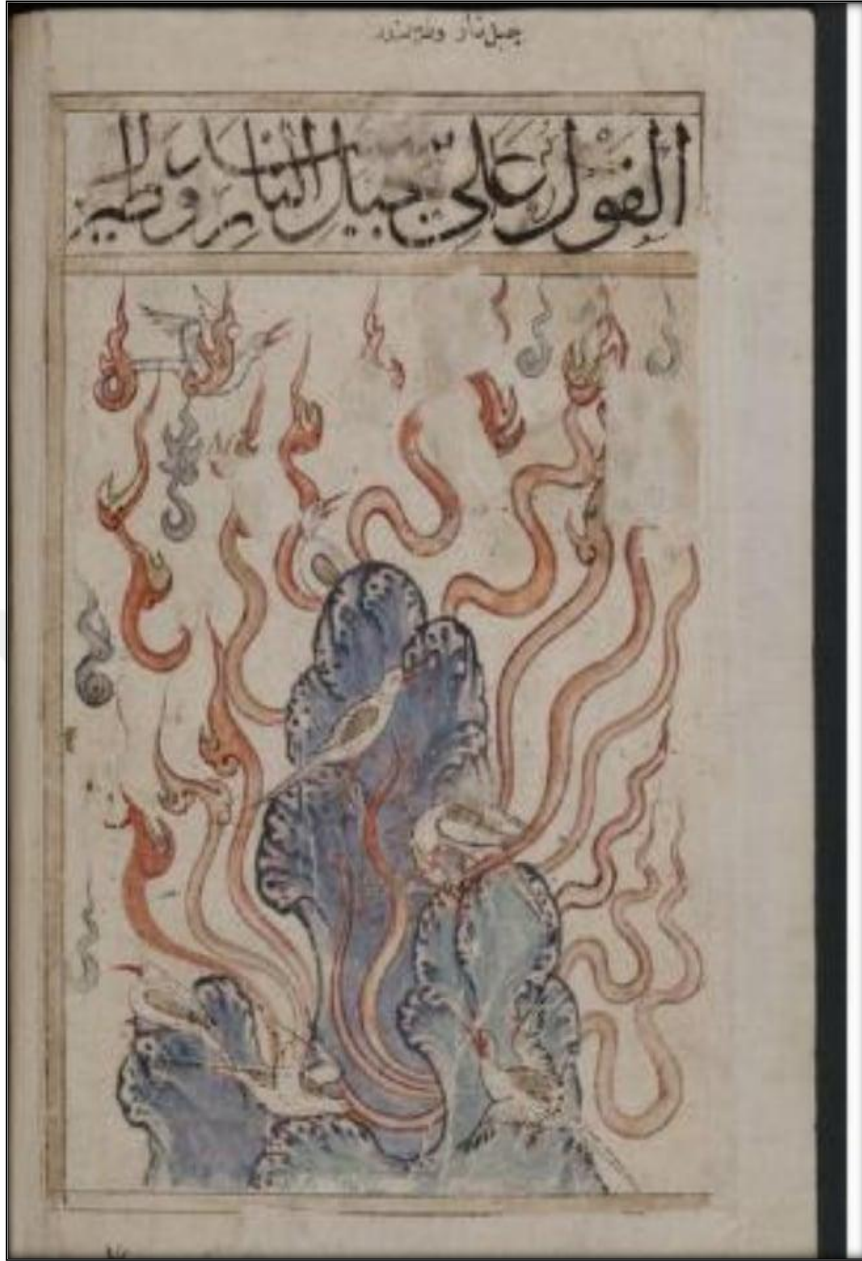
Şekil1: Bekri. Mesâlik ve'l-memâlik, NuruOsmaniye N, 3034, İstanbul. S. 1.

Şekil 2: Bekri. Mesâlik ve‘l-memâlik, Nurosmaniye, İstanbul. Son sayfası.

Şekil 3: Bâb'ül Ebvâb Suru.

Şekil 4: Ateş Dağı, Ebü'l-Ferec, Isfahâni. Kitabül Bulhan, Bodleian Library MS.

Bodl. Or. 133. S. 4.

Şekil 5: Gergedan resmi, Kazvini, Ajaib'ul mahhlukat ve Garayib'ul mevcudet, Princeton Library, Garrett n. 82G.

Şekil 6: Şeceretü'l-vak vak (Vak Vak Ağacı), Ebü'l-Ferec, Isfahâni. Kitabül
Bulhan, Bodleian Library MS. Bodl. Or. 133. S. 2.

**Şekil 7: Deniz kızı, Kazvini, Ajaib'ul mahhlukat ve Garayib'ul mevcudet,
Princeton Libary, Garrett n. 82G.**

TEŞEKKÜR

Beni hayata getiren, yetiştiren Anneciğim Jamila ve bugüne kadar benim yanımda hep destekleriyle var olan, yardımlarını esirgemeyen sevgili babacığım Yusuf'a, ağabeyim Kaled'e ve kardeşim Souhir'e, hassaten tüm aileme teşekkür ediyorum. Ayrıca sevgilim ve eşim Ammar'a verdikleri ve desteklerden dolayı teşekkür ediyorum.

Bu tezi çalışırken geçen zaman içindeki dostluk ve yardımları için, kendi evim gibi gördüğüm Ege Üniversitesi Türk Dünyası Araştırmaları Enstitüsü'nün tüm mensuplarına ve tüm arkadaşlarıma şükran duyuyorum. Tez danışmanım Dr. Öğr. Üyesi Muhammet Şen benim yeterli olmayan Türkçe metinlerim üzerinde sabırla çalıştı ve düzeltti. Türk Tarihi anabilim dalı başkanı Prof. Dr. Osman Karatay hem bu tezi önerdi, hem de yazım ve araştırma sürecinde yardımlarını esirgemedi, özellikle kütüphanesini bizimle paylaştı. Doç. Dr. Abdullah Temizkan Hocamızın dersleri tarihçilik mesleğini kavramada daima ufuk açıcı olmuştur.

Son olarak canım arkadaşım ve ikinci kardeşim Merve Yıllar verdiği destek için çok teşekkür ediyorum.

ÖZGEÇMİŞ

Hana Messaoudi, Tunus uyrukluyum. 2010’da Tunus Üniversitesi Tarih bölümünden mezun oldum. 2012’de Tunus Üniversitesinde Yeni Çağ tarihi alanında yüksek lisansımı tamamladım. 2013 yılında Ege Üniversitesi TÖMER’de Türkçe öğrenimimi tamamladıktan sonra mezun oldum ve yine aynı üniversitede Türk Dünyası Araştırmaları Enstitüsü Türk Tarihi anabilim dalında yüksek lisans eğitimime başladım.

